

ƏZİZƏ CƏFƏRZADƏ

BƏLƏ

BAKI - 1999

ÖN SÖZ

Tələbələrım məndən soruşublar:
«Bəşər tarixi nədən ibarətdir?».
«Hakimiyyət uğrunda çarpışmalar-
dan» demişəm.

XVI yüzillik! Şah İsmayıl Xətai böyük bir ərazidə Azərbaycan yaradıb - dağınıq tayfaları birləşdirib, sonra da köç karvanını çəkib getmiş - dünyasını dəyişmişdi. VƏTƏN QOYUB getmişdi. Doğma ANAM DİLİ qoyub getmişdi ki, ölkələr, diplomatlar dilinə bərabərləşdirirdi. QEYRƏT QOYUB getmişdi. Dosta HAY verən, yağya QIY vuran oğullar - vətəndaşlar qoyub getmişdi. Beləydi Şah İsmayıl, beləydi ŞAH babamız. Bəs ondan sonra?.. Bundan sonra hadisələrin - tarixin bir səhifəsini açdım qarşıma - oxucum! Bu səhifədə sən 37 rəqəminə tez-tez rast gələcəksən. Dilim «çaşıb» bəzən tayfa, bəzən partiya deyəcəyəm. Adətəkdə olmuşam, əfv et!

Elə bilmə ki, bu da o tanıdığımız qanlı 37-ci ildi, yooox! Sadəcə dübbədə 37 idi. Onda da, indi də. Onda tayfa, indi partiya! İndi LİDER, onda TAYFA BAŞÇISI, qızılbaş əmiri. Vallah, inan mənim sözümə, oxucum! İnanmırsansa, mən deyim adlarını, sən say! Ustaclu, zülqədər, şamlu, təkəlü, qacar, əfşar, səfəvi, rumlu, türkmən, bayat, varsaq, ərəbgirli, ağqoyunlu, qaraqoyunlu, qaraman, cəyirli, şirvanşahlı, qaradağlı, udullu... yenə deyim? Ya genə sayım? Qorxulu xırda-mırdasıyla o başımıza bəla, milləti parçalayan bölgülər 37-ni də keçir. Lap indiki kimi. Faciəli, qaragünlü, qarasoraqlı, sinəmizə dağlar çəkən, millətin üzünün qaymağını yığıb, başını kəsən 37-ni demirəm. O, YAĞI İŞİYDİ... Bu, ÖZCÜYƏZİMİZİN. Elə indiki kimi qan qardaşımız, can qardaşımız, dili bir, qanı bir, milləti bir tayfalarımız, qəbilələrimizdi.

Sadəcə, düşmən yaxşı tanıyırdı bu qəbilələrin, tayfaların başçılarını. (Elə indiki kimi.) Onların həsəd, vəzifə ehtirası, hakimiyyətə can atmaq həvəsi, başçılara yaxın olmaq, dövlət hakimiyyəti, idarə işlərinə əl uzatmaq xislətini yaxşı bilirdi düşmən. Elə bundan da istifadə edirdi. ONDA DA, İNDİ DƏ. Hərəsini bir cür üsulla: kimini mal-mülk, kimini baş olmaq vəd edə-edə. Elə ONDA da, İNDİ də... Bizim tayfalara, partiyalara yağ, qılınc, tufəng lazım deyil. Qoşun çəkib Krimdən bura gəlmək, Adil Gəray kimi məğlub olmaq, əsir düşmək, osmanlıların bəzi sərkərdələri kimi «daban əlləti» nəyi varsa, töküb getmək, öz adamını da qırğına vermək lazım deyildi. Eləcə tayfa başçılarını qıdıqlayıb qızıdırmaq bəs edərdi. Bir-birinin qanına susayacaq, bir-birini qırıb tökəcəkdə.

Sənə təqdim etdiyim bu əsərdə iki mühüm məsələ bu günümüzlə səsleşdiyindən mənim (məncə elə sənin də) diqqətimi çəkmişdi. Biri dediyim kimi millətimizə bəla kəsilmiş tayfabazlıq-partiyabazlıq... Və... Bir də qanı, canı, dili məmləkət ərazisi bir olan millətin, eyni Allaha, eyni Qurana, eyni Rəsuli-xuda peyğəmbərə itaət edən, tapınan adamların sünnü-şia deyə, ikiye parçalanması. Vaxtilə kəlmeyi-şəhadətə, Şah Xətaiyə yarımaq istəyənlər bir «İsmayıl Vəliyullah» əvəz etmiş, sonra bunu «Əliyyə Vəliyullah»a çevirmişdilər. Parçalamışdılar bu milləti. Onda da... XVI yüzillikdə; indi - XXI əsrin astanasında da... Halbuki, onda da, indi də sadə el arasında deyilir: «Quranda sünnü-şayı yazılmayıb. A başuva dönüm, cənab peyğəmbərdən ssora kim irəhbər olubsa, kim baş keçibsə, o çıxardıb bunu»... Baaax, məni düşündürən bu iki məsələydi. Yəqindi ki, səni də...

KİM?

Qurultay başlanmışdı. Bütün tayfaların başçıları, görkəmli sərkərdələr, hörmətli ağsaqqallar toplanmışdı bu qurultaya. II Şah İsmayıldan sonra hakimiyyətə kim keçməliydi? Şahzadə bolluğunda iki gün öncə hərənin ağzından bir avaz gəlirdi: Kim? Hər tayfa «öz şahzadəsini» görmək istəyirdi İranın «Cəmsid cəlallı taxt»ında. Axırda mübahisələrə, boğazlaşmalara ağsaqqallar - tayfa başçılarının ata-babaları son qoydu:

-Qurultay çağırılsın, - dedilər - çağırın, görün ellik hansı şahzadəni məsləhət bilir... Ellik...

Bax. Bu elə həmin qurultaydı ki, indi qur-qur quruldayırdı. Əslində qurultay, demək olar ki, gizli çağırılmışdı. Gizli gələcəkdilər...

Buna baxmayaraq tacik-fars, gürcü, talış, çərkəz, kürd, qırpaq kimi xırda toplumlar nəsə duymuşdular; həyəcan içində özlərinə daha yaxın olan tayfa başçılarının bu qurultaydan qələbəylə çıxmasını gözləyirdilər. Biri-biriylə həm öz aralarında, həm də Türkmən və təkəli tayfalarına qarşı əks mövqe tutmalarına, düşmən münasibət bəsləyib, daha yağlı tikə qoparmağa can atmalarına baxmayaraq, qurultayda zahiri də olsa, birgə çıxış edir, bir mövqedən danışırdılar. Qurultayda ən görkəmli sərkərdə və əmirlərdən Sədrəddin Səfəvi, Həsənəli bəy Zülqədər, Şahın yaxın qohumu İmamqulu bəy Mosullu, Müseyyib xan Şahsevən, Qulu bəy Əfşar, İmamqulu xan Qacar, Vəli bəy Şamlu, Məhəmməd xan Ustaclu, Əmir xan Türkmən və başqaları iştirak edirdi. Xırda-xuruşu, azlıq millətləri nəzərə almasaq, düz indiki kimi rəsmən 37 əmir, 37 tayfa (partiya deməyə dilim gəlmir, amma görək gələydi) iştirak edirdi.

Bir-bir şahzadələrin adlarını çəkməyə başladılar. Hər tayfa bir özünə münasib, öz təsiri altında saxlaya biləcəyi şahzadəni məsləhət bilirdi:

-Heydər Mirzə...

-Əməziyin biridi. Dava, düşman...

-Süleyman Mirzə!

-Cavandı, özü də hakimiyyətə keçməyi xoşlayan deyil.

-Mahmud Mirzə!

-Ondan keçin, Həsən Mirzə ondan babatdı.

-Mahmud Mirzə, ya da İbrahim Mirzə...

-Əli Mirzə...

-Əhməd Mirzə...

-Həmzə Mirzə, ya da Abbas Mirzə!

-Kiçikdilər...

-Əbutalib, Təhmas Mirzə...

Hətta ölən II Şah İsmayılın südəmər oğlunun belə adını çəkən oldu.

-Şahşüca Mirzə...

Hamı gülüşdü. Vəziyyətin ciddiliyinə baxmayaraq, təmkinli ağsaqqalların belə bığaltı dodaqları qaçdı.

-Bala, Abbas Mirzəyə balaca dediz...

-Yox bir, bəlkə ana bətnində olan da var...

-Südəmər körpə, şah oğlu şahzadə olsa da...

-Əgər namizədləyə başqası olmasaydı, onda çarə yoxdu; körpəni elan edib, hökmdarlığı qəyyuma tapşırmaq olardı. İndi ki, Allaha şükür, şahzadə əlindən tərənəmək olmur. Maşallah, şahlarımız da, şahzadələrimiz də əkib-biçməkdə karrı olublar...

Kimsə dedi:

-Pərixan xanım...

-Hə... Elə bircə arvad kölgəsinə sığınmağımız qalıb...

-Mərd arvaddı, bacarıqlıdı...

-Neynək; qərar qoyulana kömək eləyər, olar ikiqat xeyirli.

Mətləb uzanırdı. Narahatlıq, inciklik arta bilərdi. Ağsaqqal əmirlər bir-birilə gözləşir, çarə axtarırdılar. Bir fikrə gələ bilmirdilər. Təkrara ehtiyac yoxdur, oxucum! Bu qədər tayfadan sənə gəlib çıxan partiyalar kimi. Bir rəyə gələ bilmirdilər. Elə bil, Mirzə Ələkbər Sabirin laaaap... XVI yüzillikdə yazılmışdı bu misraları:

Tapmazsan iki müttəfiqür-rəy müsəlman

Qafqazda olan bir neçə milyan arasında.

Şamaxıda, Bakıda demişdi. Bizim danışdığımız dövrdə isə Səfəvilərin paytaxtı Qəzində türk tayfalarının əmirləri özünü hamıdan ağıllı, tədbirli, bacarıqlı, igid hesab edir, o biri tayfaları bəyənmirdilər. Hər birinin də öz müsəlləh dəstəsi vardı. Laaap indiki kimi.

Bayırda axşam düşürdü. Xırda tayfaların, xırda milli toplumların və hadisəni haradansa eşidən, qurultayın keçirilməsindən xəbər tutan varlı-hallı adamların, nücəba, bəy, xan, içəridəki tayfaların nümayəndələri qurultayın keçirildiyi imarətin həyət, meydan və qonşu küçələrini doldurmuşdu, bir-birlərilə, intizar içərisində gözlədikləri halda, ya qeybət qırır, ya başqa mövzularda söhbət aparır, yeniliklərdən-zaddan bir-birlərinə xəbər verirdi. Doğma şəhər və kəndlərindən gəlmə xan, əmir nöqərləri - atlı süvari qoşun cərgəsinə qatılmışlar doğma yurdları, ata-anaları, ev-eşikləri, qohum-qonşuları haqqında xəbərləşirdilər. Amma hamının ürəyindən bir şey keçirdi. Hamı bir şeyi dilə gətirirdi:

-Allah eləsin, Şahənşahımız elə şahzadə olsun ki, kölgəsində dolana bilək. Yağılar torpaqlarımızdan qovulsun, sülh olsun, əminamanlıq olsun. Qanlı tayfa qırğınlarına son qoya bilsin.

-Amin, ya rəbbəl-ələmin! Amin deyən dillər lal olmasın.

İçəridəysə, qoca ərən bayaqdan bəri danışılanları dinləyir, bir kəlmə də kəsmədən sonun nəyə varacağını gözləyirdi. Birdən sanki daxili bir ağrıya dilləndi. Bu ağrı onun üzündə, əlləriylə sıgalladığı saqqalında, bu əllərin zamanın kotan sürüb şırımlar açdığı, qədim qoca bir palıdın budaqları tək burum-burum olmuş əllərində, təkəmbir ağ tüklərlə kol-kol olmuş qaşlarında belə görünür, duyulurdu. Millətin tayfa-tayfa, parça-parça olmuş hissələrini bir yerə yığmaq, bir ananın bəd çıxmış övladlarının acısını çəkə-çəkə hər birini, sonra hamısını qucaqlayıb toplamaq, baş bir yaxadan çıxarmaq onun ən böyük diləyi idi. Qoca deyirdi:

-Övladlarım, hamınız bircə-bircə bir qətrə sudan, bir qaranlıq məkanda, zülmət yerdə nüftə bağlamış, yaranmırsınız. Xudavəndi-ələm sizə yaxşılığı görməkçün göz, yaxşılıq eşitməkçün qulaq, fərəhə, xeyrə açılmaqçün dil-ağız, əl-ayaq verib. Birdən düşdüz bu işıqlı dünyaya. Gələn kimi ağzınız ana bətnində aldığınız qıdadan məhrum olan kimi ağlayıb, balaca yumruqlarınızı düyüb qışqırmağa başladız. Elə ki, yuyundurub ana döşünü verdilər, yalnız və yalnız ana döşündən süd - dünya tamı dadan kimi səsizi kəsdiz. Yumruqlarınız açıldı. Göz açıb dünyaya qədəm qoyduz... Və ulu Yaradanın qədər qoyduğu ömürdən soora fani dünyadan baqiyə - yenə qaranlıq dünyaya köçəcəksiniz. Qaranlıq yerdə bir qətrəsa! Deyin görüm, hansı biriz bu dairədən, bu İLAHİ qanundan kənara bir qədəm qoya bilər? Ya qoyur? Hamızı bir surətdə, bir canda, bir ovuc qan, bir dəri, ət və sümükdən ibarət yaradana nə cavab verəcəksiniz? Niyə bir-birizi bu müvəqqəti, fani dünyanın şirinliklərindən ötrü didirsiz? Haqqı qoyub, nahaqqı danışırırsınız? Düzün danışın da! Böyük Xəyyam rübailərindən birində deyir:

Tus şəhri bürcündə gördüm ki, bir quş,

Keykavusun kəlləsini önünə qoymuş.

Deyirdi kəlləyə: əfsus, əfsus...

O vur-çatlasının axırı buymuş?¹

Bəli! O zamankı zəng və təbil səsləri deyil, «cəngi-məğlubədən xəbər verən səslər... Bəs bugünkü vur-çatlasının axırı nədi? Son ucu ölümlü dünyanın nəyindən ötəri bu günkü həngamələri çıxarırsınız? Deyin, mən də anlayım.

-Ya Xəyyamın bu rübaisini yada salın:

Dərgəhinə şahların ub qoyduğu

Uca qəsrin qübbəsində bir qumru

Qanadını toplayaraq, çalaraq

Dayanmadan gördüm deyir: -ku-ku, ku-ku.²

Kimdisə, narazılıqla pıçıldadı:

-Biz bura şər oxumağa yığılmamışıq.

Yavaş dedi, amma məclisdə elə bir sükut hökm sürürdü ki, milçək uçsa, qanadının səsi eşidilərdi və bu pıçılı da eşidildi. Qocaya xüsusi hörmət bəsləyən qızılbaş əmirilərindən biri dişlərini bir-birinə qısıb: «sussss!» dedi. Qoca isə etiraza əhəmiyyət vermədən deyirdi:

-Elə bizimçün yazıblar. Bu günümüzçün, gələcəyimizçün. Mən də ona görə yadınıza salıram ki, «Sözü at yerə, sahibi götürər.» Yerində olar ki, həməsrimiz Osmanlı erməşlərindən birinin şerini də eşidək.³ Çünki, o da biz türklərin hamısı üçün yazıb:

Kim umar səndən vəfayi

Yalan dünya degilmisən?

Mühəmmədi-Mustafayi

Alan dünya degilmisən?

Əgər şahu, əgər bəndə,

Hər kişiyi salan bəndə.

Kimsə məkan tutmur səndə,

Viran dünya degilmisən?

İşin-gücün daim yalan,
Çox kişidən arta qalan,
Neçə kərrə boşalaraq -
Dolan dünya degilmisən?

¹ Xəyyam

Morği didəm nişəste bar bareye Tus

Dər piş nihadə kəlləyi-Keykavus.

Ba kəllə həmi qoft ki əfsus... əfsus...

Ku bange-carəs, və çe şod naleye-kus?

² An qəsr ke dər çərx həmi zəd pəhlu

Bər dərgəhi-u şəhan nəhadəndi ru.

Didəm ki, bər konqərəş faxteyi

Nişəsto miqoft ku-ku, ku-ku?

Yuxarıdakı tərcümələr Mikayıl Müşfiqindi. Mən qəsdən oxucunu nəzərə alıb əvvəlcə türkcəsini verdim, sonra orijinalını.

³ Əziz Mahmud Xudayinin ilahiləridəndir (1541-1628).

Qoy axırında öz Nəsimimizi də xatırlayaq. Şer dinləmək, dədə ərən nəsihəti dinləməkdir:

Yerü göy gəştidürür, biz anə ləngər düşmüşüz
Gör nə zatız kim, bulunmaz bir dəxi həmta bizə.

Tayı olmayan türkük biz, adını rüsvay etməyə!

Nisbətən cavan əmirilər qocanın sözlərini bir baba nağılı şirinliylə dinləyir, ölümü heç özlərinə yaxınlaşdırmadan, sözlərin dərin mənasına məhəl qoymadan, əllərini xəncər və qəmələrin mürəssə dəstəsi üstündə gəzdirir, sıxırıldılar. Lakin yaşlı nəslə mənsub olan əmirilər özləri də artıq haradasa bir fikrə gəlməyin zərurətini duyur, anlayır və ona görə də qocanın sözlərini razılıqla dinləyirdilər. Elə bu gün, buraya məhz bir fikir söyləmək, bir qərara gəlmək məqsədilə qədəm qoymuş, toplanmışdılar.

Qoca bir qədər susdu. Sanki yığılanlara düşünmək, dediklərini lazımınca dərk etmək imkanı verirdi. Kiminsə gətirib qarşısına qoyduğu büllur qəlyanın qəmişini, lap dağlarda, çöllərdə adət etdiyi bir hərəkətlə cübbəsinin qoluna sürtdü, dişləmək istədiyi alma kimi. Sonra qalın gümüşü bığlarına, saqqalına təh-tov verib yenidən, aram, təmkinli bir səslə sözə başladı:

-Övladlarım, hamınızın istək və arzularını, həmvətənlərimizin, İran-zəminin, gündə bir basqına məruz qalan məmləkətimizin səlahını nəzərə alıb sizə bir təklif vermək istəyirəm. Ümidvaram ki, düşünüb-daşınıb bu namizədə «hə» deyəsiz.

Hamı diqqət kəsildi. Qoca deyirdi:

-Bəlkə o, mənim düşündüyüm kimi, sizin məbeyninizə barışıq gətirə bildi... Və yalnız ondan sonra siz məmləkətin səlahı üçün dörd tərəfdən bizi əhatə edən düşməyə cavab verə bildiz.

Kimsə bu sözlərə gülümsədi. Doğrusuna qalsa, qəbilə, tayfalar arasında sülhün bərqərar olacağına əyləşənlərin çoxu inanmırdı. Amma düşməyə qarşı... Məgər onların hər biri ayrılıqda, təkə-təkdə bir cəngavər deyildi? Bir qoşun sındıra bilməzdi bu əmirilərin hər biri?

Qoca sanki onların düşüncələrini, üzlərindən, bir kitab vərəqləyib oxuyan kimi oxudu, dedi:

-Bilirəm, hər birinizdə cəngavərlik də, qəhrəmanlıq da vardır. Hər biriniz bir ləşkər başçısı olan təcrübəli sərkərdələrsiz. İndi baxın, görün bu qüvvət, bu qüdrət birləşsə, millət də, məmləkət də nələr qazanar. Vətənimizdə ağız deyəni qulaq eşidər.

Həmyaşı olan tayfa başçılarından biri müdaxilə etdi:

-Buyuracaqsan, ağam, intizarda qoyma bizi. Kimi salah bilirsən, onu de!

Qoca vaxtın yetişdiyini, məclis əhlinin artıq doğrudan da, bir sözə, bir namizədə ehtiyac duyduğunu, bəlkə hamısının da qəbul edəcəyini anladı. Dedi:

-Mən həlim təbiətli, vaxtını eys-ışrətdə, gününü şərab, qumar və gülbədənərlə deyil, böyük yaradan Allahın ibadətiylə məşğul edən, Tanrının dediyi, göstərdiyi sirati-müstəqim - düz yolla gedən Allah qulu - Şahzadə Məhəmməd Xudabəndəni nəzərdə tuturam...

Məhəmməd Xudabəndə I Təhmasibin böyük oğlu, Şah İsmayıl Xətəinin nəvəsiydi. Qanunda elə hamıdan əvvəl o dilə gətirilməliyi. Lakin Sultan Məhəmməd Xudabəndə, siyasətdən uzaq, dindar bir adamdı, gözləri də çox zəif görürdü. Ən böyük şahzadə olduğu halda, hamıdan, daha doğrusu, dəstəbazların hamısından uzaq olduğundan yada düşmürdü, dilə gətirilmirdi. Odur ki, Sultan Məhəmməd Xudabəndənin adı çəkilincə, məclisə ani bir sükut çökdü; heç bir qəbilə bu namizədə irad tuta biləcək deyildi. Şahzadə Məhəmməd Xudabəndəyə təsir göstərmək, ona yaxınlaşmaq, günahkarları, xəracı bağışlatmaq daha asan olacaqdı. Hamı, hətta Şahzadə Məhəmməd Xudabəndəni və onun yaxınlarını o qədər də sevməyən əmirilər - tayfa başçıları belə etiraz üçün qüsur, söz tapa bilmədilər. Hazırda Şirazda ailəsiylə birlikdə yaşayan hakimin, şahzadənin həyat tərzinə bələd idilər. Sinələrdən yüngüllük gətirən bir nəfəs qopdu; yorulmuş, yerli-yersiz mübahisələrdən cana doymuş başlar razılıqla sinələrə endi. Bayaq qocaya «Sən deyən məsləhətədi, buyuracaqsan, de» deyən sərkərdə yenə də hamıdan əvvəl səsləndi:

-Mən biləni mübarəkdi. Şahənşahımız, İran-zəminin qibleyi-ələmi, şahzadə Məhəmməd Xudabəndə bu gündən padşahımızdı.

-Allah xeyir eləsin!

-Mübarəkdir!

-Gözaydınlığı verək millətə...

-Müjdəçi göndərək Şiraza...

-Təcili çapar göndərilsin...

-Qəbul eləsə o Allah bəndəsi...

-Elər, elər...

-Ən əvvəl Pərixan xanımdan gözaydınlığı alınsın.

Çapar göndərməyə ehtiyac yox idi. Amma burdakılar bilmirdi. Çünki Xeyrənisa Bəyimi - Məhəmməd Xudabəndənin arvadı Məhdi-Ülyanı hardasa yaxşı tanıyan, xislətinə bələd olanlardan biri, dodaqaltı mızıldandı: «Allahın altında Pərixan xanımı - şah nəsilli qadını qəbul eləmədik. Bununla, Allah kölgəsini bizə qismət eləməsin.»

37 tayfa birinci və axırncı dəfə eyni bir məsələyə müsbət cavab verib qol qoydu: «Hə, - dedi, - Şahımız Məhəmməd Xudabəndədir.»

Mənim əzizlərim, kaş bizim indiki 37 də heç olmasa, ömründə bir dəfə belə bir «Hə» deyəydi, lazım olanda.

Nəysə..

Kimiydisə, deyəsən hamıdan əvvəl eşik ağası vəzir-i-əzəmi belə qabaqlayıb imarətin qapısına çıxıb bağırdı:

-İran-zəminin hökmdarı, Şahənşah Məhəmməd Xudabəndə var olsun!

-Var olsun, - sədaları göylərə ucaldı. Meydan titrədi.

-Var olsun!...

Şiraza çapar göndərməyə heç ehtiyac yox idi. Çünki neçə gündən bəri, II İsmayıl öldürüldüyü saatdan başlayaraq Xeyrənisa Bəyimin «güdükcüləri», «qulaqçıları», hər altı ağacdən bir Qəzvindən Şiraza gedən yola düzülmüş, Mirzə Salmanın göstərişiyə müşahidə aparır, hər bir yeniliyi ona birinci çatdırırdılar.

QANLI OLSA DA, XOŞ XƏBƏR

Məhdi-Ülya çoxdandı ki, intizardıydı. Dünya gözəli Şiraz indi onunçün cəhənnəmə dönmüşdü. Qəznəvidə - paytaxtda baş verən hadisələri ona yollara düzdüyü xəbərçilər, qulaqçılar, indiki teleqrafdan da sürətlə çatdırırdı.

Paytaxtdan isə bir-birinin ardınca müxtəlif xəbərçilər gəlirdi. Əvvəlcə II Şah İsmayılın ölümü... deyək ki, Məhdi-Ülyanı o qədər də təəccübləndirmədi. Çünki, cavan şahın apardığı islahatlar tayfa başçılarının ürəyindən deyildi. Başlıca məqsədi varlanmaq, hakimiyyətə mümkün olduqca daha yaxın mövqe tutmaq, ölkənin idarə olunmasında başqa tayfalardan artıq yer tutmaq olan tayfa başçılarını əslində heç bir mənəvi birlik - sünnü-şiə təəssübünün ləğvi maraqlandırmırdı. Bir neçə tayfa yaxınlaşsa da, ümumi birliyə söz ola bilməzdi. Amma bax, bu dini məsələdə, bu təriqət ayrı-seçkiliyi məsələsində bütün tayfaların ruhaniləri, ruhani və mənəvi başçıları birləşirdi. Onlar sünnü-şiə məsələsinin ləğvinə qətiyyənlə razı deyildilər və qorxurdular Şah İsmayıl sünnülüüyü qəbul edib, babasının yaratdığı və indi kəskin inkişaf etmiş şiəliyi məhv etmək istədiyini sayıəsini yayırdılar.

Doğrudan da, II Şah İsmayıl «Kəlmeyi-şəhadət»ə əlavə olunmuş «Əliyən vəliyullah»ı qəbul etmirdi. «Rəsuli-xuda zamanında belə şeylər olmayıb; «Qurani-kərim»də də yoxdu» deyirdi.

Dalbadağ gələn xəbərlərdən biri elə II Şah İsmayılın ölümüydü. Hər qulaqçı bir xəbər gətirirdi. Biri deyirdi ki, çox içib, məst halında ölüb. Biri deyirdi ki, libasını dəyişib, dostlarıyla şəhərə gəzintiyə çıxıbmuş. Gecə yarısı saray halvaçıbaşının oğlu Həsən bəyin evinə dincəlməyə gedib. Gecə sancılanıbmuş; səhər meyidini elə ordan da tapıblar.

Bəziləri Pərixan xanımı günahlandırır. Guya Heydər Mirzə xətrinə, İsmayıl cariyələrdən birinin vasitəsilə zəhər qatılmış şərab verdirib. Başqa birisi deyirdi ki, yooox, bu din məsələsidir. Əməlli başlı boğublar şahı; din başçılarının gizli fitnəsi - fitvasilə. Buna da həm sünnü, həm şiə ruhaniləri qol qoyub, razılıq verib.

II İsmayılın ölüm xəbəri çıxan gündən Məhdi-Ülya həyəcəndəydi. Əlbəttə, əri Məhəmməd Xudabəndənin hakimiyyətə keçməsi onun ən mavi arzusuydu. Bununla belə, şahzadələrin çoxluğu onu narahat edirdi. Mənsub olduğu Mazandaranda, hələ də ürəyinə yer eləmiş atası Mazandaran hakimi Mir Abdullah xanın 20 il öncə faciəli ölümü, belə çəkişmələrin nəticəsiydi. Xeyrənisa Bəyim öz «xoş saatını» gözləyirdi. Amma hərəkətsiz də dayanmamışdı. Əlaltıyan özünə sədaqətli tayfalarla, həmçinin bu dağınıq tayfaların tərəfdarları olmayan farslarla gizli məsləhətlər edir, əlaqəsini, vədlərini gücləndirirdi.

Qəzvindən isə xəbər xəbər dalınca gəlirdi. Bir gün dedilər ki, Saraydan rəhmətlik şahın vəsiyyətnaməsi çıxıb; guya o öz vəliəhd kimi Heydər Mirzəni təxt-taca layiq görüb və bir qrup qəbilə başçıları da bununla razılışmış. Razılışmışlar, ona görə ki, cavan, təcrübəsiz Heydər Mirzəni əllərində bəhanə edib ölkəni özləri idarə edəcəkdilər...

«Xoş saat» yetişdi. Bir gün dəyişik libasda onun yanına qudası - ikinci oğlu Həməz Mirzənin qayınatası fars əsilli Mirzə Salman gəldi. Məhdi-Ülya əri Məhəmməd Mirzədən (Xudabəndə) belə gizli saxladığı məsələləri məhz Mirzə Salmanla müzakirə edir, ona, ən çox ona inanırdı. Mirzə Salman şad xəbərlə gəlmişdi: Tayfa başçıları qurultay keçirmiş, hərə özünə yaxın olan bir şahzadəni məsləhət bilmiş, axırda şahzadə Məhəmməd Xudabəndənin üzərində dayanmışdılar. Şahzadə Məhəmməd Mirzənin gözləri çox zəif görürdü. Burnunun ucundan o yanarı güclə seçirdi. Həlim, yumşaq xasiyyətli idi. Deyilənə inanan, tez güzəştə gedən adamdı. Tayfa başçılarının hamısı yəqin ki, onun məhz bu xüsusiyyətlərini nəzərə alıb hamısı ona səs vermiş, onun şahlığa layiq olduğunu salah bilmişdilər.

Mirzə Salman gələcək baş hərəmin xasiyyətinə bələd olduğundan, elə indidən xanımın qılığına girməyi, həmişə gözü qabağında olmağı hər şeydən üstün tuturdu. Onun saraydakı gələcək həyatı məhz bu indiki görüşdən, xanımın ona münasibətindən asılı olacaqdı. Saqqalı, sürməyi zər butalı kimxa qəbasının döşünəcəni ensə də, cavandı hələ, əsl kişilik həddindəydi. İçəri gircəyin Xeyrənisa Bəyimin qarşısında diz çökdü, dizin-dizin sürünərək mütəkkələrə yaslanmış xanımın bir qədəmliyində üz üstə düşdü. Yalnız hökmdarı və baş hərəmi belə salamlarlardı. Xeyrənisa Bəyimin ürəyi atlandı. Kişinin bu

hərəkətinin mənasını gözəl anlayırdı. Kişiyə qalxmaqçün tez icazə vermədi, bir az bəklədi... Və... gülümsədi, nəvazişkar səslə dilləndi:

-Mirzə Salman, qalxın, cənabınıza izindi, qalxın...

Mirzə Salman tosqun bədəninin ağırlığından güclə nəfəs alır və qismən gez icazə onu daha da təntidirdi, qalxdı. Gözlərini dik xanımın üzünə zilləmədən, hardasa onun əl hərəkətlərini izləyərək sözə başladı:

-Qibleyi-aləmi müjdələməkçün gəldim, bəyim! Amma sizsiz keçinmədim, dedim bəlkə müjdəni...

-Nə müjdə, Mirzə?

Anlayırdı, arzusun çəkdiyi xəbəri gətirmişdi Mirzə Salman. Amma özünü bir qədər faqqılığa vuraraq, hətta öz həmfikirləri, hər bir qulluğunu yerinə yetirən sadıq adamın önündə belə, nə qədər, necə sevindiğini bürüzə vermək istəmədi. Mirzə Salman anlayırdı. İzn istəyib izahata başladı:

-Qurbanət şövəm, xanumi-möhtərəm. Neçə gün əvvəl bir qisim tayfa Heydər Mirzəni hakimiyyətə gətirmişdi az qala. Bir iki gün çəkdi. Amma cənabınıza məlumdur ki, əfşar, qacar, rumlu tayfalarının Heydər Mirzəni görəsi gözü yoxdu. Odur ki, onu Qəzvində mənzilindəcə xeyli yığıntı silahlı nöqərlər həlakətə yetiriblər. Onu çoxları şah kimi tanımaq istəmir.

Şahbanu müjdəlik xəbəri eşitməyə tələsirdi. Bunu duyan Mirzə Salman əsl mətləbə keçdi:

-Bəyim! Üç gün irəli tayfa başçıları qurultaya toplaşib. Yalnız və yalnız, hamısı birlikdə, şahzadə Məhəmməd Mirzənin İrana Şahənşah olmağına razılıq verib; qərarı qəbul eləyiblər. Hələ qurultaydakılardan başqa bir zihəyatın xəbəri olmayan bu məsələni sizə, siz cənablarına və artıq Şahənşahımız olan Xudabəndəyə yetirməyi özümə vacib bildim. Hamıdan əvvəl...

«Ay hiyləgər fasiq! Bəs qurultaydakı türk əmirlərinin bu qərarını başqa kimsə bilmirsə, sən hardan bilirsən? Sən ki, nə türksən, nə əmir, nə də tayfa başçısı?» Mirzə Salman isə sözü davam edirdi:

-Xanumi-möhtərəm, mən bu dərbarın, bu qapının və şəxsən sizin ən sadıq nöqəri kimi, bir sudur anlamaqçın «qulaqçılar» qoymuşdum.

Xeyrənisa Bəyim daxili sevinc içərisində ayağa qalxdı; o, qalxan kimi Mirzə Salman da dik durdu.

-Gedək, Mirzə, Şahənşahımızı müjdələyək. İkimiz birlikdə görək, nə qazanırsan, Mirzə? Mənim tərəfimdən müjdə odur ki, mənim şəxsi vəzirimsən bu gündən.

Mirzə Salman Xudabəndədən nə alacağından asılı olmayaraq əsas məqsədinə çatmışdı. Bundan o yana heç bir şey, heç bir ad, rütbə, mal-mənal onu bu qədər sevindirə bilməzdi. O, hakimiyyətin kimin

əlində olacağını yaxşı bilirdi. Xeyrənisa Bəyim kimi baş hərəmin vəziri olmaq, bütün məmləkətin külli-ixtiyarı olmaq deməkdi.

-Lütfən, buyurun, ey qibleyi-aləmin sevinci! Mən mükafatımı aldım. Bundan özgə...

Xudabəndənin otağına doğru irəliləyən xanımın ardınca yollanan təzəcə vəzir, əyilib Xeyrənisa Bəyimin dizlərinə enən örpəyinin ucunu öpdü.

... Şahzadə Məhəmməd Xudabəndə namaz üstündəydi. Əlbəttə, kənarda oturub və ya dayanıb onun namazı bitirməsini, icazə verməsini gözləmək lazımdı. Xudabəndə xüsusi bəlağət və səliqəylə «Cəfər Təyyar namazı» qılırdı. Xeyrənisa Bəyim və Mirzə Salman namazın vaxtını da keçirmişdilər. Qoyunu qurda vermişdilər. «Namazın vaxtı heç yadlarına da düşməmişdi. Daxillərindəki sevinc bu anda hər şeydən üstündü, ucaydı. Bəyim hətta «xudanəkərdə» deyə qəlbinin dərinliyində ərindən gileyləndi də... Məgər namazını qılmasaydı, olmazdı? Gərək elə məhz bu ün, bu saatda qılaydı bu namazı? Gecələr qıldığı az eləyir ona. İlahi! Özün səbr ver mənə! Hələ indi qurtarır «İza zülmətüd-ərz»i. Hələ «İza cə nəsruallahü vəl fəth»¹ var... Gör hələ bir üç rükət də bundan sonra var?.. Buna bənzər fikirlər Mirzə Salmanın da ürəyindən keçirdi. Amma nə Bəyimə, nə də şahzadəyə tərəf baxmırdı ki, gözlərindən, ürəyindən keçənlər oxuna bilər, Allah eləməmişkən.

Məhəmməd Xudabəndə isə öz ibadətindəydi. Amma duaları oxuyanda, ürəyindən keçirdi ki, «axı bunlar məndən nə istəyirlər?» Hətta dərin ibadət şövqilə namaz qılsa da, yadına məşhur bir rəvayət düşdü. Bir gün rəsuli-xuda əshabələriylə birlikdə əyləşib ibadətdən söhbət açıblarmış. Hamı deyib ki, tam ixlasla belə, namaz qılсан, dilin duaları deyəcək, qəlbindəki ikinci mən nə isə başqa bir şeylə məşğul olacaq. Peyğəmbər deyir ki, kim ürəyindən heç bir şey keçirmədən iki rükət namaz qılsa, ona bir dəvə verəcəyəm. Həzrət Əli də ordaymış; o da namaza durur; elə sidq ilə namaz qılır ki, ... Rəsuli-xuda soruşur: «Ya Əli, sənin dəyanətin hamımıza bəllidir. De görək, necə oldu? Ürəyindən bir şey keçdimi?» Həzrət Əli buyurur: «Ey Allahın rəsulu, yaxşı qılırdım namazı, ürəyimdən heç nə keçmirdi. Amma cənabına əyandır ki, son anda düşündüm, görəsən, hansı dəvəni verəcək? Ağı, ya...?»

Fikri-zikri ibadətində olsa da, içəri girənlərin kim və nə məqsədlə gəldiklərilə maraqlanmasa da, əzab çəkirdi ki, namaz hələ bitməyib, bu adamlar intizardadı.

Nəhayət, Şahzadə Məhəmməd Xudabəndə namazını bitirdi; son salamını verib, canamazındakı möhrü və türbət təsbəhini öpdü. Canamazın kənarını qatlayandan sonra içəri girənlərə tərəf çevrildi.

¹ Allahın yardımı və qələbəsi gəldikdə. Qurani-Kərim, «Nəsr» surəsi.

Arvadını və Mirzə Salmanı görünə, şıplıq gözlərinin dolaşq kirpiklərini bir neçə dəfə qırpdı:

-Buyurun, əyləşin, nə üz verib? Xudanəkərdə, pis bir hadisə, bir fəlakət baş verməyib ki? Bu gecə yuxumu çox qarışdırmışam.

Gələnlər hər ikisi eyni anda diz çökdülər: Xeyrənisa Bəyim Xudabəndənin dizinin dibində, Mirzə Salman isə bir qədər aralı, ədəb mövqeyində diz çökmüşdü. İlk sözə, əlbəttə, Xeyrənisa Bəyim başladı:

-Qibleyi -aləm, sənə birinci beyət edən, birinci salamlayan, birinci mübarəkbadlıq eləyib, birinci müjdə istəyən, sənəin dörd balanın anası, böyük izzətlə adlandırdığın Məhdi-Ülyadır...

Onun ardınca Mirzə Salmanın titrək səsi eşidildi. Nədənsə, Xudabəndə Mirzə Salmanın titrək saqqalına daha çox diqqət edirdi. Bu gün, bu saatda, yəqin ki, böyük bir sidq ürəklə qıldığı «Cəfər Təyyar» namazının hörmətinə gözləri hamışəkinə nisbətən daha yaxşı görürdü. Titrək saqqalın başlandığı yerdən isə eşidilirdi:

-Qurbanət şəvəm, qurbanət şəvəm, qur...ba...nət... şə...vəm, ya qibleyi-aləm! Xudavəndi-aləm səltənətini qaim etsin. Gözlərimizin nuru padişahımızın ömrü uzun olsun, səltənəti qayim, əbədi olsun. Böyük babası Şahənşah İsmayılın, böyük atası, uzunömürlü səltənət sahibi Şah Təhmasibin ruhları duaçı olsun! Yerlər, göylər bu səltənətə baş əysin; Hökmünə ləbbeyk desin. Gözlərə nur, qəlblərə şəfqət bəxş etsin. Xudavəndi-aləm öz Xudabəndəsini bütün yerlərin, göylərin bələlərindən hifz eyləsin!..

Mirzə Salman hələ çox deyəcəkdə. Xeyrənisa Bəyim qəlbində düşünürdü: «Qoca əbləh! Nə yapışib bu gözdən, nurdan. Onun gözündə nur olsaydı... Keçəl çarə bilsə, öz başına edərdi...»

-Cənabi-həqq...

Xudabəndə zikr etməkdəydi, dinləyirdisə də, hələ də ibadətəin, namazın təsirindəydi. Eşidir, lazımınca dərk etməirdi deyilənləri.

-Nə üz vermişdir, ya Məhdi-Ülya? Fəlakət olmasın, inşallah?..

Qadın tələsdi, anladı ki, əri hadisəni hələ lazımınca dərk etməyib, cavab verdi:

-Sən artıq şahzadə deyil, qibleyi-aləmsən, hökmdarım!

Xudabəndə şıplıq gözlərinin kirpiklərini tez-tez çaldı, bacardıqca, göz qapaqları imkan verdikcə, iri-iri açdı gözlərini; zikri yarımçıq kəsildi:

-Nə?

Hər ikisi bir-birinə mafar vermədən, Bəyimlə Mirzə Salman dil boğaza salmadılar:

-Qəzvinə yollanırıq, qibleyi-aləm, Qəzvinə! Məmləkətinəin paytəxtinə, ey İsmayılın nəvəsi, Təhmasibin oğlu! Türk tayfa böyükləri Qəzvində toplanıb, II İsmayıldan sonra sənəi, yalnız sənəi

İran zəminin təxt-tacına, Cəmşid təxt-tacına layiq biliblər; daha doğrusu, o təxt-tacı sənə, sən kimi bir Allah bəndəsinə, Xuda bəndə - Allah quluna layiq görüblər.

Xeyrənisa Bəyim ərinə lap yaxınlaşdı, əlindən tutub öpdü, alnının üstünə qoyub dedi:

-Qurbanın olum, sən indi Şahənşahi-İran-zəminsən.

Bəyim «qurbanın olum» deyəndə, Məhəmməd Xudabəndənin hər şeyi anlayan qəlbindən bir söz keçdi, istəkli Məhdi-Ülyasının sevincinə şərik olub titrək dodaqlarıyla pıçıldadı:

-Xuda nə kərdə!¹

Bunu Bəyim dodaqların tərpənişindən anladı, Mirzə Salmanın varlığını belə unudub ərinin dizlərinə qapandı:

-Allahım, ulu Yəzdanım səni bəlalardan hifz eləsin! Balalarımızla birlikdə, qurbanınız mən olum, hamınızın...

Xudabəndə əlinin yüngül hərəkətiylə qadının başını sığallayıb özündən kənar etdi. Mirzə Salman oturub müşahidə edir, ona, nalayiq hərəkət olar deyə, başqa bir hərəkətə yol vermirdi. Bu mələk xislətli, mehriban qadın onu nə qədər sevirdi! Elə o özü də, bir olan Allah şahiddi ki, ona səfalı gecələr, dünyada əvəzi olmayan zövqlər bəxş edən bu banuyu hərəmi o heç bir saray gözəlinə dəyişməmişdi. Bir gecə, bir an üçün belə.

Mirzə Salman vəziyyəti anlamayacaq dərəcədə küt adam deyildi. Şahın icazəsi olmasa da, risk elədi, yerindən qalxdı:

-Fədayət şövəm, Şahənşahi-ruyi-zəmin-İran, bəndeyi həqiri mürəxxəs, buyursaydınız, hazırlıq görməyə gedərdim.

Xudabəndədən əvvəl Xeyrənisa Bəyim sevincində çırpındı. Qarşı nəzakət qanunlarını qırdı:

-Mürəxxəssən, Mirzə, mürəxxəssən. Get, hazırlığını gör, elə bu gün səfər tədarükünü tamam eləyin.

-Bə çeşm.

Mirzə Salman çıxdı. Xeyrənisa Bəyim vücudunu dolduran sevinçə və məhəbbətdən çırpındı, özünü ərinin ağışına salıb, övladlarının atasını, ərini, şahını qızgın öpüşlərə qərq elədi. Məhəmməd Xudabəndə «Allah səni mənə qismət eləyəndə, düşünübümüş taleyimi, böyük ənamısan Xudanın Xudabəndəyə» deyə pıçıldadı. Elə həmişə beləydi; o düşünənəcən, sərəncam verənəcən Bəyim ondan əvvəl və cəld sərəncam verirdi. Xeyrənisa Bəyim bir neçə övlad anası olsa da, vücudu, ürəyi hələ gənc idi. Xudavəndi-ələm Həvva nənədən bəri ona qadınların hamısının ehtirasından artıq bir ehtiras, bir həvəs vermişdi. İndi ərini soyundurduqca, bu ehtiras, bu həvəs cuşa gəlir, özünü də Məhəmmədi də yaxıb-yandırır. Qadın fürsəti fəvqə vermək istəmirdi. Axı səhərdən yola çıxılacaq, Padişahi-ələmpənah

¹ Allah eləməsin.

yollarda olacaq, sonra Qəzvinə çatanda da yol yorğunluğu, onun zərif vücudunu üzəcəkdə. Daha çox da yenidən qədəm qoyduğu divan, dərbar, tacqoyma mərasimi, təbriklər, tayfaların, eləcə də xarici dövlətlərin nümayəndələrinin təbrik və qəbulları bugünkü, indiki imkanı verməyəcək. Xeyrənisa Bəyim tamamilə bədəninin bütün hüceyrələriylə duyduğu hisslərdən coşub-daşır, zövq alır, zövq verir, şahı bəxtiyar, özünü ikiqat xoşbəxt edirdi. Susuz ahu su içən kimi içirdi bu şərbəti. Sarmaşığı kimi sarılmışdı Xudabəndəyə. «Bu zərif qollarda nə qədər qüvvət var, İlahi!» düşünürdü ər. Və bacardıqca, eyni qüvvətlə cavab verməyə çalışırdı. Çalışmaq heç lazım da deyildi. Xeyrənisa Bəyimin odlu nəfəsindən qalxan alov onu elə yaxıb yandırır ki!..

Deyəsən bu gecə heç biri yatmadı. Hər ikisi gələcək günlərin, qayğılı, zəhmətli günlərin əvəzini indidən çıxırdı sanki.

ELÇİLİK

Şah Təhmasibin qızı, hazırkı İran hökmdarı Məhəmməd Xudabəndənin bacısı Fatimə Soltan bəyimə elçi gələcəyini Xeyrənisa Bəyimin qulağı çalmışdı. Baldızına kimlərin elçi düşdüyünü də uyufnan anlamışdı. Elə «qulaqçıları» da belə xəbər vermişdi. Türkman tayfasından Əmirxan Türkman - tayfanın başçısı, tanınmış, hörmətli əmirlərdən biri idi. Hər yerdə sözü keçirdi. Bəyim anlayırdı ki, bu yolla oğlunu padşahın bacısı ilə evləndirməklə sarayda nüfuzu daha da artacaq; el, tayfalar arasında yeri, hörməti çoxalacaq, tayfası güclənəcəkdir. Bütün əmirlərin arzusu elə bundan ibarətdi: öz tayfasını gücləndirmək, sarayda nüfuzu çox olan şamlu və ustacıları ötmək, nüfuz dairəsini genişləndirmək, saraya - ölkəni idarəyə əl ilişdirmək. Özü də möhkəm qohumluq yoluyla. Belə siyasi nikahlar çoxdanın mövcud əməli idi. İndi bu yoldan Əmirxan Türkman da istifadə etməyi qərarlaşdırmışdı.

Rədd cavabı alacağı ağına da gəlmirdi. Düzdür, o, Baş hərəmin tayfasına münasibətini bilirdi, amma hər halda Əmirxanın bu addımı Xeyrənisa Bəyimin özüylə də yaxınlaşmaq, bir növ «barışıq aş» bişirmək kimi bir şeydi. Bir daha hələ elçi sifətilə getsə də, xüsusi dəbdəbə ilə, şahın adına layiq gedirdi. Adlı-sanlı əmirlərdən, ağsaqqallardan yığılmışdı elçi daşının üstündə əyləşməyə. Geyimlərinə, yaraqlarına xüsusi fikir vermişdi. Nişan söhbəti olmasa da, Şahənşah və Baş hərəm, eləcə də istənilən qızın adına layiq hədiyyələr hazırlamışdı. Bu hədiyyələri bir neçə qulam və kənz başlarında, çiyinləri üstündə, qoşa əllərində götürəcəkdə. Qoy o ölkəni idarəyə burnunu soxan Baş hərəm bilsin ki, elə-belə, cənə-cünə adam gəlmir

şah qapısına. Şah İsmayılın nəvəsi, Şah Təhmasibin qızı, Məhəmməd Xudabəndənin bacısına layiq gəlir gələn elçilər.

Ən qabaqda ağsaqqallar, ondan arxada əmirilər, dalca da hədiyyələr gətirən qulamlar gedirdi. El-camaat elçilər şah qapısına çatanacan yolun hər iki tərəfində yığılıb dəbdəbəli tamaşaya baxırdılar. Yığılanlar arasında müzakirələr gedirdi. Kimin kimə elçi düşdüyü, neyçün düşdüyü, Fatimə Soltan Bəyimin verilib-verilməyəcəyi söhbətlərin mövzusu idi.

-Adına layiq...

-Həm özünün, həm də...

-Kişi, Əmirxan cənə-cünə adam deyil axı. Kimin qapısına getdiyini yaxşı bilir.

-Vallah, inanmıram ki, o Baş hərəm var ha...

-Gədə, səsvi kəs... Arvad xaylağıynan nəyşün var?

-Bu tayfaynan arası yoxdu axı... Onunku elə bir dədəsi yurdu Mazandarandı. Bir də o təciklər-farslar...

-Dərdi sənə qalıb?

-Kişi, mən nə deyirəm ki?

-Canuva dərd deyirsən. Öz dilünnən öz başuvu cidaya keçirmə! Qoy qarnundakı qarnunda qalsın. Tamaşovu elə, vəssalam!

-Vallah, doğru deyirsən. Tamaşavı elə, vəssalam.

-Hən daaaa... Zənənnən neyşün var? Sözüün ayırdı, söz danış.

-Mən onu bizim Zülqədər tayfasıynan davaya gedəndə görmüşəm. Ona zənən deyəllər? At belində, dəbilqəli, niqablı, qılınclı, qalxanlı. Vallah, dədəm, deyirəm, əmirilər onnan tük salırdı dava vaxtı... Bir fərmannar verirdi ki!!! Allah onun kişiliyini gərək ərinə verəydi...

-Sənən məsləhətləşməyib, növzənbillah Allah. Gərək sənin ağzuvu arayaydı...

-Dədəm canı, gördüyümü deyirəm. Əsl paccah odu...

-Sərkərdə də...

-Kişilər, qoyun tamaşamızı eləyək axı. Nə baş-beynimizi apareysuz? O paccah bir Allah bəndəsidi, ağzı dualı, əli dəstəmazlı, dini-islamın dayağı. Qurbanı olduğum Həzrət Əli nəsl... Hikmətdə babasına, babalarına çəkib.

-Allah qulluğunda deyə bilmərəm. Bəlkə də elədi. Amma qılınca vurmaqda, paccahlığı dolandırmaqda deyə bilərəm. Verib ölkənin cilovunu arvadın əlinə... O da bildiyin eləyir. Hələ deyirlər, hərəmxana xəzinəsini də ata yurdu Mazandarana daşdıcaq.

-Daşdıcaq yox eyyy. Ay kövdən, daşdıb!

-Atasının da qanın aldı...

-Aldı da sözdü? Hər addımda bütün qızılbaş tayfalarına qan uddurur.

-Uddurar da... Atasını elə gorbagor eləyib, elə boğazlamadılar ki, bir işə də oxşasın...

-Pay atonnan, 20 ildən soora da...

-Seyid peyğəmbər övladı...

-Ata qanın almaqçun nə 20, heç iki igirmi də, əlli də çox döyü ki, azdı.

-Elə düşmanları da özündən geri qalan cüvəllağılar döyü...

-Bura bax ey!!! Ağzuvu dağıtma! Sən indi elə ağız-burun bəhəm eləmişən ki, qızılbaş əmirlərinə cüvəllağı deyirsən? Vallah, qəməni dəstəyinəcən soxaram qarnuva!..

-Allah, sən saxla!

-Bu neyə coşdu?

-Qızılbaşdı daynan axı...

-Belə de...

Elçi karvanı, dəvələr deyil, insan karvanı öndəki ağsaqqal sarvanın çəkdiyi ovsarın ardınca, elə dəvələr kimi, nərlər kimi aramla, təmkinlə, öz ləyaqətini nümayiş etdirə-etdirə irəliləyirdi.

Padşahın qəbul otağında bir neçə adam toplanmışdı. Şah hələ otağa daxil olmamışdı. Elçilər gələndən sonra içəri girəcəkdə və hamı bir nəfər kimi ayağa qalxıb baş əyəcək, sonra da diz çöküb «zəminbus»¹ edəcəkdilər.

Xeyrənisa bəyim də hələ gəlməmişdi. Şahla eyni vaxtda, qonşu qapıdan daxil olacaqdı. İndi hələ özünə zinət verənlərin əlindən arabir çıxır, əlvən şüşəli pəncərələrə yaxınlaşır və saray meydanına daxil olan elçi karvanına baxırdı. Düşünürdü: «Əmirxan yamanca özünə güvəncə gəlir. Dəbdəbəyə bir bax! Kimə görkəzir bu dəbdəbəsinə?... Yoooox, görkəzmir. Axı Şah nəvəsi, şah qızı, şah bacısına elçi gedir. Dərbara layıq olmaq qəsdidi. Elə güman edir ki, onun öz tayfasını gücləndirmək qəsdidi bizə əyan deyil. Olsun. Baxarıq!... Buna bax... Hələ elə bil ki, «Hə» alıb, gör bir nə şəstnən gəlir? Nə qədər xonça gətirir?! Sən öləsən, meyidüvü görüm, o xonçalar boğazunda qalmasa, onda mən, mən deyiləm. Əskik bir kənizəm...»

Neçə gün idi ki, bu elçilik söhbətini qulağı çalandan bəri ərinin qulağını doldurmaqdaydı. Əmirxanın törətdiklərini, törədə biləcəklərini xısın-xısın şaha danışır və onun oğlunu kəmağıl adlandırıb, Fatimə Soltan Bəyim kimi bir cana, bir gözələ, bir şah əsilli mələkəyə layıq olmadığını söyləyirdi. Məsləhətçiləriylə də dilləşmişdi. Mazandaranlı dostları, əqrəbasının hamısı, dostları Hüseyin Şirazi, Əfzəl Münəccim Qəzvini, Mirzə Salman, əlbəttə, məsələdən hali edilmişdi. Sonuncular indi Şahənşahın qəbul otağında Şahbanudan sol əldə əyləşib şirazi qəlyan sümürürdülər. Elə özləri də Xeyrənisa Bəyim deməsəydi də, məsələdən haliydilər. Bu boyda cidanı

¹ Şahın qarşısında yeri öpmək (zəmin - yer, bus - öpmək).

çuvalda gizlətmək olmazdı. Və əlbəttə ki, hər üç dost Şahbanuyla həmfikirdilər. Onlar da Türkmən tayfasının, Əmirxan Türkmənin qüvvətlənməsini istəmirdilər.

Saray darvazasında bu gün Buğlu Çavuşun dəstəsi növbət çəkirdi. Qızılbaşlara, elə Əmirxan Türkmənə də rəğbət bəsləyən Buğlu Çavuş sevinc içərisində gələn karvana tamaşa edirdi. Eşik ağası ona yaxınlaşıb, heç kəs duymadan böyrünə bir dürtmə ilişdirib Buğlu Çavuşu özünə gətirdi; vəzifəsini ona xatırlatdı. Bayaqdan bəri fərəhindən buğlar basmış ağzı, cəhəngləri qulağının dibinəcən gedən Buğlu Çavuş özünə gəldi. Səhv iş tutduğunu anladı. Yaxasına-başına əl gəzdirib nizə kimi, ox kimi dimdik dayandı. Tabeliyində olan qarovulçulara da göz ağardıb vəzifə başına dəvət etdi. Yoxsa hamısı iş-gücünü, buraya neyçün gəldiyini unudub, tamaşaya elə qapılmışdılar ki, vəzifə-zad yadlarından çıxmışdı. Axı hər gün belə dəbdəbəli elçilik karvanı görmək olmur...

Elçilər «Qırx sütun» sarayının geniş, yaraşlıq həyətinə - bir meydan kimi böyük həyətinə daxil oldular. Eşik ağası, saray xidmətçiləri qəbul otağının qapısını taybatay açıb əlləri sinədə baş əydilər və... Və elçilər qəbul otağına daxil oldular. Ağsaqqallar, qızılbaş əmirləri və Əmirxan Türkmənin adamları salonda - salonun sədrində, padşahın oturmalı olduğu yerdə taxtın sağ əlində daha kiçik bir taxt qoyulduğunu və bu taxtın da ədəb məqamı yerində şirazlıları, isfahanlıları, təcik, fars əmirlərini görəndə qanları qaraldısa da, özlərini o yerə qoymadılar. Vəzir-əzəm elçilərə sədrdəki taxtın sol tərəfində yer göstərdi. Elə elçilər təzəcə yanlarını yerə qoymuşdular ki, xüsusi, qızıl lövhəciklərə tutulmuş yaraşlıq qapı açıldı. Əvvəlcə Məhəmməd Xudabəndə, ardınca da Şahbanu içəri daxil oldular. Hər ikisi rəsmi qəbul geyimindəydi. «Cəmsid cəlalı şah»ın başında qədim, babasından qalma, on iki guşəli tac, əlvan pəncərələrdən düşən əlvan işıqlar altında göz qamaşdırırdı. Şahın öz gözləriysə, bunsuz da qamaşırdı. Kirpiklərini tez-tez çala-çala irəlilədi; cəld qarşısına qoşan vəzir-əzəmin yardımını ilə sədrdəki «məsnədi-şahənşahi»yə əyləşdi. Baş hərəm, Şahbanu Xeyrənisa Bəyim bu gün xüsusi dəbdəbəylə geyinmişdi. Cıqqasının üstündən üzünü örtən nazik niqabın altından qara qoyma qaşları, nazik, əsəbi dodaqları ayrıca nəzərə çarpırdı. Məhdi-Ülyanın məclisə gəlməsi heç kəsdə təəccüb doğurmadı. Dövlət işlərini Məhəmməd Xudabəndədən çox o idarə edirdi. Həm də bu gün əlində xüsusi bəhanəsi vardı: elçilərə cavabda onun iştirakı təbii görünə bilərdi.

Şah və Şahbanu qızılı qapıdan görünən kimi, indicə yerə çökmüş, diz üstə əyləşib əllərini dizlərini üstünə qoymuş elçiləri sanki birə sancdı; cəld yerlərindən qalxıb sağ əllərini döşlərinə - solda,

ürəklərinin üstünə qoyub baş endirdilər. Və bu vəziyyətdə xeyli qaldılar. Nəhayət şah icazə verdi:

-Əyləşin, ağalar, əyləşin!

Hamı yerində oturdu. Şah gözlərini tez-tez qırparaq gələnləri nəzərdən keçirir, kimliklərini müəyyənləşdirməyə çalışırdı. Əslində onların hamısını tanıyırdı. Amma indi bir qədər aralı əyləşdiklərindən tanımada çətinlik çəkirdi. Vəziri-əzəm yardımına qoşdu:

-Əmirül-üməradan Türkman tayfasının rəisi Əmirxan cənabları tayfasının ağsaqqalları və qızılbaş əmirlər...

Şah adların sadalanmasına icazə vermədi, vəzirin sözünü kəsdi:

-Görürəm, tanıyıram, vəzir...

Sonra üzünü vəzirdən çevirib Əmirxan Türkmana deyil, bütün məclisə müraciətlə soruşdu:

-Buyuracaqsız, ağalar! Allah xeyir eləsin. Nə vəqə olub?

Əmirxanın qoca əmisi, təkcə tayfanın deyil, bir çoxlarının hörmət bəslədiyi, cavanlığında - hələ Şah Təhmasib vaxtında olduqca igid bir sərəsgər olan Qara Bağır Türkman hamıdan əvvəl danışmağa izn istəyib sözə başladı:

-Xeyr olar, inşaallah, qibleyi-aləm! Başımızı əlimizə alıb dərgaha üz tutmuşuq, Şah İsmayılın, Şah Təhmasibin, Şahi-aləmpənah Xudabəndənin ətəklərini öpməyə, zəminbus olub dilək diləməyə gəlmişik...

-Nədir diləyiniz? - şah soruşdu.

-Ey qibleyi-aləm, sənin hərəm xəzinəndə bir gövhər, bir giranbəha inci var. Nəsəbi ali, özü ismətdə pərilər şahı... Biz İsmayılın nəvəsi, Təhmasibin qızı, sizin bacınız...

Məhdi-Ülya səbrini basa bilmədi, üz-gözünü turşudub ağsaqqalın sözünü kəsdi:

-Uzatma, kişi! Qibleyi-aləmi vacib dövlət işlərindən ayırıb uzun-uzadı vaxtını alma!

Sözlər hamıya, şahın özünə də sillə kimi dəydi, amma Şahbanunun xasiyyətinə bələd olduqlarından heç kim bir söz demədi. Yalnız Əmirxan Türkman özündən asılı olmadan, şah hüzurunda olduğunu unudub, əlini belindəki mürəssə dəstəli qəməyə atdı. Bu da bir an oldu. Çünki ağılənd qoca sanki Bəyimin təhqiramiz sözlərini eşitmədən xahişinə davam etdi:

-Təsəddüqün olum, Fatimə Soltan Bəyimi möhtərəm qardaşım oğlu Əmirxanın oğluna diləyə gəlmişik.

Şahbanu yenə də dilləndi:

-O əməziyə?..

Padşah söhbətin daha kəskin şəkil alacağından ehtiyat etdi. Əlini qaldırdı. Hamı susqun şəkildə onun nə deyəcəyini gözləyirdi. Xudabəndə həmişəki həlim, qal yatırdan səsilə dedi:

-Xoş gəlib, səfa gətirmisiz. Gözəl diləkdir. Şahzadə xanıma da şərəf gətirən elçilikdir. Amma...

-Nə amma?

Sualı kimin verdiyini heç kəs anlamadı. Hamının ürəyinə Xudabəndənin sözlərindən dadlı bir ümid doğmuşdu. Şah isə sanki sualı eşitmədi; sözünə davamla dedi:

-Amma təəssüf edirəm ki, bu şərəfli qohumluq baş tutmayacaq. Çünki, elə dünən Fatimə Soltan Bəyimi istəyən başqa bir hörmətli nəslə söz vermişəm...

-Məhdi-Ülyanın əmisi oğluna?...

Yenə də sualın kim tərəfindən verildiyi anlaşılmadı. Vəziyyət elə gərgin, rədd cavabı elə təhqiramiz şəkil almışdı ki, belə şeylərə baş qoşmaq macalı qalmamışdı. Amma sualda da bir istehza vardı. Hamı bilirdi ki, Məhdi-Ülyanın Əmirxan Türkman tayfasını görəsi gözü yoxdur. Bununla belə üzlerini daha çox şaha tutur, Məhdi-Ülya ilə zənənlə danışmağı kişiliklərinə sığışdırmırdılar. «Zənən» isə o zənənlərdən deyildi:

-Əmim, ya dayım oğluna... Hər halda Əmirxan Türkman tayfası Şahənşahla qohum olub, səltənəti idarə eləyə bilməyəcək...

Ədəb gözləmək məqamı deyildi. Bu sözlərdən sonra elçilər dərhal kin, küdurət və qəzəb içində yerlərindən qalxdılar:

-Mürəxxəs olaq, hökmdar!

-Mürəxxəssiniz... deməkdən başqa Xudabəndənin ayrı çarəsi yox idi. O, əllərin qəmələrdə, xəncərlərin dəstəsində olduğunu görmürdü. Kırpiklərini çala-çala oturmuşdu. Məhdi-Ülya isə görürdü. Gedənlər arxalarınca onun istehzayla dediyi bir cümləni eşitdilər:

-Qəmələrdən yaxşı yapışın, bərk yapışın, gərəyiniz olar.

Elçilik belə qurtardı. Xudabəndə hökmranlığına, daha doğrusu Xeyrənisa Bəyimin, onsuz da çox olan düşmənlərinə biri də əlavə oldu. Həm də ən qorxunc, ən güclü düşmənlərdən biri... Bəlkə də birincisi...

Qoca əmi şahın münasibətindən quruyub qalmış, donmuşdu sanki. Bircə dodaqlarından bu sözləri eşitdi əqrəbası: «Arvadağız».

ANA VƏ BALA

Bir neçə gün idi ki, Xeyrənisa Bəyim ana qəlbilə eşitdiklərini götür-qoy eləyirdi. Ona «qulaqçıları», «güdükcüləri» demişdi ki, Həmzə Mirzə rumlu tayfasının başçısı Dədə Budaq Rumlunun kiçik qızı Əsma xanıma vurulub. Heyran-heyran Əsma eşilə dolaşır, yanırı-yaxılır qızın eşqindən. Qız da qızdı ha... Hələm-hələm qızların tayı deyildi. At minənlə at minən, at çapanla at bağı çatladan, oxundan bir cüyür yayınmayan, qılıncı ər əmirlərin qılıncına bərabər, hərbi

təlim görmüş ordu nəfəridi. Başqaları da deyirdi ki, yooox, qız şair təbiətli, incə ürəkli, danışanda dəhanından dürr tökülən, hürufilərdən İmadəddin Nəsimi Şirvaninin, Səfəvilərdən Şahənşah şair Şah İsmayıl Xətəinin, zəmanəsinin möcüzəsi, imam Hüseyn xuddamı, Bayat tayfalarından Molla Məhəmməd Füzulinin şerlərini sinəsinə çin-çin qatlamış, elə özü də möcüzə kimi bir xilqətdir. Qarabuğdayı gözəl bu üç böyük nəzm ustasının tərənnüm etdiyi dilbər, nazəndə bir canalandır.

Bütün bunları ayrı-ayrı adamlar onun qulağına oxuyur, dəng elədikcə, qəlbinə təşviş, hələ görüb-tanımadığı gözələ qarşı nifrət hissi doldururdu. Leyə bənzəyirdi Məhdi-Ülya. Amma ley cumanda cücəsini qoruyan toyuqlar kimi gözün oyardı. Əslində Məhdi-Ülya özü balasını qırğıdan qoruyan anaydı. Və... Və heç də bu məhəbbətin kökünü necə kəsəcəyini bilmirdi. Əmirlər, məliklər deyirdi ki, bir kəlmə əmriylə yer üzündən götürə bilsin. Balasıyla öz arasına inciklik düşməsinə istəməirdi. İstəyirdi ki, oğlunu bu sevdadan onun özünü başa salmaq, yola gətirməklə uzaqlaşdırsın. Ya da qızı ortadan götürsün ki, Həməzə Mirzə burada anasının - Məhdi-Ülyanın əli olduğunu bilməsin, duymasın. Bu da ki, saray mühitində mümkün olan şey deyildi. Bu işi kimə tapşırıydı, gec-tez üstü açılacaq, ya eləyənin öz dilindən çıxacaq, ya anayla oğlun arasını vurub gələcək hökmdar, İranın gələcəkdə, Məhəmməd Xudabəndədən sonra padşahı ola bilən Həməzə Mirzənin gözünə girmək, ürəyinə yol tapmaq istəyənin birisi bu sirri açacaqdı. Sarayda sirr heç vaxt sirr olaraq qalmır; gec-tez üstü açılır. Kim açır, harda açılır, kimə açılır - bilən də olmur çox vaxt. Odur ki, Məhdi-Ülya Əsmənin atası, Dədə Budağ Rumlunu çağırtdırıb, «başına ağıl» qoymazdan əvvəl özü öz oğluyla danışmağı məsləhət bildi. Padşahın özünün, Məhəmməd Xudabəndənin də rəyini öyrənmişdi: ağı zikirli Allah bəndəsi, qatı şiə ata əlbəttə, sünnüdə gəlin gətirməyi, qanını «onların qanına» qatmağı məsləhət bilməmişdi. Sonra da sünnülər saraya yol tapardı. Babası qoyan yolla getməliydi Xudabəndə.

Bu tərəfdən də arxayın olan Xeyrənisa Bəyim, günlərin birində işi elə qurdu ki, Həməzə Mirzəylə təkbətək qaldı. Hərəm ağasına da tapşırırdı ki, Həməzə Mirzə getməyincə, onun yanına heç kəs buraxılmasın.

Ana-bala baş-baş qaldılar. Yan-yana əyləşmişdilər. Məhdi-Ülya balasının əlini, çiyinini sığallayırdı. Lap uşaqlıqdan sevdidiyi bu nəvəsi Həməzə Mirzə çoxdandı ki, anasından görməmişdi. Elə ona görə də uşaqlıqda olduğu kimi, ara-sıra etdiyi kimi başını anasının dizinə söykəyib lap körpə kimi nazlandı.

Məhdi-Ülya sözə haradan başlayacağını artıq bir neçə gün idi ki, əzbərləyib hazırlamışdı.

-Oğul, şahzadəm, nə balaca uşaq kimi yalmanırsan anana? Maşallah, bəs-böyük oğlansan, şir biləkli, qurd ürəkli, oxundan yağ yayına bilməyən, qılıncı rəqibini tən iki bölən igid deyirlər sənə. Elə özüm də məşğələlərimdə görmüşəm səni. Neçə at bağı çatlatmısan? Neçə cüyür çəkmisən şişə? Neçə qız-gəlin ürəyini yerindən oynatmısan?

-Ay ana, lap ağı deyən yedici arvadlar kimi düzdün tərif-tərif dalına.

-Buy Allah, sən saxla! Ağzından yellər aparsın, o nə sözdü dedin? Yedici hardan ağına, dilinə gəldi?

-Kəndlərimizdə, hüzürdə qarıları görmüşəm. Öləni elə sözlərnən oxşayırlar ki, elə bil tərifləyib taxt üstünə çıxardacaqlar.

-Allah, sən saxla. Ya rəbbim! Xeyrə ağız açdığım vədə bu nə şeydi düşdü ağzına?

Şahzadə güldü, yanpörtü anasının dizi üstündə çevrikib Şahbanunun gözlərinə baxmağa başladı. Gülə-gülə təzəcə baş vermiş nazik buğlarını oynatdı; məzələnə-məzələnə gülümsədi:

-Allah xeyrə calasın, kimi gözaltlamısan, ana?

-Əh, təki sən «Hə» de. Nə çoxdu əqrəbamızda, paytaxtımızda gözəl qız-gəlin. Hansını işarə eləsən, hansına damdan bir alma atsan, göydə verərlər sənə. Verməzlər, dədələrini yandırır allam.

-Genə də olsun, ana...

-Nə deyim?

-Kimi, haranı, hansı soyu məsləhət görürsən?

-Nə çox gözəl, nə çox arxalı-köməkli, adlı-sanlı bəy-xan, əmir ailəsi. Elə Mazandaranımızı götürək...

Şahzadə qaqqıltıyla güldü:

-Yoxsa əmün nəvələrimdən kimisə ürəyin tutub, hə, ana?

Bəyim də güldü:

-Yooox, heç subay əmim nəvəsi yoxdu ki! Heç qoyarlar yerdə qalsın? Hamısı şirin nar dənəsidir. Ağızdan düşsə, əllər qoymaz.

Şahzadə ciddiləşdi, yavaşca anasının ona süd verən sinəsinə üz sürtə-sürtə soruşdu:

-Ana, Rumlu Dədə Budağın qızını görmüsən?

-O sünnü tayfanın?

Həmzə Mirzə «sünnü» sözünü qulaqardına vurdu; ehmalca anasının sinəsinə sürtünməkdə davam edərək dedi:

-Hə... Rumlu dədə Budağın qızı Əsmanı görmüsən? Lap sən deyən igid qızdı. Mən yuxudan durmamış, dura, mən atımı yəhərləməmiş, o atlana, mən düşməna çatıncan, o yağı boynu vura. Lap sən kimi...

-Uzaq olsun. İmam Həsənin qatili, ikiminci imamımıza zəhər verən Əsma...

-Nə danışırsan, ay ana? O haçan olub? Neçə yüz il öncə. Bu dünənki uşaq...

Məhdi-Ülya oğlunun sözünü kəsdi:

-Yiyəsi ada, ad sahibinə oxşar...

-Ay ana, vallah o ad Qurani-Kərimdə var.

-Nə? Ola bilməz. İmam qatiline, Həzrət Əlinin, cənab Fatimə peyğəmbər salavatullah qızının balası imam Həsəni zəhərləyənin adının Quran varaqları qurban olduğumda nəyşi var?

-Ana, Qurani-Kərim yazılanda, Əsmənin heç babası dünyaya gəlməmişdi. O Əsməni deyirəm ey! Amma bu ad doğrudan da Quranda var. İnanmırsan, bax, vallah Quranın Bəqərə surəsinin 29-cu ayəsində deyilir: «Əlləmməl Əsmə»... Böyük Pərvərdigarın öyrətdiyi adlardan biridi.

-O mollaqulağ buları öyrədir sənə?

-Hə, bunu da...

-Yoxsa «Ümmül-kitab» olmaq fikrindəsən? Qoy bu, o mollalara qalsın. Sən hökmdar olmağı, məmləkəti-İranı bəlalardan qorumağın qaydalarını öyrən.

Şahzadə anasının lazım olanda, qatı dindar, kefinə yatmayanda mollaların bərəksi olmağını bilirdi; amma indi o halda deyildi. Əsmə uğrunda anası olsa da, çarpışmalı, sevgisini, canından əziz sandığı gözəli müdafiə etməliydi. Bircə bunu düşünürdü ki, o gözəliyə məftun olduğunu anasına necə anlatsın:

-O çox gözəldir, ana, ürəyimi yaman ovlayıb.

-Cadı-pitik eləyib. Quranda cadı eləyənləri Allah da, onun rəsulu da tanımaq istəmir.

-Bilirəm, «Qul, əuzi» surəsinə deyirsən. Amma burda caduluq bir şey yoxdu, ana! Belə gözəllik Qurani-şərifin özündə də təhsinlərlə xatırlanır. İnanmırsan, müqəddəs kitabımızın 95-ci surəsinin 4-cü ayəsinə bax: «Əhsəni təqvim...» Gözəl yaradıb səni Allah...

-Bəs dinimiz? Axı onlar sünnüdü? Şah baban buna razı olar? İllər uzunu şialiyin möhkəmlənməsinə can qoyan ulu baban necə? Onun ruhu səndən inciməz? Razı qalar?

-Ana, Allah «ləhmikə-ləhmi» deyib. Yəni əti ətimizdəndi. Sünnü olsalar da, bir olan Allaha, onun rəsuluna, onun Quranına səcdə edirlər. Rəsuli-xuda hələ şialik yaranmamışdan əvvəl hansı yolu qoyubsa, onunla gedirlər. Sünnü olsalar da, dini dinimizdən, dili dilimizdən, qanı qanımızdandı, düşməni düşmənimizdi. Yağılardan vətən torpaqlarını, babamın birləşdirdiyi böyük vətən torpaqlarını bizimlə birlikdə qoruyur, bizimlə birlikdə qan tökür, lap bizimki kimi qızıl qan, ana... Əsməni mənə olan məhəbbətüvə bağışla, ana!

-Mən inanmıram ki, sənənin şah baban bu izdivaca razılıq verər.

-Sən istəsən, verər, verdirərsən...

-Axı sən bir şeyi dərindən dərk eləmirsən.

-Nəyi, ana?

-Onu ki, o köpəy oğlu Dədə Budağ rumludu. Rumlu tayfasına yol açmaqçün, dərbərə soxulmaqçün, qızını sənə sıyıdır... Sənin şiə təriqətli sarayında, şiə bargahında sünnünün nə ölümü var?

-Ana, mən inanmıram ki, Dədə Budaq kimi mərd, cəngavər bir əmir, qızını hərraca qoya...

Səsdə elə bir küskünlük vardı ki, bütün «gələcək gəlinə» nifrətinə baxmayaraq ananın ürəyindən bir ağrı keçdi: «Kaş, sünnü olmayaydı, kaş lap o zəhləmgetmiş qızılbaş əmirlərindən birinin qızı olaydı. Amma sünnü?»

-Bura bax, gələcək qayınatanı nə təmizə çıxardırsan? Nə yaman sünnüperəst olmusan? Yoxsa sən də sünnü-şiə bəlasına qurban getmiş əmin İsmayıl tək məmləkətini sünnülüyə çevirmək kimi xam xəyaldasan? Sən şiəliyin intişarı uğrunda tökülən qanları heç endirmək istəyirsən? Mənə inan ki, bunu sənə heç kim bağışlamaz, heç imkan da verməzlər.

Çox sərt danışdığını anladı, səsinin tonunu bir qədər yumşaltdı:

-Oğul, ananın nəsihətlərini yaxşı eşit, yaxşı öyrən, yaxşı da çinlə ürəyinə. Orada qoy sünnüyə yer qalmasın. Dünyanın hansı gözəlini istəsən, sənə yox demərəm. Amma sünnü?.. Bu olan iş deyil, bala! Özünü bəlalara salma. Mənə də inan. Mən bu fani dünyada filan qədər ömür eləmişəm. Mən yəqin bilirəm ki, şiə ruhaniləri, şiəliyin başçıları, qızılbaş əmirləri bir yana dursun, heç sünnü ruhaniləri də buna yol verməz. Sənə düşmən kəsillər, ciyərdə param! Axı mən sənə yad deyiləm, bətnimdə yetişdirdiyim, döşlərimdən süd verdim, boyuna sevindiyim, bütün ümidlərimi sənin şah olacağın dövrə bağladığım balamsan. Sənə yamanlıq istəmərim; istəmərim nədi? Heç qoymaram. Sənə gələn qadalar mənə gəlsin. Özün öz tutduğun ağacı öz əlinlə baltalama, bala!

Həmzə Mirzə söhbətin mövzusunun dəyişməyinə sevindi. Çünki o, artıq anasının sevgili Əsma haqqında daha ağır bir söz deyəcəyini eşitmək istəmirdi. Qəlbini yaralayır bu sözlər. Ürəyində «eh, ana, bilmədin könlümdən keçənləri, duymadın. Uşaqkən ən xırdaca arzumu, istəyimi gözlərimdən oxuyurdun. İndi nə oldu sənə? Niyə bu bir milləti iki bölən təriqətbaqlıq gözlərini qapayıb? Özü də elə qapayıb ki, daha heç nə görə bilmirsən. Axı sən mənə həmişə əzizlərdin.»

Həmzə Mirzə söhbətin istiqamətinin dəyişməsinə sevindi halda, anasını bir daha sakitləşdirmək, öz amallarından xəbərdar etmək istədi:

-Bizim millətə, insanlığa və dövlətimizə nə lazımdı, ana? Mən öyrənməyə səy eləyirəm. Boşboğaz danışılardan xilas olmaq, dövləti

qüvvətləndirmək, aqları doyurmaq, yalavaqları donatmaq, geyindirmək, bu yolla da bütün məmləkəti, dövləti gücləndirib onun sərhədlərini genişləndirmək. Ata-babalarım kimi, islama rəvnəq vermək. Məmləkətin rifahiyyə üçün verilən qanunları qorumaq, izləmək ki, o verilən qanunlar yerinə yetirilsin. Onlardan öz mənfəətinə istifadə edən olmasın - varsa, cəzələnsin. Məmləkəti yaşadan qanunlar mütləq yerinə yetirilsin, pozulmasın, unudulmasın. Bax, ana, mən indi dövləti idarə üsullarının yazıldığı kitabları da oxuyuram və qocaman, ağılbənd vüzəradan, ağılbənd, ermış dədələrdən öyrənirəm. Çox şey öyrənirəm.

Bu sözlər qismən də olsa, Məhdi-Ülyanı sakitləşdirdi; amma bir çoxlarından, xüsusilə şəxsi vəziri Mirzə Salmandan eşitdikləri də xatirindən çıxmırdı. O demişdi: Şahzadə Həmzə Mirzə sünnü-şii təəssübünün ləğv olunmasına səy göstərir. Ana qorxurdu ki, bu bəla balasına toxuna; sünnü və şii təəssübkeşləri birləşsə və Həmzə Mirzəyə bir xətər yetirə. Həmzəyə söykənc olmuş sinəsi alışıb yanırdı bu ehtiyatdan.

Həmzə Mirzə anasını sakitləşdirmək, lap özünə gətirmək üçün əllərindən tutdu, öz sinəsinə sıxdı:

-Hə, necədi, ana, razı qaldınmı məndən?

-Allah razı qalsın səndən, oğul, mən olmasam da olar. Amma bu fikirlər ki, sən inlədi, inşaallah ki, hamı, bütün tayfa səni gözü kimi istəyəcək; inşaallah tacqoyma mərasimini də görəcəyəm. Böyük arzumdu, oğul!

-Şah babam sağ olsun, mən də onun kölgəsində, ana! Mənə o varkən, taxt-tac gərək deyil.

-Elə mən də o fikirdəyəm. Amma Allah verir, Allah da alır. Dünyanı heç birimiz tutub qalmayacağıq. Allahın hökmündədi hər şey, bala! Amma bircə mənə dəğdəğə verən o təriqət məsələsinə toxunmasan, bu fikirlər ki, indi dedin, səndə var, Allah köməyin olar.

«Bir an belə yadından çıxmır» - düşündü şahzadə. Şahzadə haqlıydı; görəcəyik bunu. Onda da, indi də.

OVDA

Arabir görüşürdülər. Seyrə, ova birlikdə çıxdıqları da olurdu. Gözlərdən iraq amma. Türk qızı, Dədə Budağın qızı Əsma ova tək də çıxırdı hərdən. Biləngi igid oğlanlar biləngindən zəif deyildi. Səma kimi gözəl Əsma, Həmzənin ürəyini yaman dağlamış, ovlamış Əsma! Əsmanın kirpiklərindən qalxan oxlar Həmzənin qəlbini elə dəlmə-deşik eləmişdi ki, özü demişkən aşızəndən də keçmişdi. «Gözəl, deyirdi qıza, sən bixəbərsən mənə sənə olan məhəbbətimdən. Sən bilmirsən, mən sənəz günlərimi necə keçirirəm.»

Dünən axşamdan qulağı çalmışdı ki Əsma bu səhər şikara çıxacaq. Bunu bilən kimi dəllək Rzaqulunu hüzuruna tələb etdi. Dəllək hazırlaşdıqca, şahzadə Həmzə Mirzə, məxmər üzlüklü kətilin üstündə oturub, dəlləyin hərəkətlərini izləyirdi. İçindəki sevinci boğa bilmir, bunu dəlləyə sataşmaqla pərdələmək istəyirdi:

-Gədə Rzaqulu, budu deyirəm sənə: əgəm yuxulu-yuxulu, tələm-tələsikdə ilişən, üzümü cızıb-eləsən ha... Dədənin goru haqqı başını üzəcəm.

Gəvəzə dəllək yavaşca hırıldadı:

-Ağam, Şahzadəm, İrənin gözünün giləsi! Məgər mən sənün neyçün, hara getdiyüvü bilə-bilə üzünü cızaram? Dədəmin goruyçün, elə iş baş versə ha... öz ülgücümünən öz boğazımı özüm üzərəm, sənən qabaq. Sənə ziyan vurmanam. Axı mən yaxşı bilirəm ki, ağam hara gedir... - dəllək yenə yavaşca hırıldadı.

-Hara gedirəm?

-Eheyyy!!! Şahzadəm. Bu bargahda dəlləyin bilmədiyinə qurd düşər...

-Genə olsun.

-Şahzadəm, bir nəzənin sənəm, fəriştə güftar... Bir gözəllər gözəli intizarındadı, ağam...

-Gədə, kəsss!... üzümü yox ha... səsini kəs!

-Bəçəşm, gözüm qurban.

Şahzadə dəlləyi azad edib, gecədən yavərinə tapşırmışdı ki, «gedən yerim var, sübh tezdən atı hazırlasınlar.» Yavər onun həmsöhbəti, xas nökeri və demək olar ki, həmyaşı - dostuydu. Cavan yavər Şahzadənin, hara getsə də, kölgəsi kimi aralıqdan onu izlərdi. İndi də hara gedəcəyini təxmin eləyirdi. Deyəsən, Əsma Türkmənin şikara çıxacağını o da eşitmişdi. Təbəssümlü dodaqlarıyla «çəşm», yəni «göz üstə» deyib çıxdı. Yatmalıydı, elə Şahzadənin də yatmaq vaxtıydı - axı sübh tezdən, səhər namazına çağırən əzan səşindən də əvvəl oyanmalıydı.

Səhər, dan yenicə atanda yavər Şahzadənin otağına qədəm basdı. Yavaş-yavaş yatmışları oyatmaq, heç kəsi bu sirrə vaqif etməməkçün, lap uşaqılıqda «gizlənqaç» oynadığı kimi ətrafına göz gəzdirdi. Hərəm ağalarından heç kəsi görmədi, sinə-sinə Şahzadənin yatacağına yaxınlaşdı. Narın bir pıçılıyla:

-Şahzadəm... vaxtdı, oyan...

Şahzadə sanki heç yatmamışdı, dərhal qalxdı:

-Sabahın xeyir, Şahzadəm!

-Aqibətin xeyir... Hazırdı?

-Əlbəttə, Şahzadəm, indicə yoxlayıb gəldim...

... Tək çıxdı yola. Ona elə gəldi ki, tək çıxıb yola. Əslində yavər ondan bir qədər sonra atladı. Şahzadəsinə, dostu və həmfikri olan

Həmzəyə, gələcək hökmdara bildirmədən, ona məhəbbət dolu qəlbiylə atlandı. Xeyli aralıdan qırğı gözləriylə qara verə-verə, aram addımlarla yola çıxdı. Əsmanın haralarda şikar etdiyini hər ikisi yaxşı bilirdi.

Həmzə Mirzə də aramla irəliləyir, dörd bir tərəfə nəzər yetirə-yetirə sevdiyi Füzulinin bir qəzəlini zümzümə edirdi:

Öylə rənadır, gülüm, sərvə xuramanın sənin
Kim, görün bir göz olur, əlbəttə, heyranın sənin.

Qız hələ ətrafda görünmürdü. Amma Həmzə Mirzənin qəlbi Əsmanın eşqilə elə dolmuşdu ki, heç onun gözündə başqa şey yox idi. Yalnız və yalnız hər tərəfdə: aralanan sabahın dan üzündə onu, qızaran üfüqlərdə onun yanaqlarını, uzaqlaşan qaranlıqda saçlarını görür, oyanıb səhranı öz mahnılarıyla doldurmağa başlayan quşların səsində Əsmanın bir nəğmə kimi ürəyə işləyən səsini eşidirdi. Sübhün mahnısı elə gözəl, elə ahəngdar, elə can alıcıydı ki!.. Ürəyinə işləyirdi bu mahnı. Bu səhər nəğməsi, bu badi-səbanın - səhər mehinin, indi, həmin ahəngləri Əsmanın da qulaqlarına çatdırdığını düşündükcə Füzuli dilləndirdi onu:

Arizin görsə fələk mehr buraxmaz ayə,
Zərrə-zərrə qılıb anı buraxar səhrayə.

Səhra məhəbbətlə doluydu, daşırdı Həmzə Mirzəyəçün. Birdən uzaqdan ona bu hissləri aşılayan Əsmanı gördü. Əsma onu görə bilməzdi, Həmzə Mirzədən sol tərəfdə, dağlara sarı gedirdi. Görünür, qız da tələsmirdi, atını aram-aram sürürdü. Günəş Əsma tərəfdən tulu etdikcə, narın, amma göz qamaşdıran şüaların qənşərində qız, bir xəyala bənzəyirdi. Amma Həmzə Mirzə başqası deyildi ki! O, Əsmanı görkəmindən, gecənin qaranlığında da, nəinki günəşin təzəcə boy verən şüaları altında, hətta dan ulduzunun xəfif göz qırpımında da tanıyardı. Gözlərinə inanmasaydı da, qəlbinə inanırdı. Ürəyi ona xəbər verərdi ki, bu gördüyün, başqalarıyəçün xəyaldır, sənincün xəyal deyil! Sənincün candan əziz Əsmadı, Əsma! Yüz dəfə anan Şahbanu Xeyrənisa Bəyim onu imam Həsəni zəhərləyən Əsmaya bənzətsə də, yad tayfalardan, başqa, şiəlik dşməni təriqətdən olduğunu söyləsə də, «unut onu, oğul, unut!. Ağlına, ürəyinə əmr elə, unut onu, oğul, unut» deyəndə, sən nə cavab vermişdin? Səni Füzuli baban necə dilləndirmişdi? Sən özündən heç nə quraşdırmadan, heç bir cavab axtarmadan demişdin:

-Ana!

Əql yar olsaydı, tərki-eşqi-yar etməzmidim?
İxtiyar olsaydı, rahat ixtiyar etməzmidim?

Bu gecə sanki məhəbbət gecəsiydi... Bu səhər sanki şikar gündüzü deyil, Füzuli eşqinin gecə və gündüzüydü. Səhərmi, sübhün gözəlliyi, quşların ahəngi, o uzaqlaşdıqca günəş şüaları altında daha yaxın,

doğma, daha əziz görünən gözəlin, Əsmanın gözəlliyimi tələqin edirdi, dedirdirdi bu sabahın özü kimi gözəl və ahəngdar misraları?

Birdən nədənsə Həmzə Mirzənin ürəyi atlandı. Arxasından sol tərəfə, Əsmanın getdiyi səmtə, bir süvari yollandığını gördü. Əvvəl elə bildi ki, bu onun özünü izləyən, ondan xəbərsiz onu qoruyan yavəridir. Amma yoooox! Onun yavərinin bu süvariyə bənzəri yoxdu. Daha doğrusu, bu süvarinin onun yavərinə bənzəri yox idi. Onun yavəri elə izlərdi ki, Həmzə Mirzə onu görməsin, izləndiyindən xəbər tutmasın. Qızla görüşə getdiyi yerdə böyükdən çıxıb, sevincinə xələl gətirməsin. Bu süvari isə... Bu süvari heç nədən, heç kəsdən ehtiyat etmədən kimin dalınca, neyçün getdiyini bilən adam kimi sürürdü atını. Şahzadənin qəlbinə amansız bir şübhə qondu. Əvvəlcə bir anlığa ona elə gəldi ki, bəlkə Əsma arxasınca gələnin kim olduğunu bilir? Bəlkə bu onların bir-birindən xəbərli görüşləridir? Bəlkə ona - şahzadə Həmzə Mirzəyə xəyanət edir, onu aldadır, öz tayfasından kiməsə əlaltı söz verib?.. Amma dərhal da bu fikirlər onun təmiz, pak ürəyini tərk etdi. Belə şey ola bilməz... Neyçün də yox?!!! Bəlkə Şahzadədən qorxub, başqasına könül verdiyini bildirmək istəməyib?!. Şeytan yenə də qəlbinə soxulmaq istədi... Bacarmadı. Həmzənin gözləri qarşısında qızın mehriban siması cilvələndi, ərklə, gileylə, küskün səslə könlünün qulağına pıçıldadı: «Necə? Sən xəyalında da məndən şübhələnmə bilirsənmiş?» «Əlbəttə yox, sevgilim! Bu kimdirsə, xaindir, ya bəlkə də səni məndən qorumağa cəhd edən birisidir? Atanmı göndərib, ananmı izinə salıb?»

Süvari Əsmanı haqladı. Nə dedisə, Həmzə Mirzə eşitmədi, yalnız qızın qamçısını qaldırmasından anladı... Anladı ki, bu «kimiysə» qız istəmir, düşmənmidir, nə dedi?

Artıq Həmzə Mirzənin düşünməyə macalı yox idi, atı elə qamçıladi ki, bir anda qarşısında cəng mövqeyində, qılınc məsafəsində dayanmış süvarilərə çatdı. Elə yoldaykən əlini qəməsinə atmışdı.

-Kimdir, Əsma?

-Tanımadığım namərd...

-Səsini kəs, şahzadəyə olar, bizə yoooox?

Həmzə Mirzənin qamçıdan əvvəl qalxan qəməsi Əsmanın «namərd» dediyi atının çiyinə işlədi. Atlı atının boynunu qucaqlayıb sürətlə uzaqlaşdı. Hələ yaranın istisindən yığılmamışdı, ağrını duymurdu yəqin.

Həmzə Mirzə atdan piyadalandı; Əsma düz onun qolları arasına düşdü. Bir anda təqib də, qısa mübahisə də, kimliyini bilmədikləri atlı da, hər ikisinin yadlarından çıxdı. Oxuyan, nəğməkar səhər səhrasıyla birləşdilər. Qızın gözləri yanırıdı. Oğlan ömründə hiss etmədiyi, gözləmədiyi bu ağuşu quşların, çiçəklərin, oyanmış otların, artıq bərq vurmaqda olan günəş şüalarının, nazəndə səhranın bir hədiyyəsi kimi

qoynunda sıxdı. Elə həmin şüalar kimi alovlanan gözlərinə daldı Əsmanın:

Heyrət, ey büt, surətin gördükdə lal eylər məni,
Surəti-halım görən surət xəyal eylər məni.

Danışan o deyildi, Həmzə Mirzə deyildi, Füzuliydi deyən, o, doğrudan da ecazkar şəkil və şəmayil qarşısında bir heykəl kimi, şəkil kimi səssizdi. Titrəyən qəlbi, sevincə qərq olmuş ürəyi oxuyurdu bu misraları.

Əsma qorxaq qız deyildi. Amma Şahzadə Həmzə Mirzənin qolları arasında elə titrəyirdi ki... Sevincdənmiydi, qorxmuşdumu, qəzəbliydimi, sevdiyinə qovuşduğuyçunmuydu? Həmzə Mirzənin düşünməyə vaxtı, halı yox idi. O sevgilisinin hayına çatmışdı. Onu təhqirdən, əlini nacins qanına bulamaqdan... bəlkə daha nələrdən xilas etmişdi. Amma bunları da heç özüyçün igidlik saymırdı. Sevgilisiylə görüşə tələsəndə, ayağına ilişən nəydisə, fərqi varmadan, kəsib atmışdı yolundan... Və indi həmin görüşünə tələsdiyi mələk qolları arasında çırpınırdı. Başını onun sinəsinə dayayıb sevinc içində gülümsəyirdi, eşqindən məst idi:

-Şahzadəm, sübh evdən çıxanda sənə nə dedilər?

-Ovun qanlı olsun, dedilər.

-Qanlı da oldu...

-Mən şikarımı ovladım. Ovçu ova deyil, ov ovçuya qənşər gəldi... Kim deyib məndən əvvəl bunu?

-Bilmirəm. Amma sən mənə rast gələcəyini bilirdin?

-Axşamdan şikara çıxacağını xəbər vermişdilər mənə. Ardınca görüşə gəlirdim...

-Xoş gəlmisən, sevincim...

-Xoş bulduq, həyatım.

İkisi də qayğısız, sevən gənclərdi, gümüş cingiltisi verən səslə gülür, danışirdilər.

Atların yüyəninin ucunu qollarına keçirib yan-yana irəliləyir, heç nədən, necə, nəyçün məhz belə danışdıqlarının fərqi varmadan gedirdilər. Gələcək üçün heç bir plan, nəqşə cızmırdılar. Bu gün vardı, bu saat vardı, bu an vardı. Onlar bu anın içində bəxtiyar idilər. Bu anın bütöv bir əsrmi, əbədiyyətmi olduğunu kim bilir? Sevənlər üçün nə saat, nə əsr, nə də əbədiyyət yoxdur. Onlar elə bu əbədiyyətin, məhəbbətin, həyatın məğzini təşkil edən eşqin nazəndə olduğu qədr də ecazkar, calib qoynunda itib batmış, ovunmuş, cəlvələnmiş, hər şeyi, hamını, hətta Şahbanunu belə unutmuşdular... Əbədiyyətə, eşq adlı o əbədiyyətə qovuşmuşdular... Gedirdilər. Yulğunun çiçəklənmiş ucuna qonmuş bülbüllər kimi sınıx bəxtiyarlıq söhbətinə dalmışdılar. Ürəkləri nəğmə oxuyur, qulaqlarında nəğmə oxunur, gözlərində nazənin təbiət də eşq aləminə qərq olmuşdu.

Günəş artıq bir cida boyu göylərə qalxdıqca, onları nuruna, hərərətində bürüdükcə, sanki, o da bu məhəbbətin qüdrətində inanan təbəssümlə gülümsəyir, yollarına qucaq-qucaq nur, qucaq-qucaq zər səpələyirdi...

Uğur olsun, deyək, oxucum, yad gözlərə, dəyə bilən gözlərə tikan batsın, deyək. Bədinə danışanların dili «la ilahə illəllaha gəlməsin» deyək biz də.

Uzaqlaşdılar tayfaların yurdlarından. Heç kim görmür, heç kim eşitmirdi onları. Tək bircə nəfərdən başqa. Uzaqdan öz dostuna, yaşına, şahzadəsinə qara verən yavərdən başqa.

ULDUZLARIN DUASI

Şirvan uğrunda vuruşmada da rumlu tayfa çadırlarında müsəlləh qızların, o cümlədən Əsmənin də olduğunu eşitmişdi. Həmzə Mirzə hərdən çadırlarından aralanıb onu görmək istəyirdi. Uzaqdan da olsa... Təki görsün. Və döyüşlər vaxtı həmişə olmasa da, ara-sıra ona tərəf baxır, izləyirdi ki, qız yağuların əlinə keçməsin, qızğın vuruşda həlak olmasın, yaralansa, at ayaqlarının, dırnaqlarının altına düşməsin.

«Dədə Budaq əmirin qızı, rum gözəli, şahzadəm, Əsməm, səməm, göylərdən Tanrı göndərən göy çadırım mənim! Səni mənə səmələr bağışlayıb, səmə gözlüm, Əsməm mənim. Əsməm, süsənim, sünbülüm, səmənim, əsməgülüm, sırma telli sünbülüm.»

Hərənin bir can sırdaşı olur cavanlıqda, sevəndə. Əsmənin Ayişə, Həmzə Mirzənin yavəri. Öz tayfalarından idi. Rumlu, Səfəvi xanədanın gənclər... bəlkə əmiuşaqları. Onlar məhəbbətlərini, eşq atəşində yanan könüllərini bu sirr dostlarına açır, danışır, gülümsəyir, ya ağlayırdılar.

Sarayda Şahbanunun «qulaqçılarından» bir dul, qıldırımqaş arvad vardı. Çuğul, araçı... Həmzə Mirzəynən Əsmənin, tapışma yollarını Şahbanuya o xəbər verirdi. Ana oğlunun qızı götürüb qaçmasından qorxurdu. Qorxurdu ki, bu «bəla»nın qarşısını ala bilməz. Ala bilməsə də, öz qanını sünnü qanına qatmaq istəmirdi. Murdar hesab eləyirdi o qanı. El içində Səfəvi xanədanını, seyid peyğəmbər nəslini, Əliyyəli mürtəza nəslini sünnülərə qatmaq istəmirdi... İstəmirdi... Hər yerdən, hətta Mazandarandan da qıza elçilər gəlirdi. Gözəlliyinə, şənşöhətli nəslinə görə. Onları şəliyə döndərən yeddi arxadan dönənində qədər savab qazanmaq istəyənlər də tapılırdı. Bunların hamısını Məhdi-Ülya bilirdi. Özünün də gözü həmişə axtarırdı. Oğluyçün nişanlı axtarırdı. Kimiyə əvvəl bəlləyir, sonra helləyirdi o yana. Gözü gəlinlərdə, qızlardaydı. Gəlinlərdə də! Bu ona görəydi ki, əgər oğlunun qəlbi bir gəlinə bağlanmışdısa və ana bunu duysa, mütləq o

gəlini ərinin yatağından qoparıb, evinə gətirməyə qadir idi. Hazır idi, Məhdi-Ülya. Şahbanu bilirdi ki, oğlu, şahzadə Həmzə Mirzə belə biqeyrət, binamus hərəkət etməz. Amma buna baxmayaraq, ürəyində həmişə bu fikir möhkəmdi.

Həmzə Mirzə «rumlu gözəl, əsmər bənizlim, al dodaqlım, ala gözlüm» deyə elə bil ürəyində gözəl bir xanəndənin oxuduğu mahnının nəqəratını təkrarlayırdı həmişə.

Həmzə Mirzə Məhdi-Ülyanın alaçığından çıxanda axşamdan xeyli keçmişdi. Ana-bala çox söhbətləşmişdilər. Qarşıdakı düşmən və bu düşməne qalib gəlmək üçün ana öz fikirlərini mahir bir sərkərdə kimi izah edir, hadisələri gənc Həmzəyə başa salırdı. Bilmədiklərini bildirirdi. Həmzə Mirzə söhbətin çox uzanmasından bir qədər darıxmışdı da. Bilirdi ki, Rumlu tayfası nəfərlərinin çadırı ətrafında onu Əsma gözləyir. Bəlkə də çoxdan gözləyir; amma şahzadə anasının söhbəti bitməmiş, qalxıb gedə bilmirdi. Nəhayət danışığın elə bir anı çatdı ki, Həmzə Mirzə yerindən qalxa bildi; əyilib anasının əlindən öpdü:

-Mürəxxəs olum, ana.

-Hara belə tələsirsən, oğul? Hələ sənin yatan vaxtın deyil, bilirəm.

-Yooox, yuxum gəlmir, ana; amma bir az gəzintiyə də ehtiyacım var. İstəyirəm bir mövqelərimizi dolaşım.

-Ehtiyatlı ol, oğlum, düşmən xəfiyyəsi bilib...

Həmzə Mirzə gülümsündü:

-Nigaran olma, ana! Gecənin adını bilirəm.

-Allah amanında.

-Gecən xeyrə qalsın, ana!

-Xeyrə qənşər get, bala!

Çadırdan ayrılanda hələ də anasının dediklərinin bəzisi yenidən qulaqlarında səslənirdi: «Hayıf, şah atam burda yoxdu, belə hökmləri, anlayışları o deməliydi. Amma neynəyəsən ki, nə ürəyi qana davamlıdı, nə də son vaxtlar gözləri... Hə, xeyli zəifləyib gözləri.»

Gözləri önündə anası kimi hərbi zirehə qütəvvər olmuş Əsmanın vücudu cəlvələndi. Dərhal gəncin döyüş də, ananın dedikləri də, atanın hal-əhvalı da yadından çıxdı. Əsmanın şəhla gözlərində cinlər oynamağa başladı. Qılıncın qəbzəsindən yapışan zərif, buğdayı əli qalxdı, Həmzə Mirzəyə doğru uzandı. Xəyaldımı bu, həqiqətmiydi? Haçan gəlib çatmışdı Rumluların düşərgəsinə?

Dedik ki, Həmzə Mirzə Nəsimini, Füzulini, Xətəini çox sevirdi. Şəri, şəriyyətin gözəlliklərini yaxşı anlayırdı. Səfəvilərin qanıdaydı bu şer pərəstişi. Şahzadə Nəsiminin hürufi olduğunu da bilirdi. Amma eyni zamanda Nəsimi seyyid peyğəmbər övlədiydi, Nəsimi Səfəvi nəslinə bağlı nəsildi. Və... Həmzə Mirzə sevgilisiylə görüşəndə,

yaxud bu görüşü arzulayanda həmişə Nəsiminin şah beytlərini seçib oxuyurdu. Babasının da, Füzulinin də aşiqanə parçaları ürəyində yuva salmışdı, çıxmırdı ordan, əzbərdən oxuyurdu. Və... Və bəzən həsrətlə keçirdiyi gecələrdə, şam işığında, çilçiraqlar işığında bu məhəbbət tərənnümçülərinin divanını qarşısına qoyub oxuyurdu. Mollaxanadakı şagirdlər kimi, diz üstə, rəhil üzərində Quran oxuyan kimi... Gizli oxuyurdu çox vaxt. Dərbarda Nəsimini «dindən dıışğarı» hesab eləyənlər vardı. Onun da sünnüdən betər olduğunu söyləyənlər vardı. «İslama ziddi» - deyirdilər. «Ənəlhəqq» deyib» deyirdilər...

Yolda bir mərdə, namərdə rast gəlmişdimi? Gecənin adını ondan soruşan olmuşdumu, cavab vermişdimi? Bilmirdi. Bilə də bilməzdi. Vücudunun bütün hüceyrələri məhəbbətlə dolmuşdu. Onu buraya sevdə nəsimi nəzənin qanadlarında gətirmişdi. Ulu Şah babası necə demişdi, necə tərənnüm etmişdi, belə görüşü?

Sənmisən yanımda, cana, yoxsa xabımdır mənim?

Beytin ikinci misrası xoşavaz bir nəzənin səsilə deyildi:

Kim fələkdən yerə enmiş mahitabımdır mənim?

-Hardan, necə bildin bu qəzəli?

-Ulu şah babamız Xətəinin aşiqanə əşarını tək cə sevənlər deyil, kim bilmir zəmanəmizdə?

-Afərin... Çoxdanmı gözləyirdin?

-Bir az var...

Əllər bir-birinə qovuşdu, sonra qollar bir-birinə sarıldı.

-Əsma, əfv et, anamın yanından söhbəti bitməmiş çıxma bilmədim...

-Mən də elə anladım. Bildim ki, Məhdi-Ülya saxlaya bilər səni, şahzadəm!

-Qarşdakı hərbdən danışırdı. Elə yerli-yerində anladır ki, heç mənim hər b lələlərim elə anlada bilməz.

-Bizim tərəflərdə Məhdi-Ülya eləcə ən igid sərkərdə kimi tərəflənir.

«Kaş anam da sizin tərəflər haqqında belə fikirdə olaydı» sözləri gəncin hərərətli qız nəfəsindən titrəyən qəlbini dəldi.

Əl-ələ, qol-qola, çiyin-çiyinə gecənin qaranlığında çadırlardan bir qədər aralı gəzinməyə başladılar. Tünd sürməyi səmanın dərinliklərindən minlərlə göz baxırdı onlara. Minlərlə ulduz sanki səmanın dərinliklərindən onları izləyən mələklərdir, afərinlər oxuyurdu, səadətlər diləyir, yollarını işıqlandırmağa çalışırdı. Gücləri çatmırdı işığa, sanki ayı tələdirirdilər, «çix buludlardan, işıqlandır yollarını bu aşiq-məşuqun» deyir, özləri də etiraz edirdilər: «Yox, yox, çıxma, Ay, qoy bir-birini öz ürəklərinin gözüylə görsünlər. Yoxsa sənin, gecənin qaranlığına nur səpən işığında onları yad gözlər, istəyən, istəməyən, mərd, namərd gözlər də görə bilər. Amandır, gecik, Ay...»

Onlar gedirdilər; qəlblərindəki sevgi işığı Aydan çox işıqlandırır yollarını. Onlar şair deyildilər. Nə Həmzə Mirzə, nə də Əsma. Hərçənd ki, Səfəvi nəslinin bütün, demək olar ki, bütün üzvləri bir az şair idi. Amma Həmzə Mirzə istisnayıdı. Əsma da şair deyildi. Nə olsun ki, şair deyildilər. Bir misra da qoşmamışdılar. Amma eşqin dili şer dili olsa da, indi onları Nəsimi, Şah Xətai, Füzuli dilləndirirdi. Əsmanı Nəsimi danışdırırdı:

-Ey nuri-dilü didə,
Didarına müştəqam.
Vey yari-pəsəndidə,
Didarına müştəqam!

Öz diliylə olsaydı, heç deyə bilərdimi ki, «ey yarım, gözlərimin, qəlbimin nuru, səni görmək eşqilə yaşayıram», deyə bilməzdi. Qızlıq, tərbiyə utancı mane olar, qoymazdı. Elə Həmzə Mirzə də beləydi. Sarayda daha sərbəst böyüsə də, toxunulmamış vücudu qızın gözəlliyi qarşısında, isməti qarşısında söz tapa bilmir, babası şair Xətai və ya Nəsimi yardımına gəlirdi:

-Ey mahi-pəripeykər,
Vey huri-mələkmənzər,
Ey ləli-ləbi şəkkər
Didarına müştəqam.

Məgər bu sözləri Xətai şerilə deyil, oğlunun dilindən eşitsəydi, Məhdi-Ülya soruşmazdımı ki, «sən sünnü törəməsinin, o qara-qura qızın nəyinə aşiq olmusan? Onun nəyi mələkdə, harası huridi? Hardan o aya bənzər pəri qızı oldu? Hələ onun yaqut dodaqlarının şəkkər daddığını nədən bilirsən? Yaquta bax, sən Allah?

Onlar gedir, şerləşirdilər. Biri-birinə şerlə cavab verirdilər:

-Bu kimindi?

-Şah İsmayıl Xətəinin. Böyük babamın. Onun aşiqanə qəzəlləri, onun bahariyyələri, onun «Dəhnamə»si, aşiqlər üçün töhfədi.

-Yəqin ki, sevib?

-Şübhəsiz. Deyirlər, mənim babam Şah Təhmasibin anası Taclı xanımı ürəkdən sevirmiş. Elə sevirmiş ki!...

-Amma Taclı xanım da Taclı xanımmış ha!!

-Bəli. Mərd, igid. Heç bir mübahisədə ərindən bir qədəm geri qoymayan, həmişə ardınca cəbhələr gəzən.

-Türk xanımları həmişə əslində belə olublar. Onlar böyük köçlərlənən, fəthlərə gedən ərlərinin ardınca arabalarda, at belində yol gediblər. Yollarda... Bəziləri yollarda, çadırlarda doğublar da...

-Ay hayyy!

-Amma şerlərinə söz ola bilməz! Eşqin elə bir halı, elə bir çaları, elə bir rəngi, elə bir ahəngi yoxdu ki, şah Xətai, şair Xətai ona cavab verməsin.

-Niyə o özünə Xətai təxəllüsü götürüb, bilmirsən?

-Vallah, ailəmizdə bu barədə danışılmayıb, amma bəzən deyərdilər ki, o bir sıra xətalara, özünün gənclikdə səhv elədiyi işlərə görə bu təxəllüsü götürüb.

Gecə Həmzə Mirzəyə elə sehrli beytlər pıçıldayırdı ki:

Cahanda görmədim ziba - sənintək.

Bu aləm içrə hüsn ara sənintək.

İkinci beyti Əsma davam etdirdi: «Nə gözəl qəzəldi» deyər təriflədi.

-Sən bunu hardan bilirsən?

-Necə yanı hardan? Məgər bu da sənin, elə hamımızın babamız Şah Xətainin deyil?

Bu sözləri də Xətai deyirdi, dedirdirdi nəvəsinə. Həm də o kişi elə hal əhliydi, belə şeylərdən başı yaxşı çıxırdı.

Gəzişirdilər. Qurd-quş, adam-madam yadlarına düşmürdü. Hardansa, hansı bir dağ selinin gətirdiyi və ya yer tərpenməsinin üzə çıxardıb bu düzəngaha tulladığı iri bir daşa tuş gəldilər. Üstündə əyləşdilər. Yan-yana, çiyin-çiyinə. Elə bil bu daşı elə onların məhəbbət dayanacağı üçün məxsusi gətirib bura qoymuşdular. Qoy Həmzə Mirzə, gözəli Əsma ilə burada, bu daşın üstündə oturub sirləşsinlər. Gələcəklərini, qovuşa bilib, bilməyəcəklərini, Məhdi-Ülyanın razılığı olacaqmı, olmayacaqmı, heç bir şey düşünmürdülər. Bircə şeyi bilirdilər ki, burada, bu ulduzlu, ulduzları sayrısan, onların eşqinə dastan qoşan sürmeyi səmanın altında yan-yana əyləşiblər. Birlikdədirlər. Heç kəs onları görmür, eşitmir, mane olmur. Bəxtiyarlıq şərbəti içmişdi hər ikisi. Məhəbbətin o şirin, şərbət piyaləsini nuş etmişdilər. Aşıqlərə bundan başqa nə lazımdı?

Həmzə Mirzə bir də onda ayıldı ki, karvanqıran ulduzu başlarının üstündə şəfəq saçır. Gecikmiş Ay üstlərinə nur ələyir; sabaha az qalıb. İlahi! Rumlu tayfası Əsmanı araya bilər; sirr aşkar olar. Aləm bir-birinə qarışar. Məhdi-Ülya qızı, sevgili Əsmanı rüsvay edib dəstədən qovar... Nəinki Əsmaya, hələ bütün rumlu qoşunlarına, əmirlərinə divan tutar: «bu yolla Şahənşahın gözünə girməyə çalışırsız? Dilaram-çənginizin başına çəngi ləçəyi salıb, onun vasitəçiliyiylən saraya soxulmaq istəyirsiniz, biqeyrətlər?» deyər, bar-bar bağırar, heç intiqamını səhərə də qoymazdı: «Rədd olub gedin ləşgərdən, sünnü köpəyuşağı. Əlinin zülfüqarı vursun xayın boğazınızdan» deyər. Eh, Məhdi-Ülya elə sözlər tapıb deyər ki, Mazandaranın çəngiləri də əlləri üzlərində qalar, belə sözlər tapa bilməzdilər. Əlbəttə, belə rüsvayçılıqdan sonra biabır olmuş əmirilər çıxıb gedər, qızılbaş qoşunlarının qüvvəsini xeyli zəiflədərdi. Hələ bəlkə öz sünnülərinə tərəf keçərdilər; düşmanı gücləndirər, onlara gərək olan xəbərlər də verə bilərdilər. Belə hallar olub, az olmayıb, olub.

Həmzə Mirzə bir anda qəlbindən keçən bu dəhşəti gözlərilə görən kimi oldu. Əsmanın sağ qolundan yapışib qaldırdı:

-Dan atmağına az qalib, Əsma! Gedək. Getmək istəmirəm, amma vaxtdı. Amma inan ki, babam demiş:

Yanaram şəmi-ruyin həsrətindən...

Əsma qız beyti davam elədi:

Deməzsən ol bizim pərvanəmizdir.

Həmzə Mirzə qızı ədəb məqamına qədər çadıra kimi ötürdü. Hər şeyin sakitcə, gözlərdən, könüllərdən iraq bitdiyinə sevindi. Amma Əsmanın sevdası bütün vücuduna yayıldığı, onu quş kimi yüngül etdiyi halda öz alaçığına tərəf addımladı. Yerdə bir kol-kos da yox idi, ayağının xışiltısı da eşidilmirdi. Məstliyi yenidən özünə qayıtmışdı. Birdən yanında, arxasında bir hənirti duydu. Əlini belindəki qəməninin mürəssə qəbzəsinə atdı. Dərhal az qala qulağının dibində yavərinin pıçılığını eşitdi:

-Mənəm, şahzadəm...

Heyrət etdi:

-Sən yatmamısan? Burda neynirsən?

-Şahzadəm, axşamdan səndən nigarandım. Ananız möhtərəm Məhdi-Ülyanın çadırından çıxanda gördüm sizi. Qəsdinizi anladım və... və... kəkələdi.

-Deməli, o vaxtdan düşmüşsən izimə?

-Səni tək, yağı olmasa da, rəqib tayfa tərəfə gedən görəndə...

-Düşdün izimə? Kim izin vermişdi? Kim tapşırırmışdı sənə?

-Heç kim, şahzadəm! Mən məsulam, vəzifəliyəm, borcum sizin həmişə amanda, səhhətdə olmağınızdır. Əfv edin məni. Sizdən izin ala bilməzdim. Verməzdiniz. Xeyli aralıdan qaraltınıza qara verirdim, şahzadəm. Bağışlayın məni...

Şahzadə igidliyinə, cəng bacarığına bələd olduğu yavərinin boyun qırmasına razı olmadı:

-Yaxşı, yaxşı... Ayrı söz tapmadı, desin. Artıq öz çadırına çatmışdı.

-Gecən xeyrə qalsın.

-Xeyir sizinlə olsun, şahzadəm!

Bu gecə Məhdi-Ülya xeyli qara-qura yuxular görmüşdü. Ürəyi balasının yanında olan nigaran ana yuxularıydı. Hətta yuxuda da «bircə o sünnü törəməsindən yaxasını qurtara bilsəydim, dərdim olmazdı. Zalımın qızı, deyirlər, çox gözəşirindi. Özü də cəng təlimi görüb. Deyirlər mənimsayağı o da öz tayfasıyan atası-qardaşları kimi leşgərə qoşulub gəlib. Allah, sən özün balamı bələlərdən hifz elə!»

Yuxun çin olsun, ana!

Ana ürəyi balasının başına nə isə bir bəla gələ biləcəyini, yalnız analara məxsus olan bir irəlicədən duyma qabiliyyətilə hiss edir və

həmişə məhz o balasının üstündə nanə yarpağı, əsməgül çiçəyi kimi əsir. Belədə ətrafdakılar anaya «sən filan balanı o birilərindən çox istəyirsən» deyərlər. Amma biz bu hissini nə olduğunu, Həməzənin taleyini bildiyimiz üçün, gəlin ananın dualarına qoşulaq, oxucum! «Allah sənə dualarını eşitsin» deyək, «amin» deyək anaya!

ŞİRVAN UĞRUNDA

İki gün idi ki, qanlı döyüşlər gedirdi. Axşam düşəndə hər iki tərəf mövqeyinə çəkilir, qanlı dəstəmazını alıb şam namazını qılırdı. Sonra da eləcə dəstəmazlı-dəstəmazlı hər b meydanına düşən ölümləri yığır, Ağsu çayının yanında olmalarına baxmayaraq, eləcə şəhid kimi pallı-paltarlı, kəfənsiz, təlqinsiz bir xəndəkdə - qardaşlıq, deyərdik biz, məzarında dəfn edirdilər. Sonra da əllərinin qanını, toz-torpağını Ağsu çayının payız sularında yuyurdular. Allah döyüşlərin üzünə baxmışdı. Payızın son ayıydı. Yağış yoxdu. Ağsu-Ağdevölən çayın ətrafları aran yeri olduğundan yağışlar hələ təkəmbirdi; payız öz gücünü göstərməmişdi. İndiki Pirhəsənli, ondakı Mollahəsənli kəndinin həyət bağlarında şirin «pirhəsən» narı ağaclardan qırmızı şamlar asmışdı. Döyüşçülər Göyçay narını da ötüb keçən, tünd zoğalı rəngdə kövrək, sulu dənələri, meyxosə tamıyla ağızlara ləzzət verən nardan qırıb yeyirdilər.

Mollahəsənliyə dağa tərəf çəkilməmişdi. Əli qılınc tutanlar Xudabəndə qoşunlarına qoşulmuşdu. Bəziləri, daha çox ləzgilər, başqa Dağıstan tayfaları ilə birlikdə idilər. Əslində bu döyüş müvəqqətiydi.

Əsl dava Şamaxı altında Bayat kəndi yaxınlığındakı düzənlikdə gedirdi. Burada Xeyrənisa Bəyimə nə Şahzadə Həməzə Mirzənin çadırı ətrafında, Mirzə Salmanın təkidi ilə ciddi nəzarət gedirdi. Tatarların iki əsgəri əsir düşmüşdü. Məlum olmuşdu ki, bu iki nəfər Kırım xanının oğlu və sərkərdələri Adil Gərayın Səadət Gəray və Əsgər Gərayın Şamaxı qalasında səngərlənmiş Osman paşaya göndərdiyi çaparlardır. Buraya yeni qoşun dəstələrinin gələcəyini xəbər verməliydilər. Sorğu-sual gedirdi. Sorğu-sualı qızılbaş sərkərdələrindən əmir Qulu bəy aparırdı. Xeyrənisa Bəyimlə Şahzadə Həməzə Mirzə alaçıqın baş tərəfində bir taxt üstündə oturub, istintaqı müşahidə edir, arabir Şahbanu da bəzi suallar verirdi. Şahbanu döyüşgən qızılbaş əmirlərinin dava libasında idi. Qara nazik hörüklərini başının ətrafına sarıb üstündən dəbilqə qoymuşdu. Tanımayan gənc şahzadə və ya kosa bir sərkərdə təsiri bağışlayardı.

-Niyə libasınızı dəyişib bizim leşgərə soxulmuşdunuz?

-Şamaxı hakimi Osman paşaya dilcavab tuğrası aparırdıq.

-Kim tərəfindən?

-Şahzadə Adil Gəray göndərirdi...

Əsirlər qoşun içərisində tanınıb, işə olunandan sonra qızılbaş nəfərləri onları o qədər döymüşdülər ki, üz-gözlərinin qanı qaysaqalanıb ağızlarını, gözlərini açmalarına mane olurdu.

-Nə deməliydz?

-....

-Döyülüb bu hala salınmanız bəs eləməyib ki, cavab vermirsiz?

Şahbanu kükrədi:

-Nolar, cavab verməzlər, çəkin alaçığın qabağına. Bağlayın xam atın quyruğuna, bir tatarı çəkin yanbızına, qurtarsın getsin...

-Adil Gəraygilin lap bu günlərdə on iki min süvariylə ona kömək gələcəyini deməliydik...

Əsirlər dindiriləndən sonra Şahbanunun çadırında əsas sərkərdələrin və Bəyimin şəxsi vəziri Mirzə Salmanın iştirakı ilə qərargah müşavirəsi çağırıldı. Həmzə Mirzə də anasıyla bərabər bu müşavirədə iştirak edirdi.

-Nə məsləhətdir, əmirlər?

-Nə məsləhətdir?

Dalbadal eyni sualı burada indi Məhəmməd Xudabəndəni əvəz edən Şahbanu verirdi; əmirlərdən bəzisi şah yerinə Şahbanu sərkərdəliyini özlərinə ayıb hesab edirdisə də, indi başqa çarə yox idi.

-Mövqeyi qoyub gilavara tərəf getməliyik. Aşağıdan gələn tatar və osmanlı qüvvələrini orda qabaqlamalıyıq, mən bilən.

-Bəs Şamaxı?

-Şamaxıda Osman paşa qalada yaxşı səngərlənib. Onu ordan çıxaranacan, aşağıdan gələn Adil Gəray qüvvələri Şirvanı xaraba qoyar. Aras xanın başına gələnləri unutmayaq.

Doğrudan da az əvvəl Aras xan igidlərilə böyük bir qüvvətə qarşı qəhrəmanlıqla çarpışmış, əsir düşüb edam edilmişdi, əksər sərkərdələriylə birlikdə. Bu bələdan az bir qoşun hissəsi xilas ola bilmişdi.

-Allah rəhmət eləsin.

-Hər halda məsləhət budu.

Ordunun dislokasiya (yerdəyişmə) məsləhətində əmirlər Şahbanu və Həmzə Mirzənin döyüşə getməsini istəmirdilər. Qoruyurdu qızılbaşlar Şahzadəni. Elə buna görə də əmirlərdən biri, nəzərdə Həmzə Mirzəni tutduğu halda, «Şahzadə qorxdu, anasını bəhanə edib, meydandan sürüşdü» deməsinlər deyə, Şahzadəni deyil, Şahbanunu dilə gətirdi:

-Müharibə xatun işi deyil, ya Məhdi-Ülya!

Keyrənisa Bəyimin gözlərində ildırımlar çaxdı, qığılımlar səpələndi bəbəklərindən, kükrədi:

-Sən mənim xatun olmağımı nədən bilirsen? Deyəsən axı mən sənənlə baş bir yastığa qoymamışam.

-İlahi!

-Tövbə...

-Erkək zarafat...

-Zarafat-zad eləmirəm. Kimin nəyə qadir olduğunu meydan həll edər.

Belə cavabları əmirlərdən heç birisi gözləmirdi. Elə doğmaca oğlu Həmzə Mirzə də. Şahbanunun sərt xasiyyətinə bələd olsalar da, bunu gözləmirdilər. Və odur ki, Şahbanuyla danışanda hamı özünü yığışdırır, əvvəlcə düşünür, sonradan başına qaxılacaq bir cavab almamaqçın, «bir erkək zarafat» eşitməməkçin, yüz ölçüb, bir biçir və sözünü deyirdi.

Neynəyəsən, Xeyrənisa Bəyim hərbi təlim almış döyüşçü, İran təxt-tacının sahibi Məhəmməd Xudabəndənin (o fağır kişinin - gərək əksinə olaydı) arvadı Şahbanu, dörd şahzadə anası Məhdi-Ülya - uca beşikdi... Onunla danışanda ehtiyat vacibdi.

Qərək...

Elə də qərarlaşdılar. Şamaxıda Osman paşaya qarşı bir miqdar qoşun qoyub, onları allı sərkə qızılbaşın adlı sərkərdələrindən Vəli Xəlifə Şamlunun ixtiyarına tapşırıb özləri Mollahəsənli tərəfə, Adil Gəray və qardaşlarının Osman paşaya yardıma gələn qoşunlarını qarşılamağa yollandılar. Mirzə Salmanın təkidinə belə məhəl qoymadı Şahbanu, özü və oğlu Həmzə Mirzə qoşunun əsas güclü dəstəsilə birlikdə yollandı.

İndi Şahbanu özünəməxsus çadır-alaçıqda əyləşib fikrə dalmışdı. O, bilirdi ki, qızılbaş sərkərdələri arvad əmrlərini yerinə yetirməyi kişiliklərinə sığışdırmırdılar. Bilirdi ki, Ustaclu, Türkman, Şamlu, Bayat, Şahsevən, Qacar, Əfşar kimi ən adlı qəbilələrin, tayfaların əmirlərinin onu görməyə gözü yoxdur. Anlayırdı ki, sərt davrandıqca arvad kölgəsində yaşamaq, zənən xaylağı əmrlərini yerinə yetirmək onlara ölümdən də betər gəlir. Onları cilovlamaq Şahbanu üçün o qədər də asan deyildi. Lap elə Məhəmməd xan Ustaclu, Möhrdar Şahrux xan, İmamqulu xan Qacar, türkman və təkəli əmirlərindən hansının əlinə keçsə, təkə-təkdə onu boğazlayar, qanını içərdilər. Elə buna görə də sərkərdələrin hər birinin ardınca Şahbanunun «qulaqçıları, gözçüləri, xəbərçiləri» vardı.

Şahbanu dünən gizlicə onunla görüşən «xəbərçi»lərindən birinin verdiyi məlumata əsasən, bu gün alobaşdandan döyüş başlayacağını öyrənmişdi. Adil Gərayın Krim tatarları və Osmanlı qoşunları yarım fərsəxdə əməlli hərbi mövqə tutub, hazırlanmış, sübhün açılması ilə qəfil döyüşə başlamaq əzmindəydilər.

Şahbanu yerindən qalxdı. Nağıllarda deyildi ki kimi altdan geyinib üstə qıfıllandı, üstə geyinib altdan qıfıllandı. Ona çox vaxt mane olan, əziyyət verən hörüklərini başının ətrafında hörmələdi, ürəyində deyindi də: «Vallah, əgər «saçı kəsik» sözü əxlaqsızlıq əlaməti sayılmasaydı, elə bugünkü ağır döyüşlər xətrinə kəsib tullardım bu qarğı hörükləri. Onsuz da zənən paltarında olanda da görünməzlər, cutqu içində gizlənilər. Faydası nədi? Bundan sonra mən bir də qızgəlin olmayacam ki!»

Dəbilqəsini geyindi, vaxtilə məxsusi onun bədəni ölçüsündə hörülmüş zirehli geyimini geyməkçün döşlərini ağ ləçəklə sinəsinə sarıdı və sumaqı məxmər köynək üstündə zirehi əyninə keçirdi. Uzunboğaz çəkmələrinin içində sürməyi məxmər şalvarının balaqlarını gizlətdi. Yalnız bundan sonra dirsəkdən yuxarı bazubənd, dirsəkdən aşağı qolçaqlarla qollarını mühafizə edən əməlləri yerinə yetirdi. Niqabını hələlik üzünə salmayıb dəbilqəsinin üstünə qaldırmışdı. Əlini əlinə çaldı. Dərhal alaçıqın qalın pərdəsi aralandı, mühafizəçilərindən Mehdi çavuş başını içəri uzatdı:

-Əmriniz...

Az qala xanım, bəyim deyəcəkdi. Hərbi geyimdə elə bil ki, Şahbanunu birinci dəfə görürdü. Kəkələdi:

-Əmriniz... xa... şa... şahım?

Şahbanunu həmişə olduğu kimi bu «yalan-yanlış» güldürdü. Amma güldüyünü bildirməməkçün bu hissi daxilinə təpib əmr etdi:

-Çavuş, möhrdarı yanıma çağır.

-Çeşm...

Kəmhövsələliklə davam etdi:

-Dayan, çavuş, tələsmə. Sözümlü bitirmədim.

-Əfv edin, anlamadım...

-Heç bir səs-küy qaldırmadan, bir hənirti salmadan, bütün əmirlərə, tayfa başçılarına xəbər ver, səs salmadan dərhal yanıma gəlsinlər. Yatıblarsa, oyat, kefdədirlərsə, ayılt...

-Bə çeşm¹, Şahım...

-Daha yubanma, əmrimi anladın? Səs-səmirsiz...

-Anladım. Gedə bilərəmmi?

-Mürəxxəssən. Amma bil ki, bircə cıncırtı çıxarsa, kimliyinə baxmadan sənənin başını cücə başı kimi öz əlimlə bədənindən ayıracağam. Elə hamıya da əmrimi Şahənşahın əmri kimi yetir.

Çavuş kamanından çıxan ox kimi alaçıqı tərək etdi. Amma dərhal da pişiyə döndü, pişik addımlarıyla yeriyirdi. Öz hərəkətlərindən, bədənində qorxu yeridən hərəkətlərindən sanki bütün vücudu belə vəhşət içində bükülmüş, uyuşmuşdu.

¹ Göz üstə

Qasidi gedəndən sonra geyinməsinə bitirməkdə olan Xeyrənisa Bəyimin nədənsə, bəlkə də elə verəcəyi əmrə görə, yadına bir görüş, bir əhvalat düşdü. Neçə vaxt bundan əvvəl düzənlikdə, qoşununu sərbirah elədiyi dövrdə heç bilmədi çadırına o qoca ərən haradan, necə gəlib çıxdı.

Qocanın nurani siması ona ərənlərin uşaq vaxtı hələ ata evində gördüyü ağ saqqalı, ağ buğları, gümüşü birçəkləri işıq saçan müdərresini - müəllimini, atasını, o qatil əllərdə günahsız həlak olmuş atasını xatırladırdı. Qocanın kol-kol olmuş ağ tüklər içində təkəmbir qara qalan qaşları altından Bəyimin sanki qəlbinə nüfuz edən gözlərindən məhəbbət, həlimlik, narın bir nəvaziş yağdı. Bu baxışlar Şahbanunun qəlbinə işləyirdi, sanki məhəbbət, ədalət tələqin etməyə gəlmişdi qoca ərən.

Amma Şahbanu çaşmışdı; qocaya oturmaq üçün yer belə təklif eləmədi; ürəyini möhkəmləndirməyə çalışdı. Bəlkə ərən onu dilləndirməyə, ondan bir günahkar üçün əfv diləməyə, kimisə bağışlatmağa gəlmişdi. Bir qədər özünə, mənəsinə layiq qürur, möhkəmlik verməyə çalışaraq soruşdu:

-Nə istəyirsən, qoca?

-Nə istədiyim sənə məlum olmalıdı. Mən Şahbanu Xeyrənisa Bəyimlə danışmaq istəyirəm.

-Nədən?

-Sənin millətindən, xanım! Qəhrəman, əsrlər uzununu yadellilərə təslim olmayan Mazandaran. Sənin vətənin türk məmləkətidir. İndi bu saat saraydan qovmağa başladığınız türk dilini saray səviyyəsinə böyük Şah İsmayıl qaldırmışdı. Böyük şair, sərkərdə Şah İsmayıl. İndi türk əsillilərin yerini sarayda təciklər, farslar tutur.

-Noolsun ki?

-O olsun ki, indi bu saat meydanda çarpışan, al qana qəltan olan igidlər kimlərdi? Bir səhnə¹ bax, xanım! Sən anasan, Məhdi-Ülyasan! Bir bax, səhranın ortasındakı o qızartılar lələ deyil, cavanlarımızın qanıdır. Çarpışanlar, bizə qarşı duranlar tatar da olsa, türk soyludu, türk əsillidi. Osmanlı dinimizə müğayir də olsa, türk soylu, türk əsillidi. Böyük bir məmləkət, dünyada türk dövlətlərinin gözü bir məmləkətdir. Şahbanumuz, bütün o tayfalar ki, osmanlı və Krım tatarlarına qarşı vuruşur, Krım tatarları deyil, türklərdir, Krım türkləri. Onlarla üz-üzə gələnlərsə, bizim qanımız, canımız, doğmalarımız, balalarımızdır. Bunlar da əslində türk əsilli, türk soylu. Hər üçü eyni qannan, hər üçünün dili birdir, hər üçü cəngavərdir. Amma dünya millətləri, dünyanın böyük xaçlı dövlətləri bizi bir-birimizə salıdır. Ustacluynan şamlu, şamluynan təkəli, təkəliynən, deyək ki, bayat, onlarla əfşar, əfşarla türkman! Bir bax, möhtərəm

¹ Səhn - geniş həyət, meydan

Məhdi-Ülyamız, bunların axı hamısı qızılbaşlığın gözüdü, qızılbaşlığın canıdı. Qızılbaş əmirləri qanına qəltan olan o cavanlarla birlikdə millətin qaymağıdı. Sən anasan, Məhdi-Ülyasan, bizə dörd şahzadə bağışlamısan. Sənin də övladın, oğlanların meydandadı. Məncə bir Həmzə Mirzə neçə igidə dəyər. Nəzərə al, Şahbanu, qan tökülməsinə son qoy.

Qoca danışdıqca Şahbanunun ürəyindən belə sözlər keçirdi: «Qızılbaşlar! Ərim, övladlarım bu soydan olsa da, zəhləm gedir onlardan. Atamın intiqamını aldım. Amma hələ ürəyim soyumayıb. Qoy boğsunlar bir-birlərini. Onda hakimiyyət daha yaxşı idarə olunar. Onda hakimiyyətə can atanların sayı azalar. Və biz də qulağı dinc yaşaya bilərik bəlkə... Və mənim övladlarımdan hansı hakimiyyətə gəlsə, bu bəlaları çəkməz. Daha doğrusu, onları yatırtmaq, barışdırmaq, onları bir-birindən ayırmaq, küsülüləri barışdırıb, hamısını bir taxt-tac altında birləşdirmək bəlkə də onlara nəşib olacaq. Qoy bu tayfalar bir-birini qırsın (az qala partiyalar deyəcəkdim, əziz oxucum!), azalsınlar. Azalsınlar. Azalsalar, balalarımın hökmdarlıq, hakimiyyət bayrağı ucalar. Daha möhkəm olar səltənətləri.»

Ərən Baba isə düşünürdü: «Bəli, bir zaman xuda bəndəsi olan Şahzadə Məhəmmədin hakimiyyətə gətirilməsinə çalışdığım zaman, həmin Bəyimi nəzərdə tutmamışdım. Ağılıma da gəlməzdi, sənin bu qədər qəzəb, qərəz, kin, öc almaq, intiqam almaq hisslərilə dop-dolu olmağın. Böyük səhv etmişəm. Böyük səhv etmişəm; ölkəni Məhəmməd Xudabəndə deyil, sən idarə edirsən. Müharibələri Məhəmməd Xudabəndə, şahzadələr, qızılbaş əmirləri deyil, sən aparırsan.»

Şahbanu özünü saxlaya bilməyib hündürdən dedi:

-Dədəm, sözlərində həqiqət var. Amma qoy o tayfalar azalsın, zəif düşsün; bəlkə onda dövlətin qulağı dincələ. Şahənşah rahatlıq tapa. İbadətinə mane olan olmaya. Qoy o türksöylü dediyin osmanlılar, tatarlar, qızılbaşlara düşmən kəsilmiş bütün başqa hökmdarlar, qoy zərbəmizi görsünlər. Böyük Şah İsmayıl kimi bir gözəl hökmdarı darda qoyanlar... Və gələcəkdə hakimiyyətimizin möhkəmlənməsi buna bağlıdı bəlkə. Əl çəkələr bəlkə bizdən; zəif düşər, daha bir də cürət eləməzlər.

Qoca bir söz demədən, məsləhətinin «gümbədi-dəvvara» dəyib qayıdan qoza bənzədiyini gördü və məyusluqla Məhdi-Ülyanın alaçağını tərk etdi. Şahbanu heç özü də bilmədi ki, bu xəyal niyə, neyçün indicə əmr verdiyi anda gəlib onun yadına düşdü. Bəlkə bunda da bir hikmət, bir xəbərdarlıq vardı.

Heç beş hovur çəkmədi ki, əvvəlcə Mirzə Salman, onun ardınca da qızılbaş qoşun başçıları - əmirlər Şahbanunun xeyməsində hazır

oldular. Alageyimlisi, yarıyuxulusu, yarıkeflisi də vardı. Bu gün heç biri hücum gözləmədiklərindən hərə istədiyi kimi istirahətə məşğul idi çadırında. Hətta Şahbanunun şəxsi vəziri Mirzə Salman belə, bu qəfil həyəcanın səbəbini anlamadan ayaq üstə durub Bəyimin ağzına baxır, nigarançılıq içində olduğundan səbəbi öyrənmək üçün sual belə verməyə cürət etmirdi.

Şahbanunu hərbi libasda bu gecənin gec çağında silahlanmış, qılınc, qəmə qurşanmış görən sərkərdələrdən ən əvvəl Mehrdar Şahrux xan düşündü: «Allah xeyrə calasın. Görəsən nə baş verib? Kimiysə günahlandırırıbmı yoxsa?»

Hamının hazır olduğunu görən Şahbanu Xeyrənisa Bəyim, yalnız ən sonda çadıra girən istəkli oğlu Həmzə Mirzəni görünə ürəyi sızıldadı. Cavanın gözlərindən yuxu tökülürdü. Güclə aralayırdı kirpiklərini. Məhdi-Ülya ürəyinə dolan ANA sızıltısını yenib udqundu və özünü ələ alıb sözə başladı:

-Həzərat, möhtərəm əmirilər! Xəbəriniz olsun ki, düşmən artıq mövqeyimizə yaxın, yarım fərsəxlikdə qərar tutub, cərgələnib. Alobaşdan qəfil hücumə keçmək fikrindədi. Hər bir sursatı hazırıdı. Sizi buna görə qaldırdım...

Əmir xan Türkmən düşündü: «Allah, sən bunu deyəsən axı səhvən arvad yaratmışsan. Şükür cəlalına. Sərkərdələr qalıb, xəbəri Şahbanu verir.» Mirzə Salman: «İlahi! O, bu xəbəri hansı «qulaqçı»sından alıb ki, mən də xəbər tutmamışam?»

Səfiqulu xan Bayat: «Bəyim, kaş Allah sənə bu sərhesablıqla birgə, kişilik də verəydi. Onda haqqında bu «arvad» sözü də deyilməzdi. Əmrin indiki kimi narazılıqla deyil, «ləbbeyk» deyə yerinə yetiriləydi.»

Saleh xan Qacar: «Afərin sənə, Şahbanu! Ərindən də, oğlundan da, vəzirlərindən də sən sərvaxtsan. İşini bilən sərkərdəsən.»

Rza xan Şahsevən sanki Bayat tayfası əmirinin fikrini davam etdirərək düşünürdü: «Vallah, sənin başçılığınla döyüşə girənlər nahaqca yerə «arvad» deyib xəcalət çəkirlər.»

Xeyrənisa Bəyim sanki bu fikirləri sərkərdələrin gözlərindən oxuyurdu. Daxilindəki qəzəblə onları süzür: «Bəziniz kimi ev yıxan, tüp dağıdan, bir-birinin qanına susayan kişi olmaqdan, vətənin dərdini çəkib, düşməni dörd gözlə gözləməkdənsə, məmləkəti bir fağırın əvəzinə idarə etmək eşqilə çarpışa-çarpışa, yağıları, dörd tərəfdən vətəni əhatə edən qarı düşməni güdüb, hiylələrində vaqif olub çarə çəkməkdənsə...» dalını gətirmədi. Sözlərinə davam etdi:

-Əgər məsləhət bilsəniz, gəlin biz onları qabaqlayaq. Gündoğandan əvvəl Karvanqıran ulduz görünən kimi şəbxun vuraq. Bu da ki, yalnız və yalnız sizin öz qoşunlarınızı hansı bir sükunət və sakitlik içində qaldırıb, mövqeyə hərəkət etməyinizdən asılıdır, bu qələbə.

Yığıncaqdan xəfif bir uğultu keçdi.

Xısıltılı səslərlə olsa da, təhsin vardı bu uğultularda:

-Afərin, Şahbanu!

-Mərhəba, Məhdi-Ülya!

-Gözəl nəqşədir, Bəyim!..

Məhdi-Ülya tələsirdi. Bəzilərinin güclə dilə gətirdiyi tərifləri dinləməyə nə macalı vardı, nə hövsələsi, nə səbri, nə də vaxtı.

-Mürəxxəssiniz. Amma zəfər yalnız sizin ehtiyatlı olmanızdan asılıdır, düşmən sayıq düşməsin...

Əmirlər bir-bir çadırı tərk etdilər. İçəridə yalnız ana ilə bala - Məhdi-Ülya ilə Həmzə Mirzə qaldı. Həmzə Mirzə anasına yanaşdı. Əlindən tutub öpdü:

-Anacan, - dedi, - Şah atam deyirdi ki, şəbxun vurmaq günahdı...

-O günahı mən götürürəm çiyinlərimə, övladım! Ayrı çarəmiş yoxdu. Düşmənin xeyli qüvvəsi var. Bu xəmir çox su aparacaq, bala! Mən siz cavanları tədbirsiz-zadsız hədəfə çevirə bilmərəm. Get, geyin, yaraqlan, dostlarından bir addım da geri qalma! Atanın, mənim, xanədanımızın adına ləkə vurma.

Sözləri cəngavər sərkərdə deyirdi, ana ürəyi isə sızıldayırdı içəridə.

Çadırdan o yana şəbxun hazırlığıyla məşğul olan yarıyuxulu oyanmışlar pıçıldaşırdı:

-Ayə, bu arvad...

-Arvad kimdi?

-Allahın bəlası!... Bizə əmrlər verən!...

-Əh, sən də söz tapdın da... O arvaddı bəyəm?

-Bə nəmənədi?

-Beş yüz, sən kim kimi yox aaa, beş yüz igid kişiylə bərabər...

-Hər nəmənədi. Mənim qeyrətim götürür ki, mənə zənən xaylağı əmr verə... vuruşmaq öyrədə. Mənim qeyrətim də var, qolumun gücü də var. Əlimdə qılıncım var.

-Olsun da...

-Necə yanı olsun da? Gədə, mən tayfamın içinə necə çıxacağam? Deməzlər ki, ay başı börklü, sənə ki, başı çarğatlı arvad başçılıq eliyey, day sən o börkü nöşün qoymusan təpövə? İsti-soyuqçun? Hardadı sənə namusun, qeyrətin? Götürə bilməyəcəm bu təhnə-tərizi!

Ətrafa göz gəzdirib əlavə elədi:

-Gədə, sən ölməyəsən, qurban canı, əlimə təkə-təkdə keçə ha... Cüca boğazı kimi üzərəm boğazını.

-Soora da Şahənşah sənə axıruva çıxar.

-Yooox! Allah ona elə ürək vermeyib. Bəlkəm hələ, qurban canı, özü də boğaza yığılıb bu çəpəlin əlindən.

Müsahiblər yaxından şıqqıltı eşidib diksindilər.

-Yavaşş... Yerin də qulağı var. Baş hərəmə «çəpəl» demək sənə ucuz başa gəlməz. Qulağına çatdıran tapılar. Səni iynənin gözündən keçirər...

-Əh, Allah vurmuşdu onu. Gör bir neçə tayfa ondan «Əlaman» deyir.

Yenə də səsini alçaldıb soruşdu:

-Eşitməmişən?

-Nəyi?

-Deyillər o heç nə zənəndi, nə də kişi. Ərəmikdi.

Müsaib qaqılıyla güldü:

-Külüm başuva! Bəs onda o dörd şahzadəni sənənin arvadın doğub?

Şəbxun gözlənilməz olsa da, düşmən sayıq durmuşdu mövqeyində. Axı elə bu şəbxundan az sonra dan ulduzu doğacaq, onlar özləri qəfil hücumla keçəcəkdilər... Gecə də olsa, payızın axır ayı da olsa, quru, on beş gecəlik ayın işığı yardımçıydı döyüşçülərə. Hər iki tərəfə. Çarpışmalar da, qanlar axıtsalar da, heç olmasa, qaranlıq gecə şəbxunları kimi bir-birini tanıyıb ayırd etmədən, özününkünü də öldürə bilən düşmənlər, bu dəfə yaxşı seçirdilər özlərininkiylə düşməni. Dan ulduzu da doğdu. Üfüq yerlərə hopan qan kimi qızardı da; az sonra payız günəşi boy da verdi. Bu payız günəşi boylandıqca düzənliyi, döyüş meydanını işıqlandırdıqca, çöl lalələr açmış bahar gülzarına bənzəyirdi; qanlı lalələrdi ancaq. Göy çəməndə payızın azacıq göyertdiyi otlar arasında bu qanlı «lalələr» hələ çox axacaqdı.

Şahbanu alçaq bir təpənin üstündə dayanıb, göstərişlər verir, əlinin altındakı bir neçə çavuş vasitəsilə əmr və təkliflərini tayfa başçılarına - əmirlərə çatdırırdı.

İkinci gün heç bir tərəf şəbxun vurmaq qərarına gəlmədi.

Hər iki tərəf sarvaxt idi. Axşam namazının azanı veriləndə döyüşçülər meydanı tərk edib, mövqelərinə çəkildilər. Cənazələr hələ düşükləri yerdə qalırdı. Ağsu çayının sularında hər iki tərəf dəstəməz alıb şam namazını qıldı. Döyüşün ümumi qanununa görə, meyidləri meydandan yığmağa, dəfn tədarükü görməyə başladılar. Nə qədər ki, hələ payız qaranlığı çökməmişdi, nə qədər ki, hələ Şəbiyeldaya bənzər qaranlıq payız gecəsi düşməmişdi, nə qədər ki, on beş gecəlik ayın doğmasına qalırdı, cənazələri dəfn etmək vacibdi.

Bu gün ağır itkilər bahasına olsa da, kimin üstün gəldiyini, kimin üstün olduğunu sabahkı döyüşdə kimin qalib gələcəyini, daha nə qədər belə canların kəfənsiz-təlqinsiz məzara gömüləcəyini, daha nə qədər ananın ağlar qalacağını, bacıların, nişanlıların göz yaşını axıdacağını, nə qədər gəlinin dul qalacağını demək mümkün deyildi. Qılınclar, qalxanlar, oxlar, nizələr, əmudlar kimi arabir «dayandoldurum» tufənglərinin də təkbir səsi eşidilirdi. Yaralar açmış, sinələr yarmış, öfgə və bağırları çölə tökmüş bu köhnəli-təzəli

silahlar çox cavan ömrə son qoymuşdu. Belə silahı olmayanlar da əllərinə nə gəlmişdisə, yabayla, zəncirlə «silahlanmışdı». Heç kəs düşməyə Şirvana yol vermək, Adil Gərayı Şamaxıya buraxmaq istəmirdi...

Aylarda noyabr, günlərdə 28, illərdə 1578-ci il idi (28 ramazan, 986 hicri). Ağsu çayının Mollahəsən kəndinin böyründəki geniş meydana kəndin ətrafında və qarşı tərəfin yaxasında qanlı vuruşma gedirdi. Yer-göy qırmızıydı; elə bil ki, belə təsəvvür yaranmasına səbəb nar bağlarıydı. Hər budaqdan sanki qızıl-qırmızı bir dəyirmi fənər asılmışdı. Narlar ağacları elə bəzəmişdi ki, dünyanın düz vaxtında narın bu qırmızı bayramı göz oxşayır, fərəh doğurur, Allahın möcüzəsinə şükranla, heyran-heyran baxırdı insan. İndiyə nar bağlarının qırmızı geyimi sanki yerə də al cuna çəkmişdi. Dikdirin üstündə dayanıb əli qılınclı meydanı seyr edən sərkərdə - Xeyrənisa Bəyim arabir əlaltılarına göstərişlər verdikcə, bu qırmızı duvağa bürünmüş qanlı aləmdən daxili bir ana titrəyişlə, gözləri ilə oğlunu - Həməz Mirzəni axtarırdı çarpışanlar arasında. Adil Gərayın on iki minlik qoşunundan qızılbaşlar xeyli qırmışdı. Öz aralarında da seyrəlmə getmişdi. Şahbanu arabir oğlunu düşünsə də, daha çox fikrini meydana verirdi. Kömək, ona indi kömək lazımdı. Elə bu vaxt, Allahdan olmuş kimi, Ağsu dolaylarından bir böyük dəstə atlı qızılbaş nəfərləri əmirləriylə birlikdə göründü. Əsas döyüşdən, qələbədən kənarda qalmağı özlərinə sığışdırmayan bir dəstə qızılbaş, Şamaxının mühasirəsini buraxıb, buraya köməyə gəlirdi. Şahbanunun ürəyindən bir «afərin» qarışıq rahat nəfəs keçdi.

Qızılbaşlara kömək gəldiyini Adil Gəray da üzbəüz tərəfdəki müşahidə nöqtəsindən görmüşdü. Ordusunda qarmaqarışıqlıq, ruh düşgünlüyü əmələ gəlməməsindən ötrə yavərinə dedi:

-Leşgərin ruhunu qaldırmaq lazımdır. Dalımca gəlin!

Adil Gəray yalın qılınclı olduğu halda, cürət və sürətlə özünü leşgərin ən qızgın çarpışan yerinə vurdu.

-Adil Gəray bizimlədi...

-Yaşasın sərkərdəmiz...

-Ya Allah, ya Allah...

Lakin elə bu anda tərəfdən enən təzə qüvvə, başda Baba Xəlifə Qaramanlı olduğu halda Adil Gərayın dəstəsini əhatə etdi. Qaramanlı nizə zərbəsilə Adil Gərayı atdan saldı. Qızılbaşlar onun dəstəsini əsir götürüb, yaralı Adil Gərayı elə yerindəcə daha bir nizə zərbəsilə o dünyalıq eləmək istədilər. Kimsə bağırdı:

-Ya əmir, bu Adil Gəray özüdü...

-Necə?

-Bəli, Adil Gəraydı. Mən də onu tanıyıram, - deyə bir başqası da təsdiq etdi.

Qaramanlının əmrilə yaralı Adil Gərayı at üstünə qaldırıb birbaşa Şahbanunun dayandığı təpəyə yola saldı.

Adil Gərayın bir neçə adlı-sanlı sərkərdəylə birlikdə əsir alınmasını görən tatarlar meydanı tərk etməyə, geri çəkilməyə, qaçmağa başladılar. Qızılbaşlar tam qələbə çalmışdı. Təpənin üstə Xeyrənisa Bəyim Baba Xəlifə Qaramanlı ilə söhbət edirdi. İndi o niqabını üzünə çəkmişdi. Deyirdi:

-Qələbədə sənin böyük yardımın oldu, ya əmir! Təşəkkürə layiqsən. Şahənşaha hədiyyən - Adil Gəray da qəbul olunur. Amma Şamaxı indi mühasirəni zəiflədə bilər. Osman paşa... Dərhal Şamaxıya.

Bəyimin tərifindən və qazanılan qələbədə ruhlanan Baba Xəlifə Qaramanlı səsləndi:

-Eşidib itaət edirəm. Qəlbim, qılıncım və gözlərim Şahənşahımızın yolunda həmişə qurbandı. Qurbana hazırdı bütün Qaraman tayfası.

Dərhal atına atıldı, dəstəsiylə birlikdə Ağsu dolaylarında üzüyuxarı Şamaxıdakı mühasirə mövqeyinə yollandı...

Şahbanu bütün sərkərdələrlə birlikdə qoşuna qarət əmri verib, yaralı Adil Gərayı gözdən keçirirdi. «Cavandır, gözəldir. Bunun yerində Həmzəm ola bilərdi. İlahi, şükür sənə» düşündükcə yarasından axan qanların sapsarı saraltdığı gözəl gənc simaya baxırdı. Birdən ona elə gəldi ki, yaralı cavan Adil Gəray şahzadə taxt üstündə əyləşib və onu - Bəyimi ağuşuna çəkir... Dəhşət doldu qəlbinə. Acı fikri, ləyaqətsizlik hesab etdi. Günahdı, rüsvayçılıqdı. Düşüncədə, xəyalda belə xəyanət etməyən pak ürəyinə hardan dolmuşdu bu şeytani xəyal? Bilmədi. Cəld gözlərini bərk-bərk yumub qovdu xəyanətəkar fikri təmiz qəlbindən. Niqabını az əvvəl əmirlər əmr alıb gedəndən sonra qaldırmışdı, yenidən niqabı üzünə çəkib yavərini səslədi:

-Bəli, qurban!

Üzünü yaralıdan və yavərdən, xüsusilə daxili bir xəcalət çəkdiyi oğlu Həmzə Mirzədən yana çevirdi:

-Həkimbaşı Mirzə Sədrəddin hardadı?

-O birisi həkimlərnən, əlaltılarının köməyiynən yaralılara məlhəm qoyur, qan kəsir...

-Deynən şahzadə Adil Gərayı da burdan aparsınlar. Mirzə Sədrəddin həkimbaşına çatdırın ki, ona lazımı yardımı göstərsin. Əsir şahzadə ölməməlidir... Qonaq kimi baxsın...

-İtaət borcumuzdu, ya əmir!

Yavər əmri yerinə yetirməkçün yüyürdü. Şahbanu çadırına gedirkən düşünürdü:

«Kimi «zənən xaylağı», kimisi «ya əmir»... Yerinə, adamına baxır belə şeylər...»

Qələbədən fərəhlənən Bəyimi bu müqayisədən sarı gülmək tutmuşdu. Həmzə Mirzənin çiyini qucaqlayıb alaçığına girdi. Ana ürəyi bəxtiyar idi ki, balası bu qanlı vuruşdan salamat çıxıb.

O Şahbanuydu, elə düşünə. Amma əsir gedən, ölən, yaralanan şirvanlıların əzizləri deyəsən elə orda, Şirvan uğrunda döyüşlər gedən yerdə yaratmışdı bu bayatını:

Apardı tatar məni,
Qul elər, satar məni.
Vəfalı dostum olsa,
Axtarar, tapar məni.

Hansı əsir düşmüş qız-gəlin çəkmişdi bu nalə dolu misraları? Allah bilir...

DƏDƏ BUDAĞ VƏ... «Elçilik»

Səhər çayından xeyli əvvəl məşşatə Şahbanunun tələbilə saraya gəlmişdi. Qonaq otağının qənşərindəki bala otaqçada gözləyirdi ki, nə vaxt Şahbanu səhər yeməyini - sübhanəsini yeyəcək, naxışlı, əlvan şəkilli gül-çiçəklə bəzədilmiş mürəssə qəlyanına bir qullab vurandan sonra, məşşatəni¹ tələb edəcəkdi. Kənzilər də gəlib onu Xeyrənisa Bəyimin xüsusi otağına aparacaqdılar. Qayda beləydi, yoxsa məşşatə saray otaqlarının “Şahnişin”dən başqa bütün cikinə də bələddi, bikinə də. Dolğun əndamlı bədənini hələ ki, yaxşı saxlaya bilən ayaqlarıyla bu otaqlarda Xeyrənisa Bəyimdən əvvəl də çox gəzib dolanmışdı. Çox otağa dəvət olunmuşdu, şahlarçın gələn təzə gəlin, cariyə, kənz, Şahın əqrəbasından bacıları, vaxtilə hələ anası və başqa sarayda xüsusi hörmətlə yaşayan xanımların, əmir arvadlarının bəzək-düzəyi onun əlindən keçirdi həmişə.

Məşşatə Şahbanunun otağına girəndə Bəyim artıq qəlyana bir neçə qullab vurmuşdu. Bəzək-düzək kənzinin gətirdiyi xonçada müxtəlif biçimli çini, qızıl, gümüş qablarda, fincan və masquralarda, piyalələrdə ənnik, kirşan, sürmədanlarda sürmə, rasıx, xına, vəsmə, basma... vardı. Qırmızı ipək ləçəklər əl-ayaq xınasından sonra bağlamaqçındü. Hamısının da üstünə darayı örtük çəkilmişdi. Bu darayı örtük də lazımlydı.

Məşşatə içəri girdi, baş əyə-əyə, əlləri döşündə sədrdə əyləşən Şahbanuya bir qədər qalmış diz çökdü, diz üstə sürünə-sürünə Xeyrənisa Bəyimə yaxınlaşdı. Ətəyi qızıl sərmə, əlvan qızılı zəncirə - baftayla bəzədilmiş kimxa tumanın ön ətəyindən yapışdı, öpdü:

-Sabahınız xeyir olsun, gözlər giləsi.

-Aqibətin xeyir, məşşatə...

¹ Qadının üzünü alan, bəzək vuran.

Bir dəfə də məşşatənin adını deməmişdi, deyəsən heç bilmirdi (elə biz də bilmirik, oxucum, axı məşşatə kimdi ki, Şahbanu onun adını bilsin? Biz hardan öyrənək?), eləcə də kənizə, qulluqçuya, cariyəyə, hətta bayır-bacaq növələrinə, hətta əmirlərə belə bir “ad” taxıb qoşan və özü bildiyi “ayama”yla çağıran xanımın bu “adlandırmalarını” hamı, onun əmrinə müntəzir kəniz və cariyələr əzbər bilməliyi. Yoxsa, Şahbanu bir nəfəri istəyəydi və kəniz “ayamanı” bilməyib ləngiyəydi, Şahbanu ona “Əlləzinəni əzbər” oxudardı. Məşşatə hələ yaxşısıydı, heç olmasa. Sənətinin adıyla çağırılırdı. Yoxsa, “cücə”, “hır-hır”, “dahradı”, “ləvərə”, “calağay” kimi sözlərdən kimi nəzərdə tuturdu Şahbanu? Bir özü, bir Allahı, bir də həmin onun əmrini yerinə yetirməli olan kəniz bilməliyi və bilirdi də.

Qərək, məşşatə ədəb salamını yerinə yetirəndən sonra Şahbanunun önündə diz çökdü. İplik çıxarıb xüsusi tərzdə barmaqlarına dolayırdı ki, Şahbanu qəlyanın qəmişini ağzından çıxardıb qəlyanaltı siniyə atdı:

-Məşşatə, bu gün üzümü almayacaqsan. Çox ip salanda dəri quruyar, qırışar deyirlər. Sən elə qaşlarımı gözdən keçir, artıq-əskiyini düzəlt, sonra da ənnik-kirşana keçərsən.

Məşşatə ürəyindən keçirmək istədiyini bir növ hənəg yoluyla dilinə gətirdi. Qarşısındakının belə sözlərdən xoşu gəldiyini bilirdi... Və qırımından anlamışdı ki, Şahbanunun bu gün kefi kökdü; hənəyə güləcək, yoxsa, xoşuna gəlməsə... Allah o gündən saxlasın:

-Ey İran-zəminin gözünün giləsi! Çakərinə artıq-əskiyini deyirsən. Dərdin mənim bu quru canıma gəlsin, artığı allam, bu əskiyi neynərəm, hardan qondarram?

-Taparsan, yolun tapanlardansan. Bir də əcəb quruca canun var. Bir dəvə yüküsen ki... Yanuvu qaşı, göz dəyməsin sənə.

Şahbanu gülürdü. Xoşlanmışdı öz sözündən də. Məşşatə də güldü; xırdaca ensiz, Mazandaran gözəllərinin “qaş pıçağı” adlandırdığı bıçağın “ağzını” aç-aça dedi:

-Təki mənə sənənin gözün dəysin, canım bir az da canlanır. Dərdin ürəyimə.

Xonçanın üstündən darayı bükülüsünü aldı, açdı, Şahbanunun boyun qarışıq çiyinlərinə doladı və səhərdən ədviyyat çeynəməkdən hil-mixək qoxusu verən dodaqlarını marçıldadı, bir də Şahbanunun əlindən öpdü. Mixək qoxulu dodaqlarını sımsıx sıxıb Şahbanunun üzünə yaxınlaşdı, qaşlarını hamarlamağa başladı. Əvvəl barmaqlarıyla sığal verdi, sonra balaca bıçağın ucuyla bir iki artıq tükü çəkdi:

-İncitmədim ki, qurbanın olum?

-Bıçaq incitdi. Sən incitsəydin, canını alardım.

-Al, qadaların mənə gəlsin, al canımı. Təki sən al...

-Məşşatə, nə təmtəraqlı danışırısan, elə bil aşiqinin yanındasan? Səhv salmamısan məni ki?

-Sənə atam-anam qurban, əmim-dayım qurban, səndən yaxşı aşiq hardadı ki, tapıb deyəm də?

-Qurbanlığa day adamın qalmadı ki? Atan-anan ölüb gedib, day onlardan nə qurban?

-Xalam-bibim qurban, bütün qohum-qəbiləm qurban. Sənə bütün İran qurban.

-İranın da qurbanlıq kağızın almısan?

Məşşatə söz tapa bilmirdi. Yaxşı ki, Şahbanu özü məşşatənin gəvəzəliyinə son qoydu:

-Rəngləri çox tünd eləmə, eləcə bir az qaraya, bir az ağa, bir azca da qırmızıya kömək elə, vəssalam!

-Başım üstə.

Məşşatə mələkənin qaşlarına vəsmə çəkəndən sonra, kiçik, qızıl sürmədanı aldı, milçini sürmədan içində hərləyib çıxardı və Şahbanunun qırpımsız kirpiklərinin dibinə nazikdən-nazik, incədən-incə sürmə zolağı çəkdi, gözlər badamiləşdi. Arxasında ayna tutan qızın narın hərəkətlə o yan-bu yan etdiyi güzgüdə Şahbanu özünü seyr edirdi. Deyəsən, vəsmə və sürmə əməliyyatı xoşuna gəlmişdi. Gözəlliyini bir az da artıran bu əməliyyat, onu bir qədər də rahatlamışdı. Axı gözəllik qarşısında heyrət, gözəllik qarşısında heyranlıq, gözəllik qarşısında susqunluq... O bütün bunların təsirini yaxşı bilirdi. "Düşmən də olsa, yağı da olsa, kişidilər. Lal elər onları, kor edər onları..." Kimin, nəyi suallarına heç ürəyində də cavab vermədi; vermədi sualları və cavab da lazım deyildi. Amma bütün hazırlıq qarşıda, bir saat sonra baş verəcək olan görüşçündü. Bu gün o qılıncla, oxla, təzəcə öyrənməyə başladığı "dayandoldurum"la deyil, qadın gözəlliyinin hökmü və natiq dilinin gücüylə çarpışacaqdı. Meydanda qan tökülməsə də (əslində zahirdə tökülməyəcəkdi bu qan, əziz oxucum), əsl müharibə meydanından seçilməyəcəkdi. Qalib də olacaqdı (əlbəttə, o özü - Şahbanu. Biz bunu bilirik, o qalib gəlməyə bilməzdi), məğlub da olacaqdı.

Məşşatə kirşanı qurtarıb, mələkənin yanaqlarının qırmızısını azca artırdı. Yüngül, qu tükündən hazırlanmış firçayla üzün ətrafında, çənə və buxaqda olan artıqları üfürdü.

Mələkə qəlbində dərin-dərin, məşşatə qulağı üçün olmayan düşüncələri keçirsə də, gözləri öndən məşşatənin arxasından tutulan, Şahbanunun üzünü aydınca göstərən aynadaydı. Razi qalmışdı Şahbanu bəzəkdən. Məşşatə özü də azca mələkədən aralanıb əl işinə baxır, düşünürdü: "İlahi, gözəldi, bir az da gözəlləşdi. Kaş xoşuna gələydi."

-Bəsdi, məşşatə. Keçək o birinə...

O biri deyəndə ki, Şahbanu başqa bəzək-düzəklə məşğul olan kəninin gətirdiyi xonçaya nəzər saldı. O demədən, əmr vermədən məşşatə və əvvəlki kəni ənnik-kirşan xonçasını yığışdırdı, yeni bəzək-düzək xonçasını qarşısına çəkdilər mələkənin. Zərxara örtüyün altından mürəssə sandıqça göründü. Kəni sandıqçanı açdı. Burada Şahbanunun üstündə olanlardan əlavə, qəbul vaxtlarında taxdığı sırğalar, üzüklər, gərdənbəndlər, kəmərlər, bilərziqlər... göz qamaşdırırdı. Və... Mələkə, bunlardan da artıqlamasıyla yox, yerinə, qəbulun növünə görə, gərəyincə istifadə etməyi bacarırdı...

Demək olar ki, həmişəki kimi, icazəsi daimi olduğundan bir ağız öskürüb gəldiyini xəbər vermiş kimi, Mirzə Salman içəri daxil oldu. Kəniylər dərhal xonçaları qapıb otağı tərək etdilər. Məşşatə “xala xətrin qalması” şəkildə yaşmaqlandı. İndicə mələkənin “mürəxxəssiniz” sözlərinə itaətlə otağı tərək etdi. Artıq gərək olmayacağını bilsə də, kəniylərin otağına keçib, orada Şahbanunun əmrini gözləməyə başladı: “Bəlkəm başqa bir sözü oldu?” deyə düşündü, sonra da “A külbaş, sənən mələkənin nə alveri? Başqa nə sözü ola bilər sənən?” fikirləşsə də, özü öz sözünə gülümsəsə də, hər halda ehtiyat üçün bir xeyli müddət kəniylərin otağında əyləşdi. Qızların təqdim etdiyi bir fincan qəhvəni təzəcə içib qurtarmışdı ki, mələkədən əmrlər gəlməyə başladı. O əmrlərin biri də məşşatəyə aiddi. Gedə bilərdi.

Mirzə Salman Şahbanunun xüsusi möhtərəm vəziri, qızı Süheylə banu Həmzə Mirzənin arvadı, saraya xeyli yaxın, şahzadə qayınatası olsa da, öz yerini bilirdi. Həm də Xeyrənisa Bəyimin xasiyyətinə bələd, düşüncəli adam idi. Bilirdi ki, Şahbanunun təklifsiz müamələdən xoşu gəlmir; çox qəzəblənir və gözdən düşmək bir yana, hətta başıynan da vidalaşmalı olur belə adam. Bu dəfə təklifsiz içəri girməsinin xüsusi səbəbi vardı və dünəndən bu xəbəri eşidəndən bəri, mələkəylə məsləhətləşmişdi. “Elçilərin” saraya çağırılmasının və gəlməklərinin vaxtını o özü şəxsən Mələkəyə xəbər verməli, lazımı binagüzarlıqda olmalıydı. Elə buna da baxmayaraq, qədim kişi adətincə öskürməklə gəlməsini xəbər verib, içəri girdi. Ədəb məqamına gəlib baş əydi, ikiqat oldu:

-Mələkeyi-ma, qurbanət-şəvəm.

-Qalx, Mirzə! Nə xəbər?

-Mələkəmiz! Buyurduğunuz kimi hər bir sərəncamda bulunmuşam. Şamlu və ustaclulardan bir neçə tayfa başçısı dəvət etmişəm. Dədə Budaqgildən bir yarım hovur tez gələcəklər ki, cənabınız onlara lazımı göstərişlərini verə bilsin. Onlardan bir qədər sonra “elçilər” gələcək. Şamlularla türkmənlərin bir-birindən zəndeyi-zəhləsi gətirdiyi cənabınıza məlumdur...

Mələkə gülümsədi:

-Xub, bə şamlulardan, ustaclulardan kimləri çağırırdımsan?

-Yeddi nəfər: Vəli xəlifə, Əliqulu xan, Qorxmaz xan, Əli bəy, bir də Soltan Hüseyin xan, Məhəmməd xan, Murad xan.

-Çox gözəl, bəs elçiliyə kim “gələcək”?

-Buyurduğunuz kimi, ordan beş nəfər gəlməli: Qız atası (bu sözdə hər ikisi gülümsədi) Dədə Budağ, yaxınlarından Məhəmməd xan, Əmir xan, Süleyman xan, bir də Heydər Soltan.

-Bəs siz tərəfdən?

-İzin versəniz, bizim tərəfdən heç kəs olmasın...

Mələkənin bir az əvvəl məşşatənin böyük ustalılıqla düzəltdiyi qaşları çatıldı; baş-başa durmuş iki qəmənə andırdı:

-Neyçün, cənab Etimadüddövlə?

Mirzə Salmanı bu kinayəli “Etimadüddövlə” kəlməsindən çox, o qoşa qəməyə bənzər qaşların çatılması diksindir. Necə deyərlər, içində ürəyi guppuldadı: “Allah, sən saxla” düşünüb dedi:

-Hər necə olsa, mənə şahzadənin qayınatası hesab...

Vəzir kəkələdi. Şahbanu xəfifcə gülümsədi:

-Hə... unutmuşdum o məsələni.

“Çətin ki, sən bir şey unudasan, mələk”, - düşündü vəzir. Şahbanu isə sözünə davam etdi.

-Qəzvin - paytaxt kələntəri Mövlana Əfzəl Münəccim Qəzviniyə cəld xəbər göndər, tapşır ki, burada barışıqdan filandan söz getməyəcək.

-Çəşm... Amma evində hüzür düşüb.

Xeyrənisa Bəyimin kefi lap səhərkindən də duruldu.

-Hə?.. Qoy indi hər iki tərəf boğuşsun. İtin diş, donuzun dərisi... Çayın daşı, çölün quşu... - sonra da gülərək əlavə etdi (indi də vəzirinə sataşdı) Öz aramızdı, Mirzə, türklərnən aram olmasa da, çox yaxşı ata sözləri yaradıblar ha... Düz demirəm? Sözə bax eyyy! İtin diş, donuzun dərisi. Çayın daşı, çölün quşu... at bildikcən. Yoxsa qoduğ atasını görməsə, özünü xanzadə bilər. Qudurub, bu əcamir, ovbaş... “Xanlar, xanzadələr kimi” istər şamlu olsun, istər ustaclu olsun, istər türkman, ya təkəli... Hansı olur-olsun, Mirzə, bu türk tayfa əmirlərinin heç birinə ürəyim qızdır... Hamısını saraya, ad-sana, xəzinəyə, məmləkəti idarəyə göz dikənlər bilirəm. Elədi də. Bir-birinin boğazını üzür; biri bircə qədəm irəli keçsə... başlarına qiyamət qopur. Bu onnan deyir, o bunnan. Di gəl, gör hansı haqlıdı. Əslində heç biri.

Son cümlələri ürəyində deyirdi Şahbanu, hətta oğlunun qayınatası, şəxsi vəziri olan bu Mirzə Salmana da etibarını birinci döngəyəycəndi. Mirzə Salmansa düşünürdü: “Elə bil heç özü türkəsilli deyil. Allah səni biz farslara bir göylər hədiyyəsi göndərüb. Ömrün uzun olsun,

Mələkə! Sənin sayəndə mən də, tayfam da, millətim də, siz türklər demişkən, “yağ içində böyrək kimi dolanırıq”.

Nəhayət Xeyrənisa Bəyim Mirzə Salman vəzirə gedib-gələnləri qarşılamaq üçün icazə verdi:

-Mirzə, necə deyərlər, “söhbət dananı qurda verər”. Zəhmət çək... Mürəxxəssən hələlik.

Mirzə Salman qalxdı, bayaqdan Mələkənin göstərdiyi yerdən durub qapıya tərəf irəliləməyə baş əydi və ehtiyatla soruşdu:

-Əfv buyurun, Mələkəmiz! Şahənşah şəxsən də iştirak edəcəkmiz?

Yenə qəm qaşlar baş-başa çatıldı:

-Bu nə sualdı, vəzir? Məgər oğlunun elçilərinə Şahənşah özü cavab verməli deyil? Bura kişi məclisidi. Mən oldum, olmadım, axır söz Şahənşahındı, əlbəttə.

Vəzir: “Allah, sən saxla, az qala ilişəcəkdiz” düşünərək cəld baş əyib:

-Mürəxxəss olum qu... qullu...ğunuzdan.

-Hə... Hə... Mürəxxəssən, Mirzə.

Məclis arəstəydi. Şahənşah Xudabəndənin qəbul otağında, sədrdə, mürəssə taxt yanında Şahbanuyçün tirmə üzlüklü, zəncirə bafta tikməli kətil qoyulmuşdu. Onlardan aşağı vəzir- vəkillərçün məxmər döşəkçələr salınmışdı. Şahənşah taxtının sol tərəfində şamlu və ustaclular əyləşmişdi. Onlarla üzbəüz taxtın sağında Türkman tayfasıçün yer hazırlanmışdı. Az keçmiş onlar da, başda Dədə Budağ olmaqla Məhəmməd xan Türkman, Əmir xan, Süleyman xan və Heydər Soltan otağa daxil oldular. Göstərilən səmtdə Vəli Xəlifə, Əliqulu xan, Qorxmaz xan, Məhəmməd xan, Murad xan və Soltan Hüseyin xan ilə qabaq-qənşər əyləşdilər. Bütün qonaqlar diz üstündə əyləşmişdi. Hər iki bir-birinə kin-küdurət bəsləyən, bir bayraq altında çarpışsalar da, döyüslərdə, bir-birinin ətini yeyib hakimiyətə can atan partiya (bağışla, oxucum! Əzizim! Sən Allah, bağışla. Neynim, dilim öyrəncəlidiz) tayfa nümayəndələri bu gün, buraya, məhz bu seçməliklə çağrılmalarının səbəbini anlamadan, bilmədən ciddiyyətlə bir-birini seyr edir, hər biri önündəki “onun” nə düşündüyünü anlamağa səy göstərirdi. O vaxtlar ürək oxuyan “makina hələ icad olunmamışdı”.

İki xidmətçinin iki tərəfə qaldırıldığı qapı pərdəsi aralandı, əvvəlcə Şahənşah-İran-zəmin Məhəmməd Xudabəndə daxil oldu. Rəsmi qəbul geyimindəydi. Bu qonaqları bir qədər də təəccübə saldı. Hamı dik ayağa qalxıb, hərə bacardığı şəkildə baş əydi: kimisi yerəcən, kimisi “zəminbus”acan, kimisi sağ əlini sol döşünə qoyub beləcən... Adamına, mövqeyinə, şəxsi şərəf, nəsil şərəfi və ləyaqətinə görə.

Şahənşah Xudabəndənin ardınca qapıda nazik ipək niqablı Şahbanu Xeyrənisa Bəyim göründü. Aram addımlarla şahın ardınca

irəliləyib taxta yanaşdı və yalnız Xudabəndə taxta əyləşib, yerini rahatlayandan sonra onun yanındakı əlvan tirmə kətilin üstündə əyləşdi. Gözucu məclisdəkiləri nəzərdən keçirdi. Onlar hələ də baş əymiş vəziyyətdəydilər. Astadan, yalnız onun eşidə biləcəyi şəkildə Şahənşaha nə dedisə, gözləri yaxşı seçməyən Məhəmməd Xudabəndə yerini rahatlayandan sonra və Şahbanu da əyləşəndən sonra dilləndi:

-Əyləşin, ağalar, əyləşin! Xoş gəlib, səfa gətirmisiz.

“Bax, bunu nahaq dedi. Amma neynəyəsən? Allahın məğmun bəndəsidir. Birini söyməli olsa, cəzalandırılmalı olsa, onu da belə bir nəzakət, hələ bəlkə nəvazişlə söyləyəcək. Halbuki, bugünkü məclisin məqsədini hələ axşam namazından sonra, gecə yarıyacan ona izah etmişəm. Bu ağır tayfaları bir-birinə salışdırmaq qəsdim, məmləkətimizdə qulaq dincliyiçündü, demişəm”. Bunları Mələkə düşünürdü. Məclissə susurdu. Şahənşah üzünü nəyçünsə hələ oturmayıb, ayaq üstə duran vəzir Etimadüddövlə Mirzə Salmana tərəf tutdu:

-Mirzə, əmr eləyin ağalara çay, istəyinə görə qəhvə və qəlyan təarüf etsinlər.

Məclisə qəlyanlar, çubuqlar, qəhvə fincanları, çay dolu piyalələr, şirniyyat verildi. «Bax, bu şirniyyatı da yadımdan çıxarmışdım; gərək məxsusi deyəydim. Heç şirni yeri deyil, «yox» demək hara, şirni hara: Şirni içmirik ki!» yenə də Şahbanu düşündü... Və qaşları baş-başa gəldi. Dərhal da fikrini dəyişdi: «Elə bu yaxşıdır. Şaha qonaq dəvət olunublar. Şirni də verilə bilər. «Yox»un gücü şirniylə lap zəhərə dönəcək səninçün. Dədə Budağ Türkman! Gedəndə zurnovu qoltuğundan çıxarıb piləyə-piləyə gedəcəksən. Dalınca da sürün töküləcək. Hələ sizi fitə basan, şəki bağlayan da olacaq» - düşünürdü Şahbanu - Atamı seyid peyğəmbər övladı Mir Abdulla xanı bircə Mazandaran hakimliyindən ötrü öldürən Murad xan oğlu Mirzə xanı öldürməyim sizə ağır gəlib. Bəs mən?.. Mən atamın intiqamını almamalıydım? Hamınızı bircə-bircə, böyüklü-kiçikli, arvadlı-uşaqılı qırısam, yenə də ürəyim soyumaz. Qanınızı içsəm, atəşim sönməz. İndi siz belə ağız-burun bəhəm eləmisiz ki, mən dura-dura mənim yuxa ürək oğlumu ələ alıb, qızınızı onun döşəyinə salmaqla dərgaha, şahnan qohumluğa soxulasız?.. Yox, yox, yooox!!! Mən bu hiyləni heç vaxt sizə bağışlamaram. İntiqamımı axıracan almasam, atamın qulluğuna, qiyamətə üzü qara gedərəm. Heç şamlılardan ustaclular da sizdən qalan deyil. Onları da görən gözüm yoxdu. Boğuşun köpəy uşağı. Qırın bir-birinizi! Bircə bu qızılbaş əmirlərindən Şahın da, gələcəkdə şah olası balalırımın da yaxasını qurtarsam, ölmərəm. Canım rahat olar” deyər düşündü. Hələ ki, müdaxilə etmədi.

Yenə də xəfifcə ərinə nə söylədisə, gözlərinin işığını azaldan Allahın yaxşıca qulaq verdiyi şah, mələkəsinin yadına saldıqlarına keçdi:

-Ağalar, həzərat, bu gün sizi dövətdən məqsədim bəzi cavanlarımızın, baxüsus qız uşaqlarımızın tərbiyəsi və əxlaqi məsələləriynən bağıldı. Eşitdiyimə görə bəzi qızlarımız ya ata-ana nəzarətindən kəmdi, ya yayınıblar. Eşqbazlığa, cavanlarımıznan çöldə-bayırda, ovda-şikarda görüşüb, yaman örnək verirlər başqalarına da...

Məclisdəkilərin bəzisi Əsma və Həmzə Mirzə əhvalatını eşitmişdi. Odur ki, məsələnin nə yerdə olduğunu anladılar. Hadisədən bixəbərlər isə “Allah, sən saxla, görəsən nə bəla üz verib” düşünürdülər. Şamlu və ustaclular hamısı irəlicədən Mirzə Salmanın pıçılısıyla məclisə hazır gəlmişdilər: “Həəə. Yamanca ilişmişən, Türkman köpəyi. Sənə bu da azdı... Gör hələ başını necə yerə soxub kərimən? Bax belə ha...”

Nədənsə Dədə Budağın dalağı sancdı. Təkbaşına demək olar ki, yalnız onun qızı Əsma şikara çıxırdı: “Allah, sən saxla. Yoxsa bu bəla mənimdi?”

Şah isə deyirdi:

-Əlbəttə, qız ata-ana icazəsi olmadan nə təkçə şikara, gəzintiyə çıxar, nə də belə-belə qələtlər elər. Qızı ata verər ərə. Yoxsa özü-özünü sırtıdamaz Şahzadəyə...

Bu axırıncı sözləri şaha Xeyrənisa Bəyim gecə az qala əzbərlətmişdi. İndi həmin kəlmələr açıqcasına Dədə Budağa tuşlanmışdı və bunu hamı, indi daha türkman tayfasına mənsub olan xanlar, əmirilər də aydınca anladı. Yalnız Əsma ola bilərdi və yalnız Dədə Budağ qızına belə sərbəstlik vermişdi. Dədə Budağ hədəfdə olduğunu anlayınca, yerində qurcalandı, danışmaq, hədəfi aydınlaşdırmaqçün icazə istədi:

-İcazənizlə, şahim...

Burada bütün ədəb qanunlarını unudan Mələkə həmişə etdiyi kimi qəfil sözünü kəsdi Dədənin:

-Kişi, nə icazə?.. Aləm aşkardı ki!.. Hələ bir sözün də, dilin də var danışmağa?.. Sən bərkü neyçün qoyursan?..

-Mələkə!

-Başuva mələkə boyda bir daş düşsün, belə qeyrət sahibi.

Şamlu və ustaclular Şahbanuya qoşuldular. Artıq Şahənşah məclisi idarə etmirdi. Hərə bildiyini deyir, mələkənin məqsədini anlayanlar çoxdankı rəqibləri türkman tayfası başçılarını rüsvay edib, şahın da, təbəələrin də (elə indicə meydanlara yayılacaqdı bu elçilik, rüsvayçılıq) gözündən salmağa xüsusi səy göstərirdilər ki, Mələkənin rəğbətini özlərinə tərəf az da olsa, çöndərə bilsinlər. Hər iki tərəf Şahbanunun məqsədini, kələyini anlamışdı.

-Bəh, bəh... utanmayıb, qız atası elçiliyə gəlib...

-Başına da gör kimləri yığıb gətirib...

-Biçeyrətlər!..

Hər iki tərəfin əli bellərindəki mürəssə xəncər və qəmələrin qəbzəsinə doğru yol aldı. Mələkə bütün bunları Şahənşahın gözlərilə də görürdü, özünün də. Atmacalar davam edirdi:

-İşə bax, sən Allah... Qız atası...

-Adə, nə qız atası?.. Elə qıza özləri yel verib...

-Salıblar şahzadənin canına...

-Cadı-pitiksiz də keçinməyiblər...

Şah getdikcə artan təhqirlərə son qoya bilmir, Şahbanu isə heç qoymaq istəmirdi.

-Özbaşına qız olar?

-İpini çəkə bilmir...

-Bəlkəm heç çəkmək istəmir...

-Xeyrinədi axı...

-Şahnan qohum...

-Şahzadə qayınatası...

-Yaxşı qurğudu, vallah.

Türkman tayfasından xüsusi hörmətə malik, igidliyi ilə bütün tayfa əmirlərinin hardasa hörmətini qazanmış Məhəmməd xan Türkman icazəsiz ayağa qalxdı:

-Şahim, ağalar, cənablar!.. Şahim, əmr elə, bu təhqirlərə son qoyulsun. Özünü də yaxşı məlumdur ki, nə Dədə Budağ o yolun adamı deyil, nə biz... Şamluların ustaclular bizi sənin gözündən salmaq üçün qurub bu fəndi...

Yenə də Şahbanu özünü saxlaya bilmədi:

-Desənə ki, ağır yerüzdən dəydi ox yarası...

-Mələkə...

Şahbanu deyirdi:

-Belə də iş olar? Bizə deyirlər ki, türkman tayfası Həmzə Mirzəyə - şahzadəyə elçi gəlirlər. Oğlan evinə elçi olar? Şahımız da... Qızınızın ipini çəkin! Qalan işdə işiniz olmasın. Bu yolla gözə girmək kişiliyə yaraşmaz. Şahənşah da yorulub, bədi...

Şah son sözlərə sevindi, əzabdan qurtarırdı. O, belə halın törənməsini istəmirdi. Cəld yerindən qalxdı:

-Mürəxxəssiniz, ağalar!

Əvvəlcə əli xəncər qəbzəsində olan Dədə Budağın adamları candərdi Şaha tərəf baş əyib çıxdılar. Onlardan azca fasiləylə şamlu və ustaclular tərək etdi salonu. Şah artıq çoxdan, "mürəxxəssiniz" dediyi andan, Şahbanuyla birlikdə salondan öz otağına çıxıb getmişdi. Qalanlarının heç baş əyməsinə də qalmamışdı. Təkcə içini sevinc bürümüş Mirzə Salmandan başqa salonda kimsə yoxdu.

Şamlu və ustaclular həyət səhninə çıxanda nökr-nayıbın istehzalı atmacalarını eşitdilər. Bu atmacalar dünəndən Şahbanunun

“qulaqçısı” dul qadın qıldırımqaşın öyrətdiyi sözlərdir. Türkman tayfasının qızları üçün oğlan evinə elçi gəldikləri deyilmişdi onlara. Gülən kim, ələ salan kim... Həyasız kənizlərdən biri balaxanadan başını çıxardıb çırtmış çalır və oxuyurdu:

Saqqala bax, saqqala,
Ocağvuzda köz qala,
Gəlmişdüz elçiliyə
Döyülmüşdüz az qalaaaa...

Türkmanlar elə pərt idilər ki, özlərini elə itirmişdilər ki, heç cavab nədi, başlarını qaldırıb bir kimsənin üzünə belə baxa bilmirdilər. Ayaqları altında dəvə də qalsaydı, sel axsaydı, od qalansaydı, görəcəkdir, dinəcəkdir, fəryad edəcəkdir halları yoxdu.

Təhqir bütün tayfanın ünvanına, bütün tayfanın qız-gəlininə aiddi və hərə öz payını götürməklə, Dədə Budanın buradaca bağrının çatlamadığına heyrət edirdilər.

Onlar yaxşı bilirdilər ki, bütün bu oyun, bu həngamə məhz Xeyrənisa Bəyimin işidi: “Sən qurmusan, sən!” deyirdilər ürəklərində. Doğrudan da kənizlər, cariyələr, saray ərkamı başda olmaqla bütün silahlı-atlı nöqərlər, qohum-əqrəba sarıdan kim vardısı, hamısı mələkənin qurğusuna “afərin” deyirdi. Mələkəyə gəldikdə Mələkə Xeyrənisa Bəyim həyasız cariyənin çırtmış çaldığı pəncərədən o yanda xara pərdələr arasından, başı sinəsinə düşüb gedənləri görür, söylənənləri eşidirdi: “Gedin, gedin! Canıma, balalarım qurban olasınız, siz də, oğlumun yorğanına soxmaq istədiyiniz o məlunə də...” deyirdi.

Əsma ilə Həmzə Mirzənin elçiliyi belə bitdi.

ANA

Saray həyəcan içindəydi. Hamı intizar, qorxu, nifrət hissi ilə. Hərə özünə görə. Əyanlar, vəzir-vüzəra, nədimlər, kənizlər... Zahirə özünü xüsusilə canıyanan kimi göstərər, içərisində bu faciəyə həm sevinən, həm də bu sevinci qorxu içində gizləyənlər ondan qorxurdular ki, görəsən qatil ad deyibmi? Kimdi qatilin ülgücünə istiqamət verən? O əl kimin əliydi? İçində, ürəyinin dərinliyində bunu bilən də vardı. Amma əksəriyyəti bilmirdi. Heyrət içində elə bir cavana, elə bir mehriban, ağıllı, gəncliyinə baxmayaraq, ədalətli cavana kim qıymışdı? Neyçün, nədən öləri qıymışdılar? Atasını koruş olsa da, ədalətli, Allah adamı - Xudabəndə - Allah qulunun yerini o tutacaqdı. Çoxları bu ümidlə yaşayırdı. Şahzadə Həmzə Mirzə hakimiyyətə keçəndən sonra, o, özbaşına, qabağından yeməyən, bütün söz-söhbəti vurum, yığım, öldürüm olan əmirlərin qabağını o

alacaqdı. Ala biləcəkdı. Qu tükündən yumşaq atasını əllərində oyuncağa çevirən əmirlərə elə indidən yeri düşdükcə cavab verirdi.

Qab-qaba dəyən kimi bütün bargahda, saray ətrafı malikanələr, imarətlər və dərbara yaxın digər yerlərdə yaşayan qohumlar bir-birinə dəymişdi. Şahzadə Həmzə Mirzənin, çoxlarının, xüsusilə qızılbaş əmirlərinin törətdiklərindən narazı olan, şahzadəyə ümid bəsləyənlərin öz dəlləyi Rzaqulu tərəfindən qətlə yetirilmək xəbəri ildirəm sürətilə Qəzvinə yayılmışdı. Bazar-dükən bağlanmış, hamı saray meydanına axışmışdı. Hamı intizar içindəydi. Hamı bilirdi ki, bu qətl Rzaqulu dəlləyin qələti deyil. Onun ülgücünü hərəkətə gətirən başqa bir əl var. Və bu əl indi, bir azdan sonra dəlləyi gətirməyə gedən sərbazların, silahlı nöqərlərin müşayiətilə gətiriləcəkdı meydana.

Meydanda iki qurğu qurulmuşdu. Birinci qurğu - dar ağacıydı. İkinci qurğu üzərinə taxt yerləşdirilmiş, qırmızı məxmər çəkilmiş sədr idi ki, burada padişahi-ələmpənah, öldürülən oğul atası Məhəmməd Xudabəndə (Allahqulu) və onun hamının yaxşı tanıdığı arvadı, baş hərəm Xeyrənisa Bəyim - Məhdi-Ülya əyləşəcəkdı. Qətl olunan şahzadə Həmzə Mirzə Bəyimin bətnindən dünyaya gəlmişdi. Onu hamı “Məhdi-Ülya - yəni uca, müqəddəs beşik” ləğəbilə tanıyırdı. Bu ləğəbi ona - dörd şahzadə oğul anasına Məhəmməd Xudabəndə özü vermişdi. Həmzə Mirzə ilkiydi, bundan sonra gələcək əfsanəvi hökmdar I Şah Abbas - Abbas Mirzə də artıq böyüyüb, hədd-bülüğa çatmışdı. Həmzə Mirzənin qatilinin cəzalanmasına ata-anasıyla yanaşı həmin taxtda əyləşib tamaşa edəcəkdı.

Hamı: dost həqiqi, daxili, düşmən zahiri qəm-qüسسə içində dayanmışdı. Əmirlərin, dəliqanlı şahzadə cavanların çoxu əlini qəmənin, xəncərin qəbzəsinə qoyub elə bir qəzəbli, dovtələb əzəmətlə dayanmışdı ki, sanki indicə Həmzə Mirzənin qatilini və bu qətdə əli olanları parça-parça eləməyə hazırıdı. Amma əmirlərin iç üzünə bələd olanlar, şaha, şahzadələrə münasibətinə aşına olanlar bilirdi ki, bu “görcəzmə” nədən ötüridi. Heç kəs məhz ondan şübhələnməsin! Tayfaların xanədana və bir-birinə münasibəti çoxlarına əyandı.

İntizar çox çəkəcəkdı. Bir neçə gün irəli ova çıxmış şahzadə çovkan oyunundan¹ yorulub kəndlərin birində dincəlirmiş. Paytaxta, əyan-əşraf içinə həmişəki səliqəsilə qayıtmaqdan ötürü elə bu kənddəcə hamamlanmaq, üzünü, başını səliqəyə salmaq istəmişdi. Elə buradaca da dəllək Rzaqulu Əzrayılın vəzifəsini yerinə yetirmiş, Allahın hökmilə deyil, Əmir xanın əmrilə şahzadənin canını almışdı. Kənddən burayacan pay-piyada dustaq Rzaqulunu sürüb gətirmək o qədər də yüngül iş deyildi. İntizar uzanacaqdı hələ. Saray əyanları, vəzir-vəkil, əşraf, xas əqrəba hələ meydana çıxmamışdı. Meydan avara, bekar, tamaşa həvəskarları dükən-bazar adamıyla doluydu. Dükənləri

¹ At üstündə süvarilərin oynadığı futbola bənzər oyun

bağlayıb gəlmişdilər. Onsuz da Şahzadə Həmzə Mirzənin matəmi, dəfni, yası ilə bağlı ümumi matəm elan ediləcəkdi, nə alan olacaqdı, nə satan. Hələ xan-bəy, məhəllə ağsaqqalları, bazarların darğa və möhtəsibləri də meydanda görünür, uşağ-muşağ meydan sulayanda az-çox hörmətli adamlar, sözü keçənlər göz ağardır, qulaq burur, dəcəlləri cəzalandırır, qovurdular. İndidən meydanda göz yaşı tökülməyə başlamışdı.

Əsl göz yaşı isə sarayda, xüsusilə hərəmxanadaydı. Cavan xanımlar, qız-gəlin, şəhzadəyə, Bəyimə yaxın kənizlər, cariyələr baş açıb, üz yırtıb, hörüklerini əllərinə alıb, sinələrini sıxıb ağlaşırdı. Asta-asta ağı deyəndə vardı.

Əsl faciə, əsl dərd, hüzn ANAnındı. Baş hərəm Xeyrənisa Bəyim - Xudabəndənin Məhdi-Ülya - uca, müqəddəs beşik ləqəbi verdiyi ANAnındı! Gözlərindən bir damla da yaş axmadı. Baxan heyrətə gələrdi. Onun əsl-kökünə, xasiyyətinə, tinətinə bələd olanlarçün Şahbanunun ağlamaması, bütün türk anaları kimi başına-döşünə döyməməsi, sinə cırıb, üz, yanaq qoparmaması, başını, uzun hörüklerini açıb yolmaması təəccüb doğurmurdu. Xeyrənisa Bəyimi uca Allah, uca TANRI Məhəmməd Xudabəndənin əvəzində KİŞİ yaratmışdı - ər kişi. Ona vermədiklərini ulu Yəzdan Bəyimə vermişdi. Qorxu bilməyən, heç bir şeydə güzəştə getməyən, dediyindən dönməyən, düşmənlərini yaxşı tanıyıb qanlarına susayandı Xeyrənisa Bəyim. Elə indinin özündə də oğlunun kimin bəlasına gəldiyini duyurdu; çünki sərkərdələrin, əmirlərin, tayfa başçılarının arasında gedən rəqabətə yaxşı bələd idi. Və... Və onlar Xeyrənisa Bəyimin göz yaşlarını görməməliydi. O yalnız balasının intiqamını alandan sonra, Həmzə Mirzənin qatilini dara, yooox... çarmıxa çəkdirəndən sonra zahirən aram tapacaq, yalnız gecə, yatağında Həmzəciyinə süd verdiyi döşlərinin giləsi gizildəyəndə, gözlərindən leysan yaşları axacaqdı.

Yoxsa indi... O təxti-taca göz dikən, o vəzifə üçün, ad-şöhrət, saha təsir gücünü artırmaqçün çarpışanların qarşısında ağlaya bilməzdi, ağlamazdı Məhdi-Ülya! O müqəddəs balaların beşiyi hələ bətnindəyəkən cismi, qollarının, ürəyinin, döşlərinin üstündə bəsləyən, beşiyini hələ dayələrin, cariyələrin yellətməsinə aman verməyən Məhdi-Ülya! Ağlamazdı yağı düşmən qarşısında. Şirvana hücum edən düşmənlərlə çarpışmada əlində qılınc hər b meydanında dayanan, sərkərdələrə göstərişlər verən Xeyrənisa Bəyim idi o! Ağlamazdı, ağlaya bilməzdi. Elə indi də təxtinə çıxmış yumşaq təbiətli, balasıyçün çox zəif görən gözlərindən bircə damla yaş da axıda bilməyən Padişahi-ələmpənəh deyildi o. Qızılbaş sərkərdələri içində hamını heyran qoyan, bir çoxunun qəlbində düzgün əmrlər verən sərkərdəyə heyranlıq... Buydu Xeyrənisa Bəyim! Ağlamayacaqdı.

Məhəmməd Xudabəndənin özü də qəribə hisslər keçirirdi. Ataydı - oğlu əlindən alınmışdı. Padşah idi - vəliəhdi, ümidlər bəslədiyi, ağına, nəzakətinə sevindiği vəliəhdini məhv etmişdilər. Qəlbinin hardasa dərinliklərində ikili hiss onu rahat buraxmırdı. Bir tərəfdən bilirdi ki, şahzadəni məhv edənlər, eləcə Bəyimin ürəyinə öldürücü yara vurmaqla ondan nəyinsə intiqamını almaq istəyənlərdir. Nəyin? Neyçün? Dönə-dönə məgər ona qandırمامışdılar ki, arvad hökmü altında yaşamaq istəmir sərkərdələr, əmirilər, nücəba, otuz yeddi bir-birinə yağı kəsilmiş tayfa başçıları. Milləti, dini, dili bir olan, bir qandan törəmiş 37 tayfa... Otuz yeddiyə parçalamışdılar təxt-tac, mal-mənal, şan-şöhrət əsiri olanlar. Onların bir qismi Bəyimə üzde hə-hə desə də, qanına susayırdılar.

Məmləkətin parça-parça olması hamıdan çox Məhəmməd Xudabəndənin özünü narahat edirdi. Təklidə, namaz üstündə, zikir vaxtı öz-özünə deyir, inandığı böyük Allaha xitabən dərdləşir, dərman istəyirdi pərvərdigardan: «İlahi! İlahi! Bu 37 tayfanı bir yerə yığa bilmirəm mən. Deyək ki, mən qətiyyətsizəm, güzəştə gedənəm, sözə baxanam. Cəzalandırmağı sevmirəm. Ölüm hökmü verə bilmirəm. Bəs Məhdi-Ülya? Heç o da bacara bilmir bu 37 parçayla. Sınan qab kimi sınıb. Bir yerə yığıb pərpiləyə, pincələyə bilmirik. İlahi! Sən özün ağıl ver bu 37-yə bölünmüş tayfa-tayfaya. Öz-özünə düşmən kəsilmiş millətə. Bu məmləkətə yad yağı lazım deyil. Özləri-özlərinə kifayət edər. O birilərinin malik olduqlarını əlindən almaq üçün, məmləkətə sahiblənmək üçün.»

Burası beləydi. Belələrinin hiylələrini Baş hərəm çox tez çözüdü, şah xəbər tutanacan, əlaltı. Cəzalandırırdı həddini aşanları. Digər tərəfdən işi-gücü Tanrısına dua-səna, ibadət olan padşah, baş hərəmin onu belə qayğılardan azad etməsinə hardasa ürəyində sevinir, bəlkə hələ onun istedad və bacarığı ilə fəxr edirdi.

Meydan getdikcə dolur, hay-haray artırdı. Saray xalqını narahat edib-etməmək heç kimin yadına düşmür, hərə öz bildiyi kimi xəbər verir, izah eləyir, mənalandıırırdı. Ad çəkən olmurdusa da, Rzaqulunun bu qələti eləyə biləcəyi demək olar ki, heç kimin ağına da gəlmirdi. Çığırtı, bağırtı artdıqca meydana indicə gələn möhtəsiyələrdən biri əlaltılarının vasitəsilə sükunət yaratmaq istəyirdi. Meydanın ətrafını saran ağaclar insan meyvəsi gətirmişdi. Uşaqlar, hətta cavanlardan da bir qismi, xüsusilə yeniyetmələr, ağacların budaqlarından asılmışdılar. Yarpağın sayı vardı, adamın yox! Gözlər Qəzvinə daxil olan yollara dikilmişdi. Birdən kim isə uzaqdan bir tozanağa bənzər şey gördü. Bayaqdan bir neçə dəfə belə səhv «gəlirlər» deyildiyindən, oğlan əlini gözlərinin üstünə hayil eləyib, diqqətlə baxdı... Özünü saxlaya bilməyib, meydanı çulğalayan səsküyü batıracaq bir səslə hayqırdı:

-Gəlirlər... Gəlirlər...

Doğrudan da heç bir neçə dəqiqə keçməmiş öndə gələn çapar göründü. Tanıyırdılar. Çapar özü də, atı da qan-tər içindəydi. Atdan yerə sıçrayıb yüyəni möhtəsib köməkçilərdən birinin əlinə sıxdı «gəzdir» - dedi və saray darvazasına can atdı. Burada onu Eşik ağası gözləyirdi.

Çaparın atı tər-dən köpükləmişdi. Paçalarının arasından ağ köpük axır, yügənin gəmini çeynəyən dodaqlarından sarımtıl, qanqarışıq köpük fısqırırdı. Möhtəsib dedi:

-Bala, başqarışıqda bilməzsən, tez su verərsən, atın da, özünün də axırına çıxarsan. Gəzdir bala, gəzdir, qoy sidik salsın, təri soyusun, sonra sula. Yoxsa Səlim çapara bələd olmamış olmazsan. Səni tatarı altında öldürər; mən də günaha bataram...

İndi artıq meydana sakitlik çökmüşdü. Çaparın Eşik ağasına nə dediyini kimsə bilmədi, eşitmədi. Amma bir qədər keçmiş onu gördülər ki, xüsusi darvaza aralandı. Öndə qırmızı geyimli padşah Məhəmməd Xudabəndə, sağında oğlu Abbas Mirzə, solunda Baş hərəm Xeyrənisa Bəyim - Məhdi-Ülya həzrətləri göründü. Aramla gəldilər hökmdar təxti-rəvanın (gəzdirilən) üstündə ortada, sağda üzü al məxmər örtüklü kətilin üstündə şahzadə Abbas Mirzə, solunda, eləcə bir kətil üstündə Baş hərəm əyləşdi.

Meydanda Rzaqulunu gətirən silahlılar görünəndə, sanki tufan qopdu, hamı bir səslə bağırdı:

-Asılsın!!! Asılsın!...

Rzaqulu zəif vücutlu, cılız, indi dəhşətdən lap mucula dönmüş bir adamdı. Yolda döyüldüyündən, indi də əli çatanların yumruq, qapaz və dürtmələrindən üzü-gözü al qana boyanmışdı. Qan saqqalı aşağı, yaxası cırılmış köynəyinəcən süzülmüşdü. Meydan bu dəfə sanki bir rejissorun göstərişi, bir dirijorun çubuğunun ucuyla səsləndi, yooox, fəryad qopardı:

-Desin! Əvvəlcə kim onu öyrədib, decesssin, desin?!!

Rzaqulunu taxtın qənsərinə tərəf gətirib diz çökdürdülər. Onsuz da ayaq üstündə duracaq taqəti qalmamışdı. Süründü, taxtın qənsərinə doğru iməklədi, çatdı, Şahın, şahzadənin və Məhdi-Ülyanın yaxşı görə bilməsiyçün ağzını geniş açdı. Bu qanlı kalafadan ucu kəsilmiş bir parça ət göründü. Baxanlar hamısı çimçəşdi. Rzaqulu isə elə ağzı ayrılı əmr gözləyirdi. Danışa bilməsə də, qulaqları eşidirdi axı.

Şahzadə Abbas Mirzənin üzünün ifadəsini görən yaraqlılardan biri dəlləyin başına bir kök qapaz saldı:

-Gədə, bişərəf, yum köhülünü axı...

Sözə ehtiyac yox idi, qapaz onsuz da açıq ağzı bağlamışdı.

-Asılsın!!! Asılsın!!! - sözləri şairlər demişkən asimana bülənd oldu. Göylər titrədi sanki. Meydana yığılanların gözü elə qızmışdı ki, elə

qan tutmuşdu ki, qan tələb edir, qanlı mənzərəni görmək istəyirdi. İmkan olsaydı, dəlləyi, şahzadə Həməzə Mirzənin qatilini parça-parça edər, adama bir tikə düşsə, bəlkə ürəyi soyuyar, bu tikənin qanını əmərdi.

Məhdi-Ülya Məhəmməd Xudabəndənin zəif səslə, aram-aram:

-Yaxşın daaa... Asın axı...

Məhdi-Ülya dözmədi, böyük bir kütlə qarşısında ərinin, yer üzünün Allahı, yer üzündə Allahın kölgəsi, məmləkətin adil və yumşaq sayıb sevdiyi Şahənşahın sözünü kəsdi. Baş hərəm olsa da, buna bu meydanda cürət lazım idi və ANA o cürəti tapdı özündə:

-Yooox! Çarmıxa çəkilsin, çarmıxa!

Çarmıx üçün qurğu hazırlananacan Rzaqulu hönkürtüylə ağlayırdı. Hönkürtüsü səs-küy içində batmışdı. Danışmağa, əfv diləməyə, aman istəməyə dili də yox idi. Yalnız ağlayır, göz yaşları sir-sifətində qaysaqlanmış qanları isladır, üzünü aşağı sinəsinə doğru damlanırdı.

Məhdi-Ülya yorulduğundan, həm də günorta namazının vaxtının yaxınlaşdığından hadisəyə son vermədən durub getmək istəyən ərini, qurcalanmasından anladı. Usulluca xirqənin dal tərəfindən şahın qolunu azca sıxdı... Və bu bəs elədi. Padişahi-ələmpənəh işarəni anladı. Cəzanın sonunacan, qatilin doğrudan da çarmıxa çəkildiyini görəncən burada qalmalı olduğunu anladı. Məhdi-Ülya isə 37 tayfadan hansınınsa bu işlə bağlı olduğunu bilirdi; indi onlar durub getsəydi, həmin tayfanın əmirləri, dəliqanlıları meydana hücum çəkib Rzaqulunu cəlladın əlindən almağa təşəbbüs göstərə bilərdi.

Hökm yerinə yetiriləndə dörd aygırın hərəsi dəlləyin bir parçasını çəkib haralarasa qaçandan sonra, əvvəlcə Məhdi-Ülya, sonra da padşah və yeni vəliəhd - Abbas Mirzə, gələcək Birinci Şah Abbas yerlərindən qalxıb sarayın xüsusi darvazasına - şah qapısına doğru yönəldilər. Meydana ölüm sükutu çökmüşdü.¹

POZULMUŞ NİŞAN

Həməzə Mirzənin qırxı təzəcə çıxmışdı, hələ saray ərkanı yas qarasını təzəcə-təzəcə əynindən çıxarmağa başlamışdı. Çoxu il gözləyirdi. Heç yerdə toy-nişan sözü olmurdu. Həm şahzadəyə rəğbət bəsləyən, həm adətlərə riayət edib «ayıbdı» deyən, Xeyrənisa Bəyimə mənfi münasibət bəsləsə də, ona dəyən yaradan sevinəsə də, düşmənləri belə, zahirdə yas qanunlarını qoruyurdu.

Amma Dədə Budağın imarətində əvvəlcə ərlə arvad, sonra da anayla qız söhbətləri gedirdi.

¹ Mənbələrdə Həməzə Mirzə və eləcə də Məhdi-Ülyanın ölüm tarixləri qarışıq, müxtəlif variantlarda verilib.

-Arvad, qızına de ki, mən onun sözünü vermişəm Saday Soltanın oğluyçün. Sən də yavaş-yavaş hazırlığı gör. Cehizdən-zaddan nə əyər-əskiyin varsa, de mənə, ya nökərlərə, ya qardaşımğillərə, düzəltsinlər. Almalını alsınlar. Bibilərini, xalalarını çağır. Yorğan-döşəkdən zaddan nə salacaqsansa...

Ayişə ana böhd içində kişisini dinləyirdi. Nə cavab verəcəyini bilmirdi. Söz olsun deyə, ağız süründürməsi dilləndi:

-Yorğan-döşəyə nə gəlib? Qızını bələ, cehizini elə, deyib dədələr. Çoxdan hazırlamışığ, sən deyən bir şey qalmayıb, mən biləsi...

-Sən biləsini soruşmuram. Təzədən bir də bax deyirəm. Vəzzariyyat oxuma mənə!

Görünür, kişi çox acıqlıydı. Yoxsa Ayişə anayla belə danışdığı olmurdu. Kişinin qırımına baxmayaraq, Ayişə ana nəysə inamsızlıqla müdaxilə etmək istədi:

-Kişi, axı... il...

-Nə axı?.. Nə il? Qırx da çıxdı. İndi il gözləyəcəm? Onsuz da bizi karı görürlər. Nə qədər ki, Saday Soltan sözlərini danmayıb, o rüsvayçılıqdan sonra da, genə sözünün üstündə durub, başdan eləmək lazımdı o nadürüstü...

-Elə demə, atası. Günahdı. O neynəyib ki?

-Neynəyib? Başıma «papaq» qoyub. Mən onun atası deyiləm. O, mənim el çində başımı yerə soxub. Məni Bəyimin yanında gözükölgəli eləyib. Mən cəhənnəm. Bütün tayfanı, tayfanın abırlı ağsaqqal kişilərini bir pulluq eləyib. Onu görüm dünyada heç xoş gün, xoş güzəran görməsin... Allah...

Ana ürəyi davam gətirmədi, kişinin sözünü kəsdi:

-Səniyallah, qarğış eləmə. Ana qarğışı duadı; ata qarğışı kəsərli olur. Eləmə, səni and verirəm əzizlərimizin ruhuna, qarğış eləmə! Döy, söy, qarğış eləmə!

Ayişə ana hönkürdü. Elə hönkürtü çaldı ki, Dədə Budağ davam gətirə bilmədi, cəld otaqdan çıxdı. Nə dediyi, nə deyindi heç kimə bəlli olmadı. Özündən, Allahından başqa.

Ayişə ana bir qədər ağlayıb ürəyini boşaldandan sonra qalxdı, kənizini səslədi, gözlərinin yaşını qurulayıb, ağlamağı bilinməsin deyə, əllərini qoşalayıb üzünə, alınına çəkdi. Kəniz içəri girəndə Ayişə ana artıq zahirdə bir şey olmamış kimi, sükunət tapıb əyləşmişdi. Elə bil elə indicə ağlayan, balasıyçün ürəyi ovcalanan o deyildi:

-Əsma hardadı?

-Odasında.

-Neynir?

-Kitabdı, Qurandı, vallah, yaxşı bilmirəm, oxuyur.

-A sənə Quran qənim olsun, yanı bu yekəlikdə olmusan, qara tanımırsan-tanımırsan. Quranla başqa kitabı da cildindən ayırd eləyib bilmirsən?

-Neynim, gözlərinə qurban, Xanım! Əsma xanımın baxanda xoşu gəlmir. Deyir «əl dəymə, korrarsan»... Kor olaram, korrasam...

-Yaxşı, mənimçün tükən-bazar açma! Dəlləzən deyil bura. Get deynən anan çağırır.

-Bu sahat, dərdin mənə gəlsin...

Qız cəld otağı tərək etdi. Ayışə ana Əsmayla söhbətini nədən başlayacağını bilmirdi. Həmzə Mirzə həlak olandan bəri qızın gözünün yaşı qurumurdu. Nə yeyib, nə içdiyini bilmir, qızların oyunlarına qarışmırdı. Ana düşünürdü: Ata tayfasının o cür biabır olduğunu eşidəndən sonra, birçə dəfə də olsun nə şikara çıxmışdı, nə at belinə qalxmışdı. Rüsveyçılıq qızı üzürdü. Anası onu danlaya da bilmirdi. «Axı neynim? - deyirdi - bütün türk qızları belədi. Bunlar hələ harasıdı? Türkün anası at belində hamiləlikdən azad olub, çağanın göbəyini özü kəsib. Genə at belində bala bəsləyib, süd verib. Həyat verib, tərbiyə verib. Əvvəl qoynuna, sonra kürəyinə sarıyıb at çapıb. Heç 5-6 yaşı olmamış xırdaca türk qızı özü, təkbaşına at sürmək öyrənib... Hamı necə, məniki də elə. Bəs bu elin ağzın kim açıb? Kimə gərəkdi mənim nəslimi rüsvey eləmək? Neçə ərşin kəfənnik alıb bağlıyım ağzıgöyçəklərin ağzını?»

Əsma içəri girəndə anasının ürəyi sızıldadı: qızın o gözəl gözləri şişib, kirpikləri qoç-qoç olub, bu şiş göz qapaqlarının içində itib az qala. Yanaqları da, çənəsi də duzlu göz yaşlarını silməkdən qızarıb, yer-yer dərisi qabıqlanıb... «Allah, sən özün balama yardımçı ol!»... Qızı danlayacağı, ata əmrinə hazırlayacağı yerdə, ananın dili qurudu; boğazı göynədi, gözləri nəmləndi, doldu, deməyə söz tapmadı bu hüzn mücəssəməsi qarşısında lal oldu ana. Qız yaxınlaşıb anasının yanında diz çökdü. Özünü saxlaya bilmədi, hönkürtüylə ana dizlərinə qapandı. Deyəsən, hadisələrdən xəbərdardı. Deyəsən, atasının qırımını ona xəbər vermişdi kimsə kənizlərdən. Əsma qəlbinin gözüylə atasının, anasının vəziyyətini görə, dəyərləndirə bilən qızdı. Söhbətin mövzusunun da təsəvvürünə gətirə bilirdi. Onsuz da Həmzə Mirzənin faciəsindən sonra qızın aramı yox idi. Lap elə ondan əvvəl... Allah o günü bir də Əsmaya göstərməsin. Tayfasının ağsaqqallarının ona görə rüsvey olunduğunu, atasının evə gəlməyindən əvvəl eşitmişdi. Atasını bir qədər at minib, haralardasa çapmış, hirsini soyutmağa çalışmışdısa da, bacarmamış, evə qayıtmışdı. Qayıtmağıyla da evə girib Əsmanı saçlamağı bir olmuşdu. Anası, dayəsi nə qədər çalışmışdırsa da, Əsmanı qəzəbli şirə dönmüş Dədə Budağın əlindən ala bilməmişdilər. Dədə Budağa bütün tayfa igidlərinin qol gücü toplanmışdı sanki. Yaxşı ki döymüşdü, qəməyə,

xəncərə əl atmamış, qıza daha ağır xəsarət yetirməmişdi. Bir neçə gün Əsma yatağında üzü divara uzanmışdı. Ana, dayə və kənzilər şişib qızarmış bədənində, qollarına, qıçlarına yağlı təpimə salmışdılar.

Dədə Budağ bütün bunları bilirdi. Arabir arvadını dilləndirmək, qızın vəziyyətini öyrənmək istəyirdisə də, bacarmırdı. Ayışə ana isə qorxusundan Əsma sözünü, qızın adını dilinə gətirə bilmirdi. Onda ata ayrı üsullara əl atırdı:

-O üzüqaraya de ki, atını ilxıya buraxdırmışam. Bir də atlanmaq ağına gəlməsin.

Başqa bir dəfə:

-O nanəcibə de ki, ov, şikar sözlərini birdəfəlik yadından çıxarsın, bir də nəinki dilinə, heç ağına da gətirməsin, yadına da salmasın.

Bir axşam:

-O lənətliyə de ki, bir Allah bəndəsinin yazığı gəlib ona yiyə durmayınca, o dörd divarın arasından heç yana çıxmayacaq, toy-bayram, qonaqlıq-zad bilməyəcək.

Daha başqa bir dəfə:

-O bizi «ağ günə çıxarana» de ki, bir də gün işığını qəbirə gedəndə, tabutunda görər.

Burada da ana dözə bilmədi:

-Ağzını xeyrə aç, kişi, Allahdan qorx! Növzənbillah sən Allah döyülsən, Tanrı döyülsən. Özü yaradıb, özü bilər, nə vaxt aparar. O bədbaxtın nə günahı ki, siz qızılbaş əmirləri bir-birinin qanına susayırsız. Saraya can atırsız. Yolunuzun üstünə çıxanları boğazlayırsız. Şahbanunun da əlinə qız məsələsi bahana düşüb; sizi bir-birinizə salıxdırmaqçün. Sən bilmirsən ki, onun şamlularla, qacarlarla, ustaclularla, bayatlılarla, hansın sayım, heç birisiylə arası yoxdu? Şah fağır qalıb bir tərəfdə. Özü türk ola-ola, Şahbanu cilovu verib farsların, təciklərin əlinə... Qırım onunkudu. İriz eşşəyindi, fel gəlinin...

Dədə Budağ bütün bunları ovcunun içi kimi arvadından da yaxşı bilirdi. Odur ki, arvad danışdıqca dinmir, haqqın səsində qulaq verirdi. Haqsevən kişiydi, amma neynəsin ki, zamana haqqın zamanası deyildi. (Bir də zamana haçan haqqın zamanası olur, əziz oxucum? Sən belə zamana, belə haqq evin görmüsənsə, məndən salam yetir.) Ana sözünə davam eləyirdi:

-Bədbəxt qızın cəzasını da verdin, day qurtardı axı. Bir dəfə üzünü də görməmişən. Atasan axı, Allah qulluğunda! Tanrı səni öz doğma balana Əzrayıl yaratmayıb axı!

-Onun üzünü elə Əzrayıl görsün...

-Onda canınız qurtararmı? Zamananız düzələcəkmi onda? Şahbanu da bütün arzularına çatacaq öz təcikləriynən? Sünnülərin də axırına çıxacaq. Yer üzündə sayılardan¹ başqa

Dədə Budağ qızı haqqında arvaddan bir söz eşitməsə də, arvadın haqq sözləri qarşısında öz acizliyini anlayırdı. Cavab vermədən çıxıb gedirdi, hər dəfə belə mübahisələr düşəndə.

İndi bütün bunlar arvadın qulaqlarında səslənirdi və ana əriyib çöpə dönməkdə, bütün gözəlliklərini itirməkdə olan istəkli balasına, ata əmrini necə çatdıracağını kəsdirə bilmirdi. Yavaş-yavaş Əsmanın ağlamaqdan titrəyən çiyinlərini sıgallamağa, ecazkar, möcüzəli ANA əlilə dolaş-bulaş olmuş sırma tellərini tumarlamağa başladı. Yavaş-yavaş Əsmanın hıçqırıqları azaldı, başını ana dizində yana çevirib daha sərbəst nəfəs almağa başladı. Ananın «zərdur» tumanını sağ dizi tərəfdən öz leysan göz yaşlarıyla islatmışdı. Gülümsəməyə çalışdı, başını qaldırdı, anasının gözləri üçünə baxa-baxa zorla gülümsədi:

-Tumanını islatdım, ana!

-Cəhənnəm olsun tuman. Təki sən sağ ol!

-Sağ olum? Necə? Helə bilirsən ki, bilmirəm? Atam atımı ilxıya buraxdırıb. Mənə at minməyi, şikara çıxmağı qadağan eləyib. Evdən eşiyyə çıxmağı da, qohum-dost qızlarıynan görüşməyi də... Mən neynəmişəm, ana? Bəyəm təkcə mənəm türk soyunda at minən, ova çıxan qız? Şahbanu özü at minmir, qılınc çalmır, düşmanla vuruşa getmir? Cəngavərlərlə çadırları çiyin-çiyinə qurulmur? Şahənşahımız heç o yerlərdə görünmür. Təkcə o özü. Öz gözlərimnən görmüşəm.

-Hamısını bilirəm, qızım! Elə ona görə də onunla Adil Gəray barəsində xosunlaşanlar oldu; söz çıxarmaq istəyənlər oldu. Amma sən sayı-qızılbaş içində təksən, sünnüsən. Şahbanu deyilsən. Adicə bir əmir qızısan. Sən başqa, o başqa. Odu ki, onun sözünü boğazlarda boğub, dilə gətirməyə qoymadılar. Dillənənin dilini kəsdirərdi Şahbanu da, onun «qulaqçıları» təciklər də...

Susdular... Ana bir qədər Əsmanın sakitləşməsindən ürəklənib son tapşırığını yerinə yetirməyə cürət etdi:

-Qızım, day qırx da keçib. Atan da sənə sözünü Saday Soltanın oğluna verib...

Arvadın sözü ağızında qaldı. Əsma gürzə çalmış kimi yerindən ufultuyla qalxdı:

-Nə? Nə? Nə? Bircə bu qalmışdı? Elə şey necə gəldi ağlınıza, dilinizə, ana! Mən sağdım, onundum, öldüm - torpağın. Elə eləməyin ki, özümü öldürüb cəhənnəmlik eləyim. Bu dünyadan olmuşam, o dünyadan da olum. Sizi də qannı eləyim. Övlad qatili.

-Qızım, ata əmrindən çıxma! Getməzsən, el deyər ki, görəsən nə ayıbı vardı ki, onu üzüağ eləmək istəyən o şanlı nəslin elçiliyini rədd

¹ «Şiə» sözü çox vaxt ağızlarda belə səslənirdi.

elədi. Saday Soltanın oğlu yaxşı oğuldu. Sən o evdə burdakından yaxşı keçinəcəksən. Ata danlağından, el şəmatətindən qurtaracaqsan.

-El şəmatəti! El!!! Ayıbdı!!! Neynək, özünüz biləni eləyin. Amma bilin ki, məndən o xanədana gəlin olmayacaq. Heç kimə...

Bu sözlərlə də Əsma anasının otağını tərk etdi. Yazıq Ayişə ana odla su arasında qalmışdı. Bir tərəfdən ərinin Saday Soltanla bu fikrə gəlmələrindən, açığını deyək ki, sevinmişdi; yoxsa, Şahbanunun ətrafındakıların yaydığı söz-söhbətdən, şayiələrdən belə görünürdü ki, Əsma «üzüqaradı». Daha heç kəs ona yaxın durmaz. Amma elə düşman da bilirdi ki, nə Əsma o yolun quludu, nə də Həmzə Mirzə evlənmək istədiyi qızı çöldə-biyabanda üzüqara eləməz; yeyəcəyi tikəyə tüpürməz. Bunu Şahbanunun özü də yaxşı bilirdi. Oğlunun xislətinə yaxşı bələddi. Amma şayiələrə özü daha çox rəvac verirdi. Xüsusilə Həmzə Mirzənin faciəli ölümündən sonra... Dəllək Rzaqulunun əsl həqiqəti, əsl canını deyə bilməməsiyəcün dilinin kəsildiyini görəndən sonra... Şahbanu bu işdə tayfası rüsvay olunmuş Türkmənlilərin, o «sünnü köpəyusağının» o heç kəsə baş əyməyən «lovğa Dədə Budağın əli olduğunu» güman edirdi. Güman yox, ürəyinin içində buna əmindir. Başa düşürdü ki, o qalın tayfa rüsvayçılığın hayıfını çıxıb. Lap Dədə Budağın əli olsa da, olmasa da...

Axşam düşürdü, bir azdan şam namazı üçün əzan veriləcəkdi. Ayişə ana dəstəmaz alıb, ayaqlarını yudu. İbadət otağına keçə-keçə zikr əvəzinə Allahdan balasına əminamanlıq arzulayırdı...

...Şahbanu şam namazını təzəcə qılıb qurtarmışdı ki, bir kəniz içəri girdi:

-Mələkəm, bir zənən xeylağı səni görmək istəyir. İzin...

-Kimdi?

-Bilmirəm, tanımıram, mələkəm! Amma yaxşı niyyətlə gələnə oxşayırsa da, üzünü çarşabnan, rübəndən sım-sıx bürüyüb deyir, tanımıram.

-Birdən kişi olar ha!.. Düşman...

-Yox, yooox! Kişi döyül. Elə xacə, hərəm ağası nəyçünsə ona inanıb, içəri buraxandan sonra çadranın üstündən əlimnən də yoxladım. Kişi döyül...

-Xacə görüb?

-Bəli, qurbanın olum. Görüb. Özü buraxıb içəri. Nəysə bir tapşırığı varmış qurbanı olduğum Abbas Mirzənin; odu ki, o işin dalınca qaçdı, bunu mənə tapşırırdı...

-Arvad olanda nə olar, bəlkə silahı, əsləhəsi qoynunda, çarşabın altındadı?

-Yooox, dədəm-nənəm qurban, azarın ürəyimə, mələkəm! Özüm elə əsil onu yoxlayırdım çarşabın üstündən.

-Neynir məni axı, soruşmadın?
 -Soruşdum, demədi, elə hey ağlayır...
 -Namaz qılırdım...
 -Hə, gözümün giləsi! Sən elə şam namazına təzəcə başlamışdın ki, gətirdi mənə tapşırıdı onu hərəm ağası. Gözlədim ki, namazdan fariğ olasan, zikrini qurtarasan, sonra gəldim...
 -Yaxşı... Burax görək, kimdi. Qoy gəlsin. Özün də buralarda ol! Görək ola bilərsən.
 Qız Mirzə Salman və başqa vüzəradan eşitdiyi kimi dedi:
 -Bəçəşm... - deyib sürətlə otaqdan çıxdı.
 «Deyəsən gələni tanıyır. Ürəyinə yatan adamdı, canfəşanlıq eləməyindən. Qorxudan mənə elə dedi» - ardınca düşündü Şahbanu.
 Pərdə qalxdı. Düşməkdə olan gecə kimi qara çarşaba bürünmüş, qara biçə-rübənd taxmış, mütənasibliyi büründüyü çadradan belə bəlli olan bir qadın otağa daxil oldu. Mələkə:
 -Kimsən? Nə istəyirsən? Zikrə də qoymursuz. Payıyğansan, hərəm ağasından istəyəydin...
 Gələn qadın diz çökdü, Şahbanudan xeyli aralı diz üstə düşüb rübənd və çadrasını atdı. Bu Əsma idi. Gözləri yenə də ağlamaqdan şişmiş, üz-gözü çilçıraqlar altında qıpqırmızı görünən Əsma gözəl!...
 -Nə? Sən kimsən?
 Soruşdu Şahbanu və dərhal da tanıdı. Kükrədi:
 -Balamın qatili, rədd ol burdan! Nə üzlə, niyə gəlmisən bura?
 Əsma əllərini irəli uzadıb, dizin-dizin Xeyrənisa Bəyimə tərəf sürünərək, gözlərindən axan yaşları saxlamağa belə təşəbbüs etmədən deyirdi:
 -Mələkəm...
 -Zəhrimar mələkəm, dərd mələkəm... Sən yıxdın evimi. Sən dağıtdın Həməzəmin - şahzadəmin xanımanını. Sənin atan, sənin nəslin, sənin tayfan zəhərlətdi; imamlarımızı zəhərlədən Əsmalar kimi, sünnü köpəy uşağı...
 -Mələkəm, dinlə məni! Amana gəlmişəm...
 -Hələ sənə ölüm hökmü verilməyib ki, aman istəyirsən.
 -O hökmü özüm vermişəm... Mələkəm! Qulun olmağa, kənizin olmağa, kölə olmağa, cariyən olmağa gəlmişəm, mələkəm!.. Özün döy, öldür məni. Amma qovma! Təriqətini, isna-əşəri qəbulə gəlmişəm, keç, günahım varsa, günahımnan. Əşhədü ənnə, ilahə illəllah; əşhədü ənnə Mühəmmədən rəsulallah; əşhədü ənnə Əliyyəən vəliyullah; vəsiyyə Rəsulallah...
 Lap yaxınlaşmışdı, diz üstündəyəkən Şahbanunun önündə yerə qapandı. Hönkürtülər, hıçqırıqlar içində boğulurdu...
 Heyrətindən bu möcüzə qarşısında donmuş Xeyrənisa Bəyim çəşib qalmışdı. Kəlməyi-şəhadətin son cümləsini eşidincə oturduğu yerdə

diz üstə qalxdı, qızın başını yerdən götürüb sinəsinə sıxdı... Həmzə Mirzənin ətrini ondan almış kimi... İstəkli, faciəli ölümüylə, vaxtsız dünyadan getməsilə onun sinəsinə çarpaz yara vurmuş, ciyərini yer-yerdən dağlamış, ürəyini oxlamış balasının sevgili gəlinini ağuşuna alan kimi... Özünü unutdu, yaylığını da çıxara bilmədi. Lap Mazandaranda, hələ Şahbanu olmadığı illərdə gördüyü adi kəndli qadınlar kimi, «zərnaə» baş örtüsünün ucuyla qızın gözlərini, yaşdan qızarıb, şişmiş sifətini qurulamağa başladı. Bağırdı:

-Hardasız, ölmüşlər?

Əlbəttə kənizlər, cariyələr içəridə baş verənləri pərdə dalından eşidir, aradan görürdülər. Bir çoxunun gözləri yaşarmışdı. Həmzə Mirzənin əvvəlki arvadı, Mirzə Salmanın qızı Süheylə banu da onların arasındaydı. Cəld otağa doluşdular:

-Ləbbeyk...

-Su... Gülab gətirin...

MƏHDİ-ÜLYANIN SONU

Müseyyib xanın evində məşvərət məclisi toplanmışdı. Bütün tayfalardan olmasa da, hər halda 37 ən görkəmli və rəsmən qəbul olunmuş partiya (üzr istəyirəm, elə hey çasıram) tayfaların başçıları qızılbaş sərkərdələrindən seçmələr toplanmışdı: Bu gün onlar qəzəbdən göy yeyib göyə foyxururdular. Bir neçə gün əvvəl Şahbanu onlara söz vermişdi ki, Mazandaran hakimi, heç bir günahı olmayan, əmin, etiqadlı müsəlman şiə Mirzə xanı cəzalandırmayacaq. Amma özü əlaltından Qəhqəhə qalasındaca cavan Mirzə xanı boğdurub, həlak etmişdi. Bu xəbər qızılbaş başbilənlərini özündən çıxarmışdı. "Daha bu ağ oldu, - deyirdilər, - bəs bizim hörmətimiz tayfalar arasında hara enir?"

-Bəs biz bundan sonra ona necə inanırıq?

-Bu arvad ağını çıxardıb daha.

-Şaha müraciət etmək lazımdı.

-Belədi.

-Amma şahın da kı ağzı, əh... arvadağızdı...

-Yoooox! Yığışib bir neçə ağsaqqal, hörmətli əmirlərlə Şahənşahın yanına gedək. Onun şahlığına rizaməndliyi biz qızılbaşlar vermişik.

-Qoy babası Şah İsmayılı, atası Şah Təhmasibi yadına salsın... Onlar heç birisi arvada... beylə... verməyib...

-Cilovunu üstünə atmayıb... Xam at...

-Yaxşı, - deyə ev sahibi, şahın yaxın qohumlarından biri olan Müseyyib xan danışıqlara son vermişdi:

-Yaxşı. Mən özüm Şahənşahla görüşüb, əmirlərin, tayfa başçılarından bir neçə nəfərin onun qəbuluna gəlmək istədiklərini deyərəm. İzin də alaram.

Hamı yaxşı xislətli Müseyyib xanın sözüne etibar edir və ona inanırdılar. Əvvəllər belə şeylərə qol qoymayan, bir qədər həlimxasiyyət olan Müseyyib xanı görünür ki, Məhdi-Ülyanın əməlləri cana gətirmişdi. Qeyrət, namus əsiri olan Müseyyib xanın qulağına çatmışdı ki, neçə gün əvvəl öldürülən Adil Gərayla guya Xeyrənisa Bəyimin arasında nəsə bir şey var. Əlbəttə, düşüncəli insan olan Müseyyib xanı belə sözlər, qeybət və şayılər özündən çıxarmazdı. Məhəmməd Xudabəndənin qeyrəti ona da düşürdü. Bununla belə sevməsə də, Xeyrənisa Bəyimin belə əməl sahibi ola biləcəyinə inanmırdı. Bilirdi onun mərd, namuslu olduğunu. Amma hakimiyyəti ərinin əlindən alıb, az qala həlim şahın qəyyumu kimi hərəkət etməsi, xüsusilə son bir neçə qətlə hökm verməsi, nəhayət də ki, axırıncı qətl. Mirzə xanın günahsız olduğunu bilə-bilə onu öldürməsi, Qəhqəhə qalasında cavan adamın boğdurulmasına fərman verməsi, Müseyyib xanın da səbir kasasını doldurmuşdu.

Beləliklə də, qızılbaş əmirləri, sarayda xüsusi hörməti olan (bir-birilə yola getməsələr də) Ustaclu, Şamlu, Zülqədər, Bayat, Qacar, Səfəvi və başqaları bir qərara gəldilər. Bəlkə də bu yeganə dəfəydi ki, bu tayfa başçıları BİR qərara gəlmiş və BİRLİKDƏ iş tutmağa razılaşmışdılar.

Bu məsələdə sarayı sünnülərdən, təciklərdən, farslardan təmizləyib, yalnız qızılbaş tayfalarının hakimiyyətini qəbul etmək məsələsi də əsas rol oynayır. Məhdi-Ülya aradan götürüldəndən sonra öz aralarındakı kin-küdurəti davam etdirə bilərdilər. O vaxtacansa ələ-ələ, çiyin-çiyinə getməliydilər. Mübarizəyə də, müharibəyə də, ölüm-dirim çarpışmasına da...

Məhdi-Ülya və Mirzə Salmanın aradan götürülməsi asan məsələ deyildi, elə ölüm-dirim mübarizəsinə bənzər şeydi.

... Müseyyib xan sözünü tutdu. Müqəddəs cümə axşamı İran torpaqlarının şahənşahı Məhəmməd Xudabəndə onları qəbul etdi. Məclis bir qədər tünlük olsa da, seçmələr gəlmişdi. Hərə bir ağır ürəyindəkini dilinə gətirir, şahı inandıрмаğa cəhd göstərirdi.

Şahla yanaşı taxtın böyründəki kürsüdə əyləşmiş Xeyrənisa Bəyimi iki tərəfdən dövrəyə almışdılar. Mələkə daxilində sıxılır, zahirində cürətlə qarşılayırdı bu halları. Hər halda Səfəvi xanədanına dörd şahzadə, bir hökmdar, həm də 1587-1629 illər arasında qırx iki ildən ziyadə hökmdarlıq sürmüş əfsanəvi I Şah Abbası bağışlamış Məhdi-Ülya sanki məhkəməydi, çarpaz sorğu-sual gedirdi. Qızğın, ağır...

-İndi İran-zəmində Şahənşah Məhəmməd Xudabəndə deyil, Xeyrənisa Bəyim hökmdarlıq eləyir.

-Özünü qızılbaş sərkərdələrindən də yüksən tutan...
 -Onuynan bahəm anası...
 -Onuynan barabar təciklər...
 -Farslar...
 -Mirzə Salman...
 -Farslar, təciklər! Mirzə Salmanın abavü əcdadı, az qala.
 -Az qala yeddi arxadan dönəni də qəbirdən baş qovzuyub...
 -Yeddi nəsil bundan beləsi də... xortdayıb...
 -Ölkəni türk əlindən çıxarıb, farslara verir, Şahım!
 -Bünövrəsini böyük Şah İsmayıl qoyan... ölkəni...
 -Məmləkəti idarə etmək zənən işi deyil...
 -Arvad işi...
 -Arvadlığımı hansı döyüşdə görmüsən? Şirvanda, Təbrizdə?
 Əmirin qorxduğu olacaqdı az qala. «Mənnən baş bir yastığa...»
 -Şahım, zənəndi, otursun zənənliyində, analığın eləsin elə.
 -Şükür demədi, yəqin şaha görə...
 -Bəs niyə müharibə cəbhələrində çarpışanda zənən hesab eləmərdiz
 mənə, cənablar?
 -Elə onda da bizə şəki bağlayır; börkü isti-soyuqün örtürsüz
 deyirdilər...
 -Əmirilər qalmışdı bir tərəfdə, sənə əlində nökrə çevrilmişdik...
 -Bir neçə gün öncə məmləkəti az qala tatar xanı Adil Gərayın
 çənginə keçirəcəkdin. Özün kimi...
 -Əgər şamlular, ustaclular birləşib onun axırına çıxmasaydılar.
 -Elə mənim də axırıma çıxmaq istəyirdiz. Yaxşı ki...
 -Bəli, cavabı yaxşı verdin.
 -Yaxşı verdim...
 -Elə indi də yaxşı cavab verirsen.
 -Görürsənmi, şahım? İndinin özündə, sənə qulluğunda, sən dura-
 dura dil boğaza qoymur.
 -Gör indi sən olmayanda nə olur.
 -Sizin arzınız mənə bəllidi. Siz hökmdarın, Şahənşahın axırına
 çıxmaq istəyirsiniz. Siz hər biriniz ayrılıqda öz istədiyinizi hakimiyyətə
 gətirmək üçün can qoyur, dəridən-qabıqdan çıxırsız. Məmləkəti
 xərabəzərə çevirmək istəyirsiniz...
 -İnanma, Şahim! İnanma! Biz divanxanada, qazi qulluğunda, əlli
 sövkənd¹ vermiş, əlli and içmişik. Nə qədər ki, Allahın sənə məhəbbəti
 var, Allah sənə bu təxti-tacda əyləşdirib, mülki-İranı sənə inanıb,
 təbəələrini sənə həvalə eləyib, biz heç bir ayrı hökmdar haqqında, heç
 bir şahzadəni hakimiyyətə gətirmək uğrunda çarpışmayacağıq. İnan
 buna!

¹ sövkənd - burada qətiyyətlə söz vermək

-Sizin qəsəmlərin bir pulluq qiyməti yoxdu. Qapıdan, dərbardan çıxanacandı. Saray darvazasından çıxandan soora, hər biriniz o birisinə yağı kəsilib, özünün istədiyini şahlığa gətirməyə can atacaqsız. Neyçün? Özünüzdən ötəri! Məmləkəti özünüz, öz tayfanız idarə etməkdən ötəri. Tanıyıram sizi! Yaxşı tanıyıram sizi, namərdlər, ikiüzlülər...

“Doğru deyirlər - düşünürdü Məhəmməd Xudabəndə, - doğru deyirlər, hamısını doğru deyirlər. Amma Məhdi-Ülya! Məhdi-Ülya da məmləkətin rifahını, sarayda, ölkədə qulaq dincliyini, övladlarının haqqını, gələcəyini nəzərdə tutub belə bir siyasət yürüdür.

-Nə qədər öc almaq olar? Atasının intiqamını neçə nəsildən aldı? Ürəyi soyumadı. Əsl qanlılar bir yana, əlinə keçən qızılbaş əmirini, onun hökmranlığına düşmənin hesab edir. Hamını qatil, cani, yağı hesab eləyib boğazlatdırır. Nə qədər?

-Hökmdarım, mənə əfv qıl, Məhdi-Ülya hakimiyyətdən ayrılmalıdır.

-Ayrılmalıdı...

-Ayrılmalıdı...

Səslər kəsilmirdi. Əlbəttə Məhəmməd Xudabəndə seyid nəslindən olan Məhdi-Ülyanı incitmək, qəlbinə toxunmaq istəmirdi. Amma əmirlərə, tayfa başçılarına söz verməyə məcbur oldu:

-Ağalar, əmirilər!

Hamı susdu.

-Sizə söz verirəm, Məhdi-Ülya bundan sonra dövləti idarə işlərinə, divanxanaya, divan işlərinə qarışmayacaq. Anası, bizim möhtərəm qayınanamız da həmçinin.

Hərə öz inandığını düşünürdü:

“Ay qarışmadı ha!!! Ağzı pendir kəsməyən hökmdar. Ay qarışmadı ha!!!”

Mələkə də həmçinin öz düşüncələrindəydi:

“Əlbəttə, əlbəttə, günahkar görəndə dara çəkdirəcəm, çarmıxa dartdıracam. Günahkarı!”

-Məhdi-Ülya hakimiyyətdən çəkilməli. Xeyrənisa Bəyim hakimiyyətə müdaxilədən əl üzməli.

-Şahbanu hakimiyyətdən uzaqlaşmalı.

-Mələkə divan işlərindən əl götürməli.

Mələkə dişlərini qıcadı: “Asta yeyin, boğazınızda qalar.”

Yavaşca, yalnız ərinin eşidə biləcəyi bir pıçılıyla: “Öləndə görərsiz” dedi. Bunu şaha bir qədər yaxın durmuş Müseyyib xan da eşitdi. “Neynək, qalsın qulluğunda.” Çıxanda yoldaşlarına beləcə də dedi:

-Siz haqlısız, o ölməli. Özü verdi hökmünü.

-O hakimiyyətdən əl çəkən deyil. Nə özü...

-Nə də başının adamları...

-Mirzə Salman, təciklər, farslar...

-Şahın qulluğunda da qızılbaş əmirlərini təhdid, təhqir elədi.

Sonra Müseyyib xan əlavə etdi:

-Özü dedi hökmdara, Şahənşaha özü pıçıldadı, dişlərinin arasında. Öz qulağımla eşitdim. Mən şaha yaxın durmuşdum...

-Qohumundu axı...

-Fağırın biridi, keçib bu dilaramçəngin əlinə.

-Görürsən də! Xan, biz deyəndə razılaşmırdın. İndi özün gəldin biz deyənə.

Sözlər dərbarın səhnindən darvazaya doğru gedilirkən yavaş səsle deyilirdi. Amma çəkinməyə, “qulaqçı”ların eşitməsindən ehtiyat etməyə ehtiyac yox idi. Əmirləri heç kim müşayət etmirdi. Hətta onlara hüsn-rəğbət bəsləyən saray ərkanından bəziləri belə, Məhdi-Ülyanın cəzasından qorxaraq, yalnız aralıdan, gözlərilə müşayiət edir, yola salırdılar qızılbaş əmirlərini. Sarayda deyilən hər bir kəlmə ağızdan çıxan kimi, otuz iki dişdən ayrılan kimi, otuz iki ağıza yayılırdı. İndi də Şahənşah qulluğunda nəyin, necə cərəyan etdiyini az qala Qəzvin bazarının dağaları da bilirdi, möhtəsibləri də.

Birbaşa Müseyyib xanın evinə getdilər. Çay, qəhvə, qəlyan məclisi təşkil olundusa da, kənzilər, girib-çıxıb arabir məclisə lazım olanı gətirsələr də, qızılbaşların heç birinin qaş-qabağı açılmırdı. Qəlyana, çaya, qəhvəyə məhəl qoyan, əl də vuran yox idi. Nəhayət dəmin gəldiyini anlayan Müseyyib xan, eşik ağasına içəriyə heç kəsin buraxılmamasını, qapıların da dalında gizlənilib məclisə qulaq asan olmamasını yoxlamağı əmr etdi. Eşik ağası əmri yerinə yetirəndən sonra, gəlib daha bir əmrin olub-olmadığını soruşdu.

-Göz-qulaqda ol! Məşvərət qurtaranacan bu odaya bir kimsə yaxın düşməsin. Elə sən özün də. Əmrin dəqiq, dürüst yerinə yetirilməsinə sən məsulsən.

Eşik ağası vəziyyətin tam ciddiliyini anlayıb:

-Gözlərim üstə, xan! - dedi və çıxdı, bir daha otağa yaxın mövqeləri yoxlayıb, yovuqda kimsənin olmadığına əmin olandan sonra, özünün müşahidə mövqeyinə çəkildi.

Yalnız bundan sonra məşvərət məclisi başlandı. Məhdi-Ülyanı və anasını, ələ keçsə, Mirzə Salmanı yox etmək, kimlərə həvalə edilməlidir sualı ortaya atıldı.

-Şahbanu birinci yox elənməli idi.

-Anası da...

-Düzdü. Ona süd verən arvad, ondan bir çömçə artıqdı...

-Mirzə Salmanı da...

-Ələ keçsə...

-Tülkünün biridi. Şahənşahın yanındakı yığıncağın məzmunundan xəbər tutan kimi daban əlləlti...

-Bəlkəm indi biz bura yığılanacan Şiraza çatdırıb özünü.

-Nəysə, ağalar! Kimlər bu işi başa çatdıracaq?

-Hər tayfadan olsun.

-Mən təklif edirəm ki, bu işin başında Müseyyib xan özü dursun. Bir də İmamqulu bəy...

Burada oturanlardan yalnız bu iki nəfər Şahənşah Məhəmməd Xudabəndəyə yaxın qohum idi. Amma Şahbanunun son əməllərindən qızılbaş sərkərdə və əmirlərdən bir neçə nəfəri boğazlatdırmasından onlar da cana gəlmişdi. Halbuki, məhz onlar Qəhqəhə qalasında həbsdə olanlara zəmin durmuşdular, Şahbanu Xeyrənisa Bəyim də onlara söz vermişdi ki, zəminliklərini qəbul edir, dustaqlara dəyməyəcək. Özü onların günahsızlığını bilsə də, dərhal qızılbaş əmirlərinin başını tovlayıb, əlaltından hər iki günahsız boğdurmuşdu. Bundan xəbər tutandan sonra əvvəlcə Şahbanunun ölümünə razılıq verməyən Müseyyib xan, indi adının çəkilməsilə cavab verməsi bir oldu:

-Can-başla.

İmamqulu bəy Mosullu da eləcə demişdi:

-Mən də həmçinin.

-Daha kimlər? İki nəfər azdı. Şahbanu özü müqavimət göstərəcək, şübhəsiz.

-Ətrafında, hələ dərbarda da xeyli ona sədaqətli təciklər, nökrə-nayib var...

-Sədrəddin Səfəvi.

-Həsənəli bəy Əlkəsən oğlu Zülqədər...

-Çox pakizə...

-Özümüz də xeyli nökrə sarayı əhatə etməliyik.

-Ona şübhə yox...

-Hərə öz tayfasından bir miqdar silahlı atlı nökrə gətirməli idi. Qoy bir tayfanın öhdəsində qalmasın bu qətl.

Məclisin üzvlərindən Qoca bəy Səfəvi, qacar tayfalı daha bir nəfər qoca xeyir-dua verdilər: Qızılbaşları təqibdən yorulmayan, divan işlərinə, hətta cəng-cidala qarışan, burnunu hara gəldi soxan, tayfaları bir-birinə salışdırıb, sarayı təciklərin, Mirzə Salman kimilərin ixtiyarına verib farslaşdıran Şahbanu, bu arvad xeylağı, Məhdi-Ülya - uca beşik olsa da, məhv edilməli idi. Ağsaqqallar məşvərətə yekun vurdu:

-Cəzasıdı. Hökmünü özü verib. Papağımızı yerə soxub. Allah özü sizin qollarınızın qüvvəsini, ürəyinizin əzmini artırsın. Amin. Allah amanında.

Qaçan da Allah deyir, qovan da. Yalnız bu qərardan sonra Müseyyib xan, daha danışılasi, məsləhətləşəsi bir şey qalmadığını görüncə, eşik ağasını səslədi.

Çaylar, qəhvələr təzələndi...

Günlərdə 26 iyul, illərdə 1579-cu il idi.¹

Səhər tezdən yavaş-yavaş saray meydanının ətrafında müxtəlif tayfalara məxsus atlı, əsləhəli nöqərlər görünməyə başladı. Hərəkət sübh namazından bir az sonra başlamışdı. “Sübhənə” yeyilməyə bir azca qalmış, sarayın ətrafı demək olar ki, əməlli başlı mühasirə olunmuşdu. Beş nəfər tayfa başçılarından Müseyyib xan, İmamqulu bəy Mosullu, Sədrəddin xan Səfəvi, Həsənəli bəy Əlkəsən oğlu Səfəvi, bir də Əliqulu xan Qacar görünəncə, bütün toplananlar hörmətlə, ədəb məqamınacan çəkilib onların barigah səhninə girməsinə yol açdılar. O beşdən başqa indi meydanlara yığılanların heç birisi işin nə yerdə olduğunu bilmir, anlamırdı. Məşvərətçilərin ağzından bircə söz qaçsaydı, Şahbanunun “qulaqçıları” dərhal ona çatdıracaq və heç səhnə daxil olmamış gələnlərin beşinin də başı bədənlərindən ayrılacaqdı. Hələ ki, deyəsən Xeyrənisa Bəyim bütün ayıqlığına, sərhesab olmasına baxmayaraq, bir sudur anlaya bilməmişdi.

Meydana yığılanlar tanınmış, adlı-sanlı tayfa başçılarının bargaha şahla görüşməyə getdiklərini zənn edirdilər. Xüsusən bir də ona görə ki, gələnlərdən ikisi şahın yaxın qohumuydu. Bəlkə Xudabəndənin bacısı Fatimə Soltan bəyimə elçi gedirdilər. Ya başqasına. Kim bilir?

Hərənin ağzından bir avaz gəlirdi.

-Dədəm oğlu, elçiyə oxşamıllar axı...

-Elçinin buynuzu olur?

-Nədən bilirsən? Nələri oxşamır elçiyə?

-Deyillər Fatimə Soltan bəyimi ayrı paccah istəyir oğluna.

-O olmasın, o birisi olsun. Maşallah-namxuda övladdan, şahzadədən boldular. İstər oğlan, istər qız...

-Bəli, daaş, millət əkəndilər...

-İş-gücləri nədi ki? Keyf-damaq... Əkin...

-Çörək dərdi çəkmillər ki, əkməsinlər də...

-Dədəm oğlu, bir az möhlət ver, indicə nöqə-nayib hamısını yetirəcək camaata.

-Ay kaş toy olaydı. Heç olmasa bir neçə günahkar bağışlanardı... Buraxıllardı.

-Dustağın var?

-Ehhh... Ay dədəm oğlu, beçara qardaşım elə o vədə gedən oldu. Gördüm deyən olmadı. Biri dedi Qəhqəhə qalasına sürülüb. Bir başqası dedi ki, ...

-Yumun ağzuvuzu axı. Qoyun görək nə baş verir...

¹ Tarix müxtəlif mənbələrdə müxtəlif göstərilir.

Gələnlər artıq içəri daxil olmuşdular. Heç bir şeydən xəbəri olmayan eşik ağası onları təzimlə, hörmətlə qarşılayıb şahın qəbul otağına ötürmək istəyəndə, Müseyyib xan, dərbara yaxşı bələd olan qohum kimi, birbaşa onun dalınca da hərəm ağası şübhələnilib gələnlərin önünə keçmək istədilər:

-Ağalar, ağalar, ora hərəmxanadı...

Gələnlər xidmətçiləri itələyib irəli keçəndə, Şahbanunun daxili nöqərləri irəli çıxdı. Həmişə vəziyyətini, düşmənlərinin çoxluğunu bilən Şahbanu, özünü sadıq silahlı nöqərlərlə əhatə etmişdi. Onlar yan otaqdan çıxıb, qırımı anlayan kimi silaha əl atdılar... Müseyyib xan və onunla gələn əmirlər nöqərləri qılıncdan keçirib, hərəmin qapısını taybatay açanda Xeyrənisa Bəyimi müsəlləh gördülər. Əlində yalın qılınc, ər igid kimi dayanmışdı. Ölümünün gəldiyini anlayan Məhdi-Ülya, bu ölüm şərbətini mərdliklə içməyə hazırdı. Qorxmurdu. Həyatını ucuz satmaq, ölüvay şəkildə təslim olmaq, öz əli, öz qılıncıyla öcünü almamış ölmək istəmirdi. Bu heç onun xəyalından da keçmirdi. İlk qılınc zərbəsilə öndəki Əliqulu xan Qacar aldığı ağır yaradan yerə sərildi...

Bu Xeyrənisa Bəyim - Məhdi-Ülyanın yeganə zərbəsi oldu. Qalan dörd əmir, onu dörd tərəfdən əhatə etmişdi. Boynuna salınan tənab səsinə çıxmağa da qoymadı. Özü də elə məhkum, günahkar bildiklərini belə boğdururdu. Sərkərdələr qılınclarını arvad qanına batırmaq istəmirdi. O Şahənşahın Şahbanusunun, Məhdi-Ülyasının, dörd şahzadə oğul anasının qanına bulamaq istəmədilər. Şahbanunun xırıltısı kəsilib düşdüyü yerdə cansız qaldığını görəncə, Xeyrənisa Bəyimin anasının yandakı otağına keçdilər. Arvad namazdan sonra hələ də açıq səccadə - canamaz qarşısında əyləşib zikrə məşğul idi. İçəri girən kişilərə baş qaldıraraq baxmadı belə. Boğazına keçən tənab onu da zalım süd verdiyi qızının - Şahbanu Xeyrənisa Bəyimin ardınca göndərdi.

Hakimiyyətə minbir bələlardan qoruyub gətirmək istədiyi övladlarından tək bircəciyi Məhdi-Ülyanın bütün diləklərini yerinə yetirə bilən tək biri, güclü hökmdar oldu. Babası I Şah İsmayıl kimi məmləkətin hüdudlarını genişlətmək, dünya ölkələriylə diplomatik əlaqə yaratmaq... Anası Xeyrənisa Bəyim kimi möhkəm iradəli, bərişməz, həm də bəlkə zamanın - sarayın diktəsilə bir qədər zalım... Buydu Məhdi-Ülyanın oğullarından

I Şah Abbas. 1587-ci ildən 1629-cu ilə kimi hakimiyyət sürdü. Anasının vəsiyyətlərinə əməl edərəkmi, ya nədənsə, fars feodallarına arxalanıb, türkün qızgın, dəliqanlı zadəganlarına, əmirlərinə üz vermədi, sıxdı onları. Dövlət farslaşdı. Əslində Şah İsmayılın oğlu Sam Mirzə belə fars dilində yazdığı "Tövheyi-Sami" adlı təzkirəsinə atası Şah İsmayıl Xətəinin bircə türkcə şerini salmamışdı. Dövləti

farslaşdırma məsələsi elə o zamanlardan başlanırdı. Bəla da bundaydı. Qızılbaşlar evdə, ailədə öz doğma ana dilində, öz türkcəmizdə danışdıqları halda, divan, diplomatik yazılar fars dilində gedirdi. Xətəinin başladığı ənənə elə özüylə də məzara gömüldü. Vəssalam! Bu baxımdan Xeyrənisa Bəyimə elə böyük bir qəbahəti yox idi. Sadəcə o öz övladlarının hakimiyyətini möhkəmlətmək, nəslinin hökmdarlığını əbədləşdirmək üçün dəliqanlı, qızılbaş əmirlərinə arxayın ola bilmirdi. Yenə də vəssalam!

Oxucum! Heç kim, hətta sonralar yazan tarixçilər də bir məsələni nəzərə almırlar. Ondan zalım, ondan intriqalar qoşan, ondan farspərəst, ondan qızılbaş əmirlərinin düşməni və sair və ilaxır kimi bəhs edirlər. Amma əsas məsələni unudurlar, nəzərə almırlar. Nəzərə almırlar ki, qılınc vuran qolu, orduya nəzarətlə əmrlər, sərkərdə, saray intriqaları aləmində bir ər, bir kişi, bir siyasətçi olan bu qadın, bəlkə də növzənbillah, böyük Tanrının xətası nəticəsində qadın doğulmuşdu. Nəzərə almırdılar ki, o, ANA idi, balalarını bütün var olan və olmayan imkanlardan istifadə edib BƏLALARDAN qoruyan ANA idi o - Xeyrənisa Bəyim - Məhdi-Ülya.

SON SÖZÜM

Dayan! Qapama kitabı, mənəim dərddi bacım, dərddi qardaşım. Əli ətəyindən uzun, bir parça çörəksiz evə, balalar yanına, külfət yanına gələn atalar, qardaşlar, ərlər, oğullar! Sənə son sözüm qalır. Bəs bayaqdan bəri oxuduğun bu kitabdan sən və mən nə nəticə çıxardıq? Təriqətbazlıqlara qarşı çıxışlar, qurbanlar olmadımı? Kimlərdi onlar? Axı o vaxtdan bəri bu BƏLALAR millətin üzərindən götürülmədi; başının üstündə qara buludlar indi də durur, əskilməyəcək də. Həmzə Mirzədən əvvəl onun əmisi II Şah İsmayıl bu BƏLANIN badına getdi. Ondan sonra Səfəvi sülaləsinə Səfəvi xanədanına son qoymuş Nadir Şah Əfşar kimi qüdrətli hökmdar belə bu təriqət ayrışdırma qurbanı aradan qaldıranda qurban getdi.

XIX yüzilliyin möhtəşəm şairi Seyid Əzim Şirvani bu əməlləri məhv etmək üçün balalarının aqibətini qurban verdi. Birinin adını Ayışə, birininkini Osman, o birininkini Ömər qoydu. Nifrin qazandı. Özü dünyasını dəyişəndən sonra bu adlar da götürüldü. Deyilmədi, dəyişildi. Daha kimlər çarpışdı?

XX yüzilliyin əvvəlində “Əşhədü billahi-əliyyül əzim” deyən, ulu, ölümsüz, heç bir millətdə oxşarı olmayan Mirzə Ələkbər Sabir belə... Güllə də atdılar, təqib də olundu... Təəssüflər ki, indi XX əsrin sonu XXI əsrin astanasında yenidən, o mənhus ayrışdırma qanı, canı, dili, dini bir olan milləti bölgələyirik. Kimin barmağı var burda? F.Engels necə demişdi? “İngilislərin ən böyük kəşfi sünnü-şia

məsələsidir.” Siyasətdə partiyabazlıq, dində təriqətbazlıq!!! Heç bir partiyaya mənsub olmasam da, “Afərin sənə bu fikri kəşf edən insan” deməkdən özümü saxlaya bilmirəm. Şərqi yıxmaqçün, türk-islam dünyasında birliyi məhv etməkçün başqa silah bilmirəm. Eləcə də bizi yıxmaq, dirçəlməyə qoymamaqçün “ən yaxşı silahların biri təriqətlərə, o biri də tayfalara parçalanmağımızdır. Bəs bu sonuncu bəla kimin barmağıdır? Nəfsin, rəyasət eşqinin.

Ayıq ol, oxucum, ayıq ol!

Ən yaxşı diləklərim səninlədir, əzizim, canım, məni yaşadan oxucum, var ol!

Əzizə Cəfərzadə

Bakı

May-oktyabr-noyabr

1999

BAŞLIQLAR

	səh
1. Ön söz	2
2. Kim?	3
3. Qanlı olsa da xoş xəbər	9
4. Elçilik	15
5. Ana və bala	20
6. Ovda	25
7. Ulduzların duası	30
8. Şirvan uğrunda	36
9. Dədə Budağ və... «Elçilik»	47
10. Ana	56
11. Pozulmuş nişan	61
12. Məhdi-Ülyanın sonu	67
13. Son sözüm	75